

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra českého jazyka a literatury

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**MLUVENÁ ČEŠTINA 16. A 17. STOLETÍ V KORESPONDENCI A
RODINNÝCH PAMĚTECH**

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marie Janečková, Csc.

Autor práce: Veronika Ublová

Studijní obor: ČJ – D/ SŠ

Ročník: 6.

2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Mluvená čeština 16. a 17. století v korespondenci a rodinných pamětech* vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 20. 4. 2011

Veronika Ublová

Poděkování

Děkuji paní doc. PhDr. Marii Janečkové, Csc., za odborné vedení a pomoc při práci.

Anotace

MLUVENÁ ČEŠTINA 16. A 17. STOLETÍ V KORESPONDENCI A RODINNÝCH PAMĚTECH

Tématem diplomové práce je jazyková analýza hláskoslovné a tvaroslovné roviny textů ze 16. století v dobové korespondenci a textů ze 2. poloviny 17. století v rodinných pamětech. Nejprve podáváme informace o období humanismu a baroka. V další kapitole věnujeme pozornost stavu češtiny na rozhraní humanismu a baroka a uvádíme popis vybraných gramatik. Následně se blíže podíváme na paměti, deníky a osobní korespondenci jako druh osobního pramene. Potom už se konkrétně věnujeme výše uvedeným pamětem a osobní korespondenci. V této kapitole se zabýváme životem autorů a obsahem uvedených rodinných pamětí a korespondence. Poslední kapitola je věnována jazykové analýze roviny hláskoslovné a tvaroslovné. Syntaktická a pravopisná stránka zkoumána nebyla. Pracovali jsme s vydanými edicemi - Karel Častovec Myška ze Žlunic od Petra Mareše a Alžběta Lidmila z Lisova - Rodinné paměti od Jany Ratajové.

Cílem jazykové analýzy v této práci je posouzení pronikání dobových hláskových změn do mluveného jazyka a jejich reflexe v textech s charakterem prostě sdělovacím, dále pak konfrontace textů ze 16. a 17. století.

Annotation

THE SPOKEN 16TH AND 17TH CENTURIES CZECH IN CORRESPONDENCE AND FAMILY MEMOIRS

The topic of the diploma paper is the linguistic analysis of the phonetic and morphological levels of the 16th century texts in the period correspondence and the texts from the latter part of the 17th century in the family memoirs. First we report on the era of humanism and baroque. In the next chapter we pay attention to the situation of czech language on the interface of humanism and baroque and give a description of the chosen grammars. Next we will look closer at memoirs, diaries and personal correspondence like a kind of personal source. Then we finally devote to above mentioned memoirs and personal correspondence. In this chapter we deal with the lives of authors and contents of given family memoirs and correspondence. The last chapter is dedicated to the language analysis of the phonetic and morphological level. The syntactic and orthographic side wasn't investigate. We worked with published issues - Karel Častovec Myška of Žlunice by Petr Mareš and Alžběta Lidmila of Lisov - Family memoirs by Jana Ratajová.

The aim of the linguistic analysis in this work is to assess the infiltration of the period phonic changes into the spoken language and their reflexion in the texts with the simply communication character and then the confrontation of the texts from the 16th and 17th centuries.

OBSAH

ÚVOD.....	7
1. OBDOBÍ HUMANISMU A BAROKA.....	9
2. STAV ČEŠTINY NA ROZHRANÍ HUMANISMU A BAROKA	11
3. PAMĚTI, DENÍKY A OSOBNÍ KORESPONDENCE	14
4. PAMĚTI ALŽBĚTY LIDMILY Z LISOVA.....	16
4.1 Život Alžběty Lidmily z Lisova.....	16
4.2 Tematická stránka pamětí	17
5. KORESPONDENCE KARLA ČASTOVCE MYŠKY ZE ŽLUNIC.....	18
5.1 Život Karla Častovce Myšky ze Žlunic	18
5.2 Tematická stránka korespondence	18
6. ROZBOR VÝŠE UVEDENÝCH PAMĚTÍ A KORESPONDENCE	20
6.1 Hláskosloví	20
6.1.1 Diftongizace <i>ú</i> > <i>ou</i> -.....	20
6.1.2 Protetické <i>v</i> -	22
6.1.3 Diftongizace <i>y</i> > <i>ej</i>	29
6.1.4 Úženi <i>é</i> > <i>i</i>	37
6.2 Tvarosloví	52
6.2.1 Podstatná jména	53
6.2.2 Přídavná jména	60
6.2.3 Slovesné tvary.....	68
6.2.4 Neohebné slovní druhy	82
ZÁVĚR.....	92
PRAMENY.....	96
LITERATURA	97
PŘÍLOHY	99

ÚVOD

Tématem diplomové práce je jazyková analýza hláskoslovné a tvaroslovné roviny textů ze 16. století v dobové korespondenci Karla Častovce Myšky ze Žlunic a textů ze 2. poloviny 17. století v rodinných pamětech Alžběty Lidmily z Lisova. Práci dělíme do šesti větších kapitol. První kapitola je věnována období humanismu a baroka, kde přibližujeme tyto důležité umělecké a myšlenkové směry. Druhá kapitola pojednává o stavu češtiny v rozmezí humanismu a baroka s přihlédnutím k vybraným jazykovědným příručkám té doby. V třetí kapitole se zabýváme teorií a historií pamětí, deníků a osobní korespondence. Dvě kapitoly jsou věnované životům a dílům Karla Častovce Myšky ze Žlunic a Alžběty Lidmily z Lisova. V dalších čtyřech kapitolách již následuje vlastní rozbor textů. Excerpce se týkala všech jevů s důrazem na jevy příznakové. Ve všech kapitolách uvádíme k danému jevu nejdříve teoretické pojednání a poté hned praktický rozbor. Podkapitola 6.1 pojednává o hláskoslovné rovině vybraných textů, kde jsme se zaměřili na tyto příznakové jevy: diftongizaci *ú-* > *ou-*, protetické *v-*, diftongizaci *ý* > *ej*, úžení *é* > *í/ý* a kvantitu vokálů. Podkapitola 6.2 se pak věnuje tvaroslovné rovině. Tuto kapitolu dělíme dále podrobněji podle slovních druhů na podstatná jména, přídavná jména (a s nimi zájmena a číslovky), kde jsme zkoumali příznakové jevy v příslušných pádech, a na slovesné tvary, kde bylo naším úkolem zohlednit dané příznakové jevy v oblasti infinitivu, přítomného času, přechodníků, préterita, kondicionálu a pasiva. Vzhledem k většímu rozsahu práce jsme ponechali stranou stránku syntaktickou a pravopisnou.

Při přípravě a při práci samotné jsme použili několik titulů odborné literatury, především to byly: *Příruční mluvnice češtiny* od kolektivu autorů, *Humanistická čeština* od Jaroslava Poráka, dále monografie *Grammatykáři* od Ondřeje Koupila a v neposlední řadě *Historická mluvnice češtiny* autorů Arnošta Lamprechta, Dušana Šlosara a Jaroslava Bauera.

K vypracování diplomové práce jsme užili tři odborné metody. První metodou byla *excerpce*, během které jsme z textu abstrahovali dané příznakové jevy. Z obou textů jsme si vypsali příznakové jevy, u kterých jsme si poznamenali stranu, na níž se nacházeli, a také příslušný řádek. Zjistili jsme, kolikrát se daný jev vyskytl v textu, a uvedli jsme celkový počet v závorce. Druhou metodou bylo *statistické měření*, kdy jsme u jednotlivých jevů zohlednili výsledky statisticky v tabulkách a grafech. V oddílu hláskosloví jsme

v tabulkách zachytili celkový počet provedených i neprovedených změn týkajících se *diftongizace ú > ou*, *protetického v-*, *diftongizace ý > ej* a *úžení é > í*. V druhé části věnované tvarosloví jsme v tabulce pro ohebné slovní druhy uvedli, kolik se v textech vyskytlo substantiv, adjektiv a slovesných tvarů. Podobné údaje jsme vytvořili i v tabulce patřící neohebným slovním druhům. Zároveň jsme použili metodu *komparace*. Srovnávali jsme příznakové rysy v obou textech a vše jsme ilustrovali v tabulkách a grafech. Především grafy ukázaly rozdíly v počtu mluvenostních jevů v textech.

Cílem naší práce bylo zjistit a posoudit pronikání dobových hláskových změn do mluveného jazyka a jejich reflexi v textech s charakterem prostě sdělovacím, širším cílem pak byla konfrontace textů ze 16. a 17. století.

1. OBDOBÍ HUMANISMU A BAROKA

Humanismus

Humanismus je myšlenkový směr, který zdůrazňuje univerzální lidství a solidaritu všech lidí a je vždy spojován s uměleckým směrem renesancí. Jedná se o kulturní a duchovní hnutí pozdního středověku a raného novověku. Časově se jedná o rozmezí 15. až 17. století. V této době se objevuje knihtisk, který umožnil zlevnit knihy, ty se tak mohly šířit masověji, a tím se zvyšovala i vzdělanost. Hlavním cílem českých vzdělanců bylo povznést českou literaturu na evropskou úroveň.

Jak uvádí J. Porák, toto období, tradičně nazývané humanistické a českobratrské, je významnou dobou ve vývoji spisovné češtiny, protože se zvyšují požadavky na spisovný jazyk, propracovává se syntax, rozvíjí se slovní zásoba a slovtvorba a ustaluje se norma morfologická, fonologická a také pravopis.¹ Právě v této době se začínají objevovat první české gramatiky (viz níže).

Baroko

Jedná se o umělecko-kulturní směr, kterým žila Evropa od konce 16. století do poloviny 18. století. Název údajně pochází z portugalštiny a měl by označovat perlu nepravidelného tvaru.

Za počátek barokního myšlení je pokládán Koncil tridentský (1551 – 1563), který je spojen s protireformací a začátkem rekatolizace v Evropě. Ten se snažil se vyřešit konflikty plynoucí z boje katolíků a protestantů. Významnou úlohu v tomto období zaujímá nově vzniklý katolický řád, a tím jsou Jezuité, kteří šířili rekatolizační myšlenky, ale zároveň i vzdělanost.

Periodizací baroka se zabývalo mnoho učenců a historiků, ale my jsme si vybrali periodizaci od významné osobnosti české kultury – Václava Černého. Ačkoliv se ve svém díle zabývá jak barokem českým, tak i cizím, budeme se věnovat pouze tomu domácímu. Černý rozlišuje pět generací českého literárního baroka.² Naše baroko trvá přibližně od roku 1620 do roku 1740. Počátek šíření baroka v Čechách je spjatý s příchodem řádu Societas Jesu roku 1556.

¹ PORÁK, J. *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 9.

² ČERNÝ, V. *Až do předsíně nebes*. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 233-260.

První barokní generace

Černý ji také nazývá „pokolení Bílé hory“³ a trvala od roku 1620 – 1650. Jedná se o generaci významných osobností, v jejímž čele stojí **Jan Ámos Komenský**. Mezi další představitele pak patří **Jiří Třanovský**, **Adam Michna z Otradovic** či **Karel Škréta**.

Druhá barokní generace

Tato generace postihuje léta 1650 – 1680. Částečně se ještě kryje s předcházející generací. Silně se prosazují jezuité uskupení kolem **Bohuslava Balbína**, který je vůdčí osobností. Dále sem patří **Jan Drachovský**, **Jiří Konstanc**, **Jiří Crugerius**, **bratři Tannerové**, **Matěj Václav Štejer**, **Tomáš Pešina z Čechorodu**, či **Jan Kořínek**. Také sem můžeme zařadit básníky **Václava Jana Rosu** a **Bedřicha Bridela**.

Třetí barokní generace

Černý sem zařazuje osobnosti tzv. „generace narozené v míru“, jsou to ti, kteří nezažili třicetiletou válku, také jsou to „pokračovatelé a udržovatelé tradic“.⁴ Navazovali na předcházející generaci. Žili v době, kdy se už nepochybuje o správnosti katolické víry.

Čtvrtá barokní generace

Můžeme ji zasadit do let 1710-1740. Hovoříme zde o „pokračovatelích pokračovatelů“, již se nevytváří nic nového, pokračuje se v započaté linii.⁵ Také je můžeme nazvat pokolením monarchistického absolutismu. Vzniká anonymní lidová a pololidová slovesnost. Například sem patří: **Jan Jiří Středovský**, **František Matouš Krum**, **Tomáš Xaverius Laštovka**, **Antonín Koniáš**.

Pátá barokní generace

Černý období nazývá „baroko po baroku“ a můžeme je vymezit lety 1740 – 1780.⁶ Je to období, ve kterém se již projevují myšlenky klasicismu a osvícenství. Baroko u nás symbolicky zakončuje zrušení jezuitského řádu roku 1773.

Závěrem můžeme říci, že obě epochy, jak humanismus, tak i baroko (obzvláště ve svých prvních fázích) byly velice přínosné, a to ve všech oblastech umění, literatury a jazyka.

³ ČERNÝ, V. *Až do předsíně nebes*. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 277.

⁴ Tamtéž, s. 305.

⁵ Tamtéž, s. 318.

⁶ Tamtéž, s. 336.

2. STAV ČEŠTINY NA ROZHRANÍ HUMANISMU A BAROKA

Především v období humanismu a baroka vzrostl zájem o zkoumání českého jazyka. Jedním z důvodů mohlo být i nařknutí češtiny z nedokonalosti ve srovnání s latinou. Proto také v této době vznikalo mnoho gramatických příruček týkajících se našeho mateřského jazyka.

1.1 Dobové gramatiky

Pokud se budeme zajímat o pojem „gramatika“, brzy narazíme na problém, který je dán tím, že historický název žánru *grammatica* se nekryje s pojmem užívaným dnešní lingvistikou.⁷ Proto O. Koupil spíše využívá termín „jazyková knížka“.⁸

Gramatiky humanistického období

Mezi autory těchto gramatik patří představitelé jednoty bratrské. Podle Cuřína mají humanistické gramatiky určité rysy společné – především všechny považují za vzor latinu a řečtinu; obsahově se věnují hlavně hláskosloví (a s tím spojené výslovnosti), tvarosloví a pravopisu; autoři se zpovídají ze své náklonnosti k českému jazyku a snaží se o jeho očištění od cizích vlivů.⁹

Mluvnice náměšťská

Tato mluvnice vznikla roku 1533 v Náměšti nad Oslavou a jejími autory byli Beneš Optát, Petr Gzel a Václav Philomathes. Jedná se o první českou gramatiku, která položila základ pro normu českého jazyka. Skládá se ze dvou částí, přičemž první část s názvem *Orthographia* se zabývá hláskoslovím a zmiňuje i interpunkci. Druhá část se nazývá *Etymologia* a zabývá se jazykovou správností (zaměřuje se na správné překládání).

Mluvnice Jana Blahoslava

Nazývá se také *Blahoslavova Grammatica česká* a byla vždy spojována s Náměšťskou mluvnicí, jelikož vznikla jako její komentovaný opis s dodatky.¹⁰ Dokončena byla v roce 1571, ale poprvé byla vydána tiskem až v roce 1857. Jan Blahoslav

⁷ KOUPIL O. *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533-1672*. Praha: Karolinum, 2007, s. 9.

⁸ Tamtéž, s. 10.

⁹ CUŘÍN, F. *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1985, s. 41.

¹⁰ KOUPIL O. *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533-1672*. Praha: Karolinum, 2007, s. 121.

také přeložil *Nový zákon*, který se řídil právě pravidly jeho gramatiky, a který se stal normou pro další překladatele. Tyto překlady pak společně tvořily *Bibli kralickou*.

Mluvnice Matouše Benešovského

Také nese název *Grammatica Bohemica – Grammatyka česká milovníkům téhož jazyka velmi užitečná*. Prvně vyšla roku 1577 v Praze a byla věnována Rudolfovi II. Zabývá se především deklinačními a konjugačními systémy. Benešovský je dále autorem *Knižky slov českých* z roku 1587, kde se zabývá etymologickým výkladem slov.¹¹ Tato kniha má něco společného s gramatikami – začíná pravopisným úvodem, v některých částech se shoduje s Blahoslavovou mluvnicí.¹²

Mluvnice Vavřince Benedikta Nudožerského

Její latinský název je *Grammaticae Bohemicae ... libri duo* (*Dvě knihy české gramatiky*). Vydána byla roku 1603. Tato práce vznikla v elitním okruhu české jazykové kulturní vrstvy koncem 16. a počátkem 17. století, narozdíl od předcházejících prací venkovských překladatelů a bratrských učenců.¹³ Kniha obsahuje kompletní latinský výklad a k tomu české příkladové materiály. Autor ji rozdělil do dvou knih na *Etymologia* a *Syntax*. Je to naše první mluvnice moderního typu.

Gramatiky doby barokní

Mezi barokní gramatikáře patří především katoličtí kněží – jezuité, jedinou výjimkou je Václav Jan Rosa. V době barokní se pozornost zaměřovala zejména na teorii jazyka. Nevznikaly jenom gramatiky, ale také praktická poučení o jazyce a slovníky. V tomto období se navazuje na humanistickou tradici češtiny (*Bible kralická*), začíná docházet ke stírání rozdílů mezi jazykem spisovným a lidovým a objevuje se tzv. purismus¹⁴ – puristé se snažili nahrazovat cizí lexikální jednotky výrazy českými.

Mluvnice Jana Drachovského

Její latinský název začíná slovy *Grammatica Bohemica in V libros divisa*,... a vydána byla v roce 1660 Matějem Václavem Štejerem. Jeho gramatika se zabývá dobovým stavem psaného a mluveného jazyka.

¹¹ CURÍN, F. *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1985, s. 41.

¹² KOUPIL O. *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533-1672*. Praha: Karolinum, 2007, s. 134.

¹³ Tamtéž, s. 138.

¹⁴ Více Tamtéž, s. 197-200.

Brus jazyka českého Jiřího Konstance

Můžeme ji také nalézt pod latinským názvem *Lima linguae Bohemicae*, tj. *Brus jazyka českého*. Vznikla roku 1667. Název vysvětluje Koupil slovy Konstance, který říká, že jeho dílo je jako nástroj k broušení, čtenáři jsou tupé pily a nože, tudíž mají dobrý základ, ale potřebují doostřit.¹⁵

Žáček Matěje Václava Štejera

Celý název této mluvnice zní – *Žáček aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti*. Prvně tato mluvnice vyšla roku 1668. Štejer ve své práci řeší především otázku pravopisu, poučuje o jazykové správnosti. Je to dílo psané jako dialog dvou postav – toho, kdo se učí – žáčka a učitele.¹⁶

Prima principia

Byla to anonymní a nedatovaná mluvnice vytištěná v jezuitské akademické tiskárně. Je to mluvnice kompilační.

Čechořečnost Václava Jana Rosy

Její latinský název zní – *Čechořečnost seu Grammaticae linguae Bohemicae*. Vydána byla roku 1672. Tato gramatika se skládá ze čtyř částí. Jsou to: *Ortografie*, *Etymologie*, *Syntax* a *Prozodie*. Jedná se v podstatě o syntézu. Výklad je především latinský, ale některé části jsou psány i česky.

Grammatica Slavo-Bohemica Pavla Doležala

Je to mluvnice slovensko-česká, která vznikla roku 1746. Autor zde navázal na činnost V. J. Rosy.

Gramatika česká Jana Václava Pohla

Tato mluvnice nese německý název – *Gramatika česká oder die böhmische Sprachkunst*. Vznikla roku 1756 a je dokladem regrese českého jazyka, ačkoliv autor si kladl za cíl naopak češtinu hájit.

¹⁵ KOUPILO O. *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533-1672*. Praha: Karolinum, 2007, s. 162.

¹⁶ Tamtéž, s. 171.

3. PAMĚTI, DENÍKY A OSOBNÍ KORESPONDENCE

O pamětech, denících a korespondenci v průběhu posledních čtyř set let se nejvíce dozvídáme z díla Mileny Lenderové.¹⁷ Právě Milena Lenderová věnuje první kapitolu tohoto sborníku obrazu žen ve šlechtických ego-dokumentech 16. a 1. pol. 17. století.¹⁸ Ve svém příspěvku hovoří o významu těchto dokumentů jako historického pramene. V Evropě mají edice takovýchto dokumentů dlouhou tradici. Původně se samozřejmě vydávala především korespondence slavných mužů, ale časem došlo i na ženy. Osobní dokumenty jsou historiky považovány za unikátní pramen k dějinám každodennosti a k dějinám mentalit.

Co se týče gendrového rozlišení, korespondence byla a je považována za ryze ženský žánr. Naproti tomu deníky nejsou gendrově vyhraněné, záleží spíše na věku autora. Například v období adolescence si ho častěji psaly dívky, ale s přibývajícím věkem se tento rozdíl postupně stíral. Lenderová zdůrazňuje, že ženský deník však převládá ve všech věkových skupinách.¹⁹ Na druhé straně mužské deníky jsou a byly častěji vydávány tiskem.

Další kapitola byla věnována „Svědectví o ženském soukromí 17. století“.²⁰ Tento příspěvek Marie Koldinské vycházel jak z raně novověkých deníků, tak z korespondence. Dokládá mužskou převahu v objemu dochovaných deníkových záznamů a zároveň výraznější zastoupení žen v případě korespondence. Ženy se především snažily zachytit ve svých ego-dokumentech každodenní život. Až v 17. století se objevují ambice autorů a autorek zvěčnit svou památku v literární podobě, a tak dochází ke zrodu specifického žánru šlechtických pamětí. Téměř vždy vznikaly paměti na základě předběžných poznámek. Deníky povětšinou evidovaly časově různé události, vznikaly dokumenty podobné diářům. V denících se objevily rodinné události (především narozeniny příbuzných či přátel, narození potomků, křtiny, svátky, úmrtí v rodině – zkrátka důležité životní milníky). Ale převládaly především strohé věcné záznamy.

Mezi prvořadé dokumenty osobní povahy patří korespondence. Mezi autory dopisů je i mnoho žen. Můžeme říci, že dominantním rysem těchto listů bývá především

¹⁷ LENDEROVÁ, M., KUBEŠ, J. (edd.): *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentace, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, FHS, Suppl. 9, 2004, s. 5.

¹⁸ Tamtéž, s. 8.

¹⁹ Tamtéž, s. 9.

²⁰ Tamtéž, s. 6.

zachycení každodenních starostí. V tomto ohledu se soukromá korespondence do značné míry podobá deníkovým záznamům.

4. PAMĚTI ALŽBĚTY LIDMILY Z LISOVA

4.1 Život Alžběty Lidmily z Lisova

Alžběta Lidmila z Lisova se narodila roku 1639. Její otec byl urozený a statečný rytíř, pan Rudolf Tycho Gansneb Tengenagl z Kampu a na Šádově Lhotici (zastával úřad zemského soudce a hejtmana hradu pražského), matkou urozená paní Alžběta Františka Tengenaglová, rozená Beřkovská z Šebířova, paní na Šádově Lhotici.²¹ Jejím pradědečkem byl Tycho Ottesen Brahe, slavný astronom Rudolfa II. Její dědeček Franz Gansneb Tengenagl z Kampu, který působil jako pomocník tohoto slavného astronoma, se oženil s jeho dcerou Alžbětou.

Alžběta Lidmila Tengenaglová se roku 1657 provdala za Rudolfa Adama z Lisova a na Novém Stránově. Krátce po svatbě odjela Alžběta z Lisova na Nový Stránov, kde kromě kratších cest strávila podstatnou část svého života. Její manželství bylo na tu dobu poměrně dlouhé, trvalo 28 let. Během manželství se Alžbětě narodilo 15 dětí, z nichž řada v útlém věku zemřela. Roku 1685 zemřel její manžel a Alžběta ho následovala o 3 roky později.

Alžběta z Lisova napsala dvě rukopisné knihy. Je autorkou jednak rodinných pamětí, jednak kuchařské a lékařské knihy. Bohužel se však nezachovala její korespondence. Pamětní spisek sepsaný Alžbětou a jejím manželem je také důležitý.

Jak už bylo řečeno, narodilo se jí celkem 15 dětí: Jan Václav František (Honc Venclíček), Anna Barbora (Anna Baberle), Teresia Lidmila Maximiliána (Terezička), Ernest Rudolf Franc Antonín Ignatius Michal (Franc Antoni), Kateřina Františka Victorie (Katrlička, Katerle), Hans Josef Joachym (Honzíček, Honzerl), Josef Rudolf (Rudolf), Marie Elisabetha Barbora (Marie Lizl), Benedicta Lidmila (Benykna, Benynka), Victoria Lidmila Juliana (Viktorlička, Victorl), Teresie Kajitana (Teresia Kajitanel, Kajetánka), Maxmiliána Lidmila (Maxerle), Wentzel, Antonína (Antonerle), Ludmila Roza (Liduška, Liderle).²² Alžběta z Lisova porodila během dvaceti let patnáct dětí – deset dcer a pět synů. V těhotenství a šestinedělí tak strávila více jak třináct let. Roku 1677, kdy zápisky končí,

²¹ RATAJOVÁ, J. (ed.), *Alžběta Lidmila z Lisova – Rodinné paměti*, Scriptorium 2002, s.12.

²² Tamtéž, s. .

se však dožilo jen šest dětí – tři dcery a tři synové. Některé děti zemřely do jednoho roku, což bylo kritické období (psotník), jiné zemřely na „fleky“ (to byla asi spála).

Alžběta ovládala dva jazyky, což můžeme doložit tím, že rodinné paměti jsou napsány česky, kniha receptů střídavě česky a německy a pamětní spis německy. O „souznění“ němčiny s češtinou svědčí také zdobněliny dětských jmen mající jak německou, tak i českou podobu, ale německá podoba převažuje.

4.2 Tematická stránka paměti

Její dílo tvoří chronologicky po sobě jdoucí zápisy z let 1657–1677, kterými zaznamenávala významné okamžiky ve svém životě. Paměti začínají jejími zásnubami a sňatkem s Rudolfem Adamem z Lisova. Především zachycuje narození a úmrtí svých dětí, jejich křty, biřmování, ale také úmrtí spřízněných osob – její matky, otce a sestry. Také zachycuje méně významné mezníky jako je manželův komornický úřad (roku 1673 se stal císařským komorníkem), přijetí do náboženského bratrstva (bratrstvo svatého Kříže – spojené s osobou císařovny – vdovy) nebo cestu do Vídně. Zápisky podobného typu si vedla celá řada zejména šlechtických žen raného novověku.

5. KORESPONDENCE KARLA ČSATOVCE MYŠKY ZE ŽLUNIC

5.1 Život Karla Častovce Myšky ze Žlunic

Karel Častovec se patrně narodil někdy kolem roku 1558 na rodinném sídle Hrádku nad Poděhusy u Kolína nad Labem.²³ Narodil se jako osmý syn rytíře Smila Myšky ze Žlunic. Jeho otec pocházel ze staré šlechtické rodiny. Myškové ze Žlunic patřili do šlechtického stavu už od 14. století. Otec Karla Myšky ze Žlunic byl velice podnikavý a měl obchodního ducha, a tak se stal v brzké době úspěšným hospodářem s dobrou pověstí. Ve třiatřiceti letech se Karel Častovec rozhodl oženit a začal se poohlížet po nevěstě. Nakonec si vybral za ženu sestru svého švagra, kterou byla Mandaléna Kaplířová ze Sulevic. Svatba se konala ještě před rokem 1589. Sňatek s touto ženou byl šťastnou volbou a jejich manželství bylo láskyplné, o čemž svědčí i vzájemné oslovení „mý nejmilejší srdíčko“.

Osobní korespondence také vypovídá o dobrých vztazích Karla Častovce s okolní šlechtou. Evidentně si ho všichni vážili a obraceli se na něho s prosbami o radu. Na přelomu let 1590–1591 koupil Karel Častovec reprezentativnější sídlo s větším počtem vsí a poddaných – panství Obříství u Mělníka na severu Čech.²⁴ Bohužel si tím spíše uškodil, jelikož se zadlužil na celý život a tento dluh nebyl splacen dokonce ani po jeho smrti. Jak zjišťujeme z korespondence, neustále byl poháněn před soud za nesplácení dluhů. Zemřel roku 1602. Jeho manželka Mandalena Myšková ze Sulevic ho přežila o 15 let a zemřela až v roce 1617.

5.2 Tematická stránka korespondence

Edice korespondence Myšků ze Žlunic zahrnuje léta 1552 – 1618 a obsahuje přepis všech listů ze souboru korespondence rytířského rodu Myšků ze Žlunic, navíc pak ještě čtyř listů ze souboru korespondence rytířského rodu Pětipeských z Chyš a Egerberku.²⁵

²³ MAREŠ, P. (ed.). *Karel Častovec Myška ze Žlunic. Život předbělohorského rytíře ve světle rodinné korespondence*. Ústí nad Labem: Albis international, 2000, s. 7.

²⁴ Tamtéž, s. 24.

²⁵ Tamtéž, s. 41.

Jelikož tento text byl delší, vybrali jsme 42 strany dopisů pro konfrontaci s textem paměti.²⁶ Autory dopisů jsou jak šlechtici, tak i lidé nižšího původu. Dopisy nejčastěji řeší rodinné záležitosti, jakou jsou narození dětí, křtiny, svatby a vztahy s příbuzenstvem. Dále pak také hospodářské poměry, problémy s financemi, ale také vztahy s poddanými.

²⁶ 42 dopisů, které zahrnují léta, která se v korespondenci objevila - 1552-1618.

6. ROZBOR VÝŠE UVEDENÝCH PAMĚTÍ A KORESPONDENCE

6.1 Hláskosloví

Hláskosloví je nauka, která se zabývá zkoumáním samohláskového a souhláskového systému jazyka a jejich vývojem. V této části práce budeme zkoumat příznakové hláskoslovné jevy.²⁷

6.1.1 Diftongizace *ú > ou-*

První hláskoslovnou změnou, kterou uvádíme je diftongizace *ú > ou-*. Začínáme právě touto změnou, protože se v našich textech vyskytuje nejméně. Poprvé se objevuje až na konci 14. století, jak uvádí Komárkova mluvnice.²⁸ V 16. století už podobu s *ú-* nalezneme jen ojedinele. Diftongizace proběhla téměř na celém území a systémově souvisela s diftongizací *ý > ej*. Prosadila se především v nářečích v užším slova smyslu. V současnosti je tento jev pro spisovný jazyk nepřijatelný, na začátku slova vyslovujeme pouze *ú-* (např. *úhoř*). V psané podobě je diftong zaznamenán jakou *au* či méně často jako *av*, *aw*. Psaní *au-* na počátku slova pronikalo do tisků mnohem pomaleji, než tomu bylo v případě *au* uvnitř a na konci slova. Jak uvádí Porák, ve větší míře se objevuje diftongizace na počátku slova až v 2. polovině 16. století.²⁹ Úzus se lišil u jednotlivých slov i u jednotlivých tisků. Časté jsou diference na základě nářečí.

Když se na začátku slova vyskytlo krátké *u-*, diftongizace nenastala. V naší práci uvedeme podoby diftongizované i nediftongizované. Výsledky našeho zkoumání zobrazíme nejprve statisticky a následně graficky.

²⁷ Příklady těchto hláskoslovných jevů v našich dvou textech nebudeme uvádět v plném počtu, ale maximálně třemi doklady. Ke každému příkladu přepisujeme číslo strany a dále více upřesňujeme umístění příkladu na stránce. Strana je rozdělena do tří částí – a, b, c. V neposlední řadě přepisujeme i řádek, na kterém se dá konkrétní jev nalézt.

²⁸ KOMÁREK, M. *Historická mluvnice česká. Hláskosloví*. Praha: SPN, 1969.

²⁹ PORÁK, J. *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.

Diftongizace na začátku slova

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

Diftongizace: (3x)

a) Substantiva

Maskulina a neutra: (3x)

oudolí (1x): z tohoto plačtivého oudolí 85b/18; *oumyslu* (1x): jsem ale oumyslu 86b/14; *ouvod* (1x): dcerušku k ouvodu uvíst 113a/3;

Feminina: (0)

b) Adjektiva (0)

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

Diftongizace: (34x)

a) Substantiva

Maskulina a neutra: (27x)

oučtu (2x): dle znění patrného oučtu 66b/25; *ouhoře* (1x): ouhoře Vám dva posílám 76b/22; *oumyslu* (2x): jsem toho oumyslu 72a/11; *ouroce* (1x): kteréž na ouroce má 56b/15; *ourok* (1x): pod ourok vedle nového nařízení 84c/33; *ourokem* (2x): i s ourokem 65a/6; *ouroku* (1x): ouroku svatojiřského 79a/8; *ouroků* (1x): strany těch ouroků 59a/10; *ouroky* (1x): i s ouroky 65a/10; *ouřadu* (1x): se toho všeho při ouřadu sečetlo 55a/13; *ouředník* (2x): o tý prve ouředník psal 75a/12; *ouředníkův* (5x): od pánův ouředníkův 66b/29; *outerej/outery* (6x): tento outerej nejprv příští 58b/15; *oužitek* (1x): potom byste oužitek ráčili poznati 47c/32;

Feminina: (6x)

ouřednice (1x): syrník vod ouřednice 75b/24; *outrat* (2x): z dalších outrat 55b/16; *outratám* (1x): outratám přivozovati 60a/7; *outratami* (1x): se všemi outratami 85c/27; *outratu* (1x): na jeho outratu 66c/31;

Bez diftongizace: (2x)

úřadem (1x): před týmž úřadem 61a/10; *úředníky* (1x): před pány úředníky 85c/35;

b) **Adjektiva** (1x)

Diftongizace: (1x)

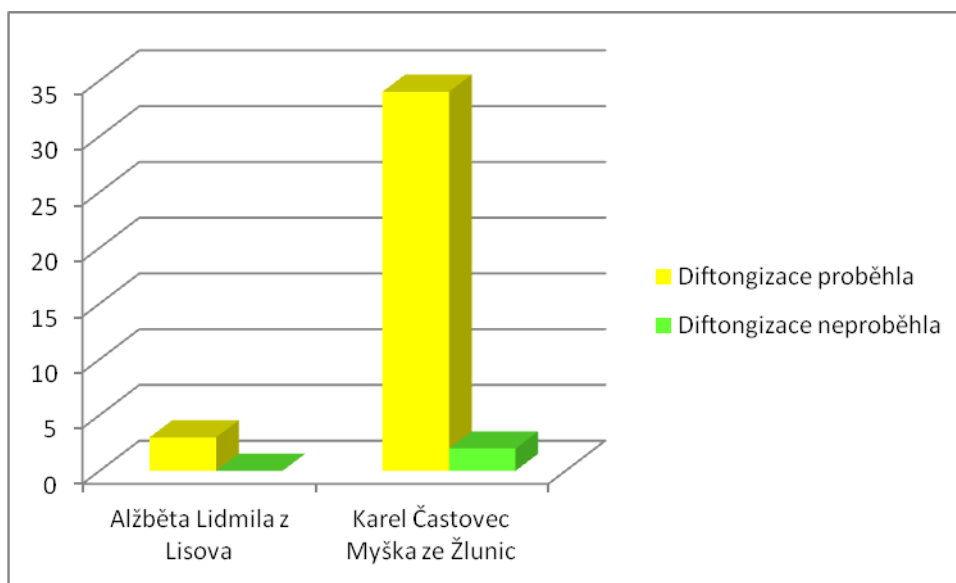
outratnejch (1x): *peněžích pražskejch outratnejch 66b/24;*

Bez diftongizace: (0)

Tabulka – Diftongizace ú > ou

Diftongizace ú > ou-	Alžběta Lidmila z Lisova	Karel Častovec Myška ze Žlunic
Diftongizace proběhla	3	34
Diftongizace neproběhla	0	2

Graf - Diftongizace ú > ou

6.1.2 Protetické v-

Dalším jevem, který uvádíme, je protetické (náslovné) v-, které se objevuje již ve 14. století. Nalezneme ho u všech slovních druhů začínajících samohláskou o- (např.: *vokno, voba, vo, vodjel*). Jak píše Porák, protetické v- bylo hojně rozšířené v 15. století, ale

už ve 2. polovině 16. století začalo ustupovat.³⁰ V 16. století byl jev zastoupen téměř na celém území, dostal se až na hranice východní Moravy.³¹ Pro dnešní spisovný jazyk je protetické *v-* nepřipustné, a tak ho můžeme nalézt především v českých nářečích v užším slova smyslu, v obecné češtině a v nářečí oblasti západní Moravy. Proto je tento jev hojně zastoupen v běžné mluvě. Užití protetického *v-* v textech se řídilo především typem textu. V textech zabývajících se každodenností, populárně naučných a zábavných se ve větší míře užívalo proteze před samohláskou *o-*. Opačně tomu bylo u textů náboženského charakteru.

V pramenech, se kterými jsme pracovali, má tento jev také své zastoupení, ačkoli se vyskytuje méně než následující dva jevy. Může to být dáno tím, že texty časově už zahrnují ústup protetického *v-*. Pro větší přehlednost jsme rozdělili příklady podle slovních druhů. Výsledky následně opět vkládáme do tabulky a graficky je znázorňujeme.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

Substantiva

S protezí: (9x):

voběda (1x): *u voběda byla hraběnka 105c/27*; **vodjezdem** (1x): *před mým vodjezdem 121a/2*; **voltář** (1x): *položila jsem ho na voltář můj 90b/12*; **voltářičku** (1x): *z voltářičku ho zdvihla 90b/18*; **vokno** (5x): *kde je velký vokno 88b/16*;

Bez proteze: (4x):

otce (1x): *můj praděd, totiž mýho otce mateře otec 120c/23*; **otec** (1x): *mateře otec Tycho Brahe 120c/24*; **opatrovnice** (2x): *já jen její opatrovnice hříšná 112b/10*; **opatrování** (1x): *poroučím k opatrování 112b/11*;

Adjektiva

S protezí: (0)

Bez proteze: (1x)

odevzdanej (1x): *ke dvoru kříž odevzdanej 115b/16*;

³⁰ PORÁK, J. *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.

³¹ PORÁK, J. Tamtéž.

Pronomina

S protezí: (0)

Bez proteze: (2x)

on (1x): *on Hans Josef 90b/19*; *ona* (1x): *ona z lásky sobě k Bohu zvolila 81c/26*;

Numeralia

S protezí: (0)

Bez proteze: (0)

Verba

S protezí: (0)

Bez proteze: (18x)

obdařen (1x): *84c/28*; *obdařena* (3x): *112a/7*; *oddával* (1x): *oddával nás pan pater 76a/1*; *odchovat* (2x): *k potěšení jí šťastně odchovat 112a/9*; *odnítí* (1x): *žalost ode mě odnítí 86a/3*; *okřtěna* (8x): *dceruška okřtěna 81c/21*; *okřtěný* (3x): *83b/10*;

Adverbia

S protezí (0)

Bez proteze (2x):

ochotně (1x): *s radostí ochotně pospíchá 113c/22*; *okolo* (1x): *okolo hodin německejch 102a/2*;

Prepozice

S protezí: (0)

Bez proteze: (40x):

o (4x): *právě o polednách 79b/15*; *od* (34x): *od patera Johanesa Havlíka 77b/16*; *ode* (2x): *žalost ode mě odnítí 86a/3*;

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

Substantiva

S protezí: (31x)

Maskulina (10x)

vobědu (1x): *ke mně k vobědu 50a/11*; **vobláčků** (1x): *vo deset vobláčků 69a/11*; **voblouček** (1x): *abys ten voblouček koupila 71a/12*; **vodjezdu** (1x): *zhynula kráva po vodjezdu 75a/12*; **Voldřich** (3x): *Voldřich Dubanský z Duban 49a/3*; **Voldřicha** (1x): *od pana Voldřicha 70a/4*; **Vondřej** (1x): *Vondřej Sobošický 60b/20*; **votci** (1x): *vo panu votci 81a/11*;

Feminina (0)

Neutra (21x)

Vobříství (21x): *na Vobříství 46a/3*;

Bez proteze: (21x)

Maskulina (1x)

ostatek (1x): *a ostatek sumy 84c/32*;

Feminina (16x)

odpověď (2x): *za odpověď 65b/14*; **odpovědi** (3x): *odpovědi učinlivé 72b/22*; **ochrana** (2x): *s tím ochrana Boží 56c/29*; **ochranu** (4x): *pod jeho mocnou ochranu 47c/35*; **okovách** (1x): *v okovách 88a/10*; **osobou** (2x): *mezi osobou Tvou 58a/6*; **osobu** (1x): *o osobu Tvou 58a/10*;

Neutra (4x)

obeslání (1x): *vedle obeslání Tvého 74b/16*; **Obříství** (2x): *na Obříství 80a/2*; **opatrování** (1x): *pod jeho opatrování 47c/36*;

Adjektiva

S protezí: (1x)

Vobřístevský (1x): *učinila statek Vobřítevský 74b/17*;

Bez proteze: (5x)

odpočívajícího (1x): v Bohu odpočívajícího 66a/7; **odporný** (1x): tomu odporný býti neráčíte 60a/9; **ornými** (1x): s dědinami ornými 84b/17; **ostavených** (2x): telat ostavených jest 75a/10;

Pronomina

S protezí: (1x)

vonono (1x): toto vonono tamto 47c/29;

Bez proteze: (2x)

on (1x): má on pan Petr Myška 85a/3; **ona** (1x): právem ona paní 85b/21;

Numeralia

S protezí: (10x)

voba (1x): sou voba v Praze 87b/19; **vosm** (3x): vosm tisíc zlatých 66b/22; **vosmi** (2x): s vosmi koňmi 66a/10; **vosum** (2x): vosum loket brunátného 71b/14; **vosumnácta** (2x): za sumu vosumnácta sta kop 84c/26;

Bez proteze: (2x)

obě (1x): obě dvě strany 86a/1; **obou** (1x): při Vás obou 50b/15;

Verba

S protezí: (18x)

vobávající (1x): vobávající se vždy nějaké škody 77b/14; **vobejmeš** (1x): paní mámu vobejmeš 69b/15; **vočekávati** (1x): s velikou radostí vočekávati 81c/35; **vodehnali** (1x): vodehnali jim hovězího dobytka 77b/19; **vodsluhovati** (2x): rád vodsluhovati chci 80b/17; **vodvésti** (1x): některý věci vodvésti 76a/10; **vopatřeno** (1x): to vopatřeno bylo 76b/14; **vosnamují** (3x): nejmilejšímu panu vosnamují 81b/15; **vostat** (2x): ráčí tam vostat 71b/16; **voznam** (4x): voznam mi, kterak se paní máma na zdraví má 69a/6; **voznámiti** (1x): voznámiti račte 83a/11;

Bez proteze: (48x)

obmeškal (1x): sám přijeti obmeškal 51a/12; **obmeškávati** (1x): obmeškávati nebudete 79b/17; **obnovuji** (1x): sumu grošů obnovuji 48a/8; **obradovati** (1x): pán Bůh obradovati ráčil 91a/1; **obral** (1x): po svatém obral 72b/14; **obráťíte** (1x): obrátíte se mocí svou 90b/18; **obsahuje** (1x): jistota v sobě obsahuje 65a/7; **očekával** (1x): vždycky sem očekával 80a/9; **očekávati** (1x): odpovědi očekávati budu 47c/34; **odeslal** (2x): po témž poslu odeslal 51a/10; **odešleš** (2x): jistotu mně odešleš 51b/25; **odešlete** (1x): odešlete mu je 73a/12; **odjela** (1x): nevelmi zdravú odjela 89a/13; **odložiti** (1x): na Vaší Milost ráčila odložiti 47a/13; **odměním** (1x): vším dobrým se odměním 69b/14; **odměniti** (3x): služebně odměniti nepominu 50b/14; **odplatiti** (1x): přátelsky odplatiti chci 48b/17; **odporen** (1x): tomu odporen nebudeš 51c/26; **odsílá** (1x): pán můj odsílá 73a/10; **odsílám** (4x): odsílám Vám 57a/7; **odsluhovati** (1x): odsluhovati nepominu 52a/11; **odvésti** (2x): dodati neb odvésti chci 66c/33; **ochraňovati** (1x): ode všeho zlého ochraňovati 90b/20; **opatrovati** (2x): ode všeho zlého opatrovati 90b/20; **opatříte** (1x): hodnejm mě opatříte 52a/10; **oznámil** (2x): abych oznámil Vaší Milosti 75a/8; **oznámíte** (4x): psaním svým mi oznámíte 65a/12; **oznámiti** (1x): musím Ti oznámiti 51c/29; **oznamujete** (2x): o zdraví svým oznamujete 90a/10; **oznamuji** (5x): oznamuji Vám 48a/5;

Adverbia

S protezí: (1x)

vokolo (1x): tam vokolo Vobříství 81b/20;

Bez proteze: (2x)

okolo (2x): asi okolo soboty 89c/26;

Prepozice

S protezí: (23x)

vo (15x): vo deset vobláček 69a/11; **vod** (5x): vod mého dopisování 59a/12; **vode** (3x): vode mne mámu vobejmeš 69b/15;

Bez proteze: (69x):

o (21x): o kterýžto mlejn 47a/11; **od** (37x): rukojemství od nás 48b/15; **ode** (11x): ode mne Honze Skřivánka 47a/3;

Tabulka – Slova s protezí (rozdělení podle slovních druhů)

Slovní druhy	Alžběta Lidmila z Lisova	Karel Častovec Myška ze Žlunic
Substantiva	9	31
Adjektiva	0	1
Pronomina	0	1
Numeralia	0	10
Verba	0	18
Adverbia	0	1
Prepozice	0	23

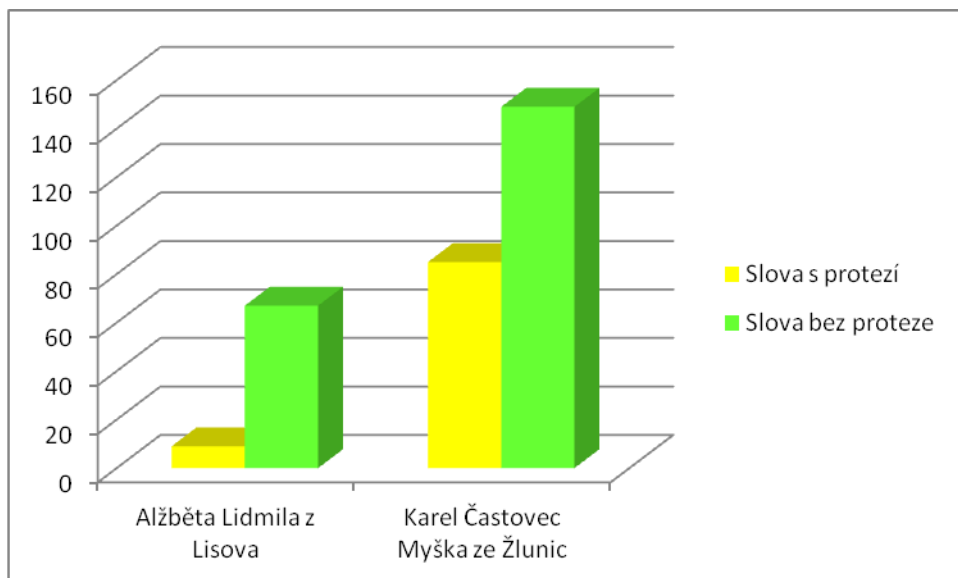
Tabulka – Slova bez proteze (rozdělení podle slovních druhů)

Slovní druhy	Alžběta Lidmila z Lisova	Karel Častovec Myška ze Žlunic
Substantiva	4	21
Adjektiva	1	5
Pronomina	2	2
Numeralia	0	2
Verba	18	48
Adverbia	2	2
Prepozice	40	69

Tabulka celkem – Protetické v-

Protetické v-	Alžběta Lidmila z Lisova	Karel Častovec Myška ze Žlunic
Slova s protezí	9	85
Slova bez proteze	67	149

Graf – Protetické v-

6.1.3 Diftongizace *y > ej*

Další změna, na kterou se zaměříme, je diftongizace *y > ej*. Podle Lamprechta se tento jev objevuje v literárních památkách už na konci 14. století.³² K rozšíření ale dochází až během 20. a 30. let 16. století.³³ V nejstarších tiscích nalezneme *y*, ojedinělé je v nich *ej* a rozšiřuje se právě až od počátku 16.³⁴ století. Diftongizace se opět vyskytovala především v mluvených projevech. Zde je nutné zdůraznit, že na psanou podobu jazyka měl velký vliv jazyk mluvený. A právě z mluvené češtiny proniká do psané a tištěné podoby češtiny diftongizace *y > ej*. Diftongizace se rozšířila na většinu českého území kromě východomoravského a moravskoslezského nářečí.³⁵ V současnosti se jedná o jev nepřijatelný pro spisovný jazyk, ale můžeme se s ním setkat v obecné češtině, jde o jeden z jejích typických znaků, např. *dobrý > dobrej*. Diftongizaci *y > ej* rozdělujeme podle toho, kde změna nastala. Můžeme ji nalézt v předponě *vy-*, pak ve kmeni slova a v koncovce. Ve všech případech uvedeme diftongizované i nediftongizované příklady nalezené v textu a následně vše zobrazíme v grafu.

³² LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986.

³³ PORÁK, J. *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž.

V předponě vý-

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

Slova s touto diftongizací i bez ní (0)

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

Slova s touto diftongizací (1x)

vejmluvna (1x): u sebe vejmluvna mítí budete 53a/13;

Slova bez této diftongizace (0)

Kmen slova

Tato změna probíhala zároveň s předcházející diftongizací v předponě vý-. Většinou jsou to slova běžně se vyskytující.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

Podoby slov s diftongizací (15x)

bejt (3x): rač bejt pochvaleno 90c/19; bejti (4x): když elevati bejti měla 83a/3, bejvá (1x): kde mše bejvá 117a/9; jazejček (1x): jazejček měla podrostlý 103a/6, strejc (1x): mýho pána strejc 120b/15, vejš (5x): vejš jmenovaného sklípku 102b/14;

Podoby slov bez diftongizace (19x)

býti (19x): býti ráčili 74b/15;

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

Podoby slov s diftongizací (63x)

bejti (14x): těžkosti vyvážený bejti máte 48b/15; doslejchati (1x): od pana Jaroslava doslejchati 60b/14; dotejče (2x): co se dotejče mlejna 47a/10; dotejkati (1x): srdce mýho tak hrubě dotejkati 89b/20; Kamejk (2x): Kamejk nad Vltavou 70a/1; mlejn (3x): o kterýžto mlejn 47a/11; mlejna (2x): co se dotejče mlejna 47a/10; nazejtří (1x): ihned nazejtří jsem domův přijel 56a/8, osejpati se (2x): bude-li se osejpati 87a/12; proslejchati (1x): než jest proslejchati 77c/26, sejra (1x): sejra žádného nedělá 75a/11, sejřích (2x): po dvou sejřích 75b/14; sejrův (1x): sejrův po třech dělá 75b/16; stejská (2x):

po Vašnosti hrubě stejská 83b/21; **strejc** (2x): *kterak se pan strejc na zdraví svým mají* 87b/24; **strejci** (1x): *panu strejci mému* 50a/3; **strejče** (2x): *milý pane strejče* 50a/4; **strejny** (1x): *paní strejny můj* 76b/24; **tejden** (6x): *tejden v Hradci* 57a/7; **vejš** (4x): *jak vejš dotčeno* 47c/31, **vejše** (3x): *nad to vejše do desek* 84c/37; **zejtra** (4x): *zejtra k Tobě chci přijeti* 54a/12; **zejtřka** (1x): *počkám do zejtřka* 76a/10; **zejtřejšího** (1x): *zejtřejšího dne uslyšíme* 76b/14;

Podoby slov bez diftongizace (10x)

býti (10x): *s tím milost pána rač býti* 50b/16;

V koncovkách slov

Zde se změna objevuje v koncovkách tvrdých adjektiv a vztažných, neurčitých a záporných zájmen

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

Adjektiva (všechny rody)

Nominativ sg.:

Podoby slov s diftongizací (6x)

jinej (1x): *a jinej Fraw Zimmer* 105b/12; **milej** (1x): *milej archanjel* 82c/27; **milostivej** (2x): *můj milostivej pan otec* 77c/22; **náchylnej** (1x): *k našemu domu náchylnej pán* 83b/17; **odevzdanej** (1x): *ke dvoru kříž odevzdanej* 115b/14; **svatej** (1x): *svatej archanjel* 82c/27;

Jak ukazují doklady, proběhla diftongizace v zakončení adjektiv rodu mužského.

Podoby bez diftongizace (41x)

malostranský (1x): *malostranský hejtman* 105a/5, **milý** (3x): *můj milý pan ujec* 77c/24; **milostivý** (3x): *milostivý Bůh ráčil* 111b/15; **mladoboleslavský** (1x): *děkan mladoboleslavský* 111a/4; **položený** (1x): *pan otec položený* 105b/19; **starý** (1x): *jeden muž starý* 117b/13; **svobodný** (2x): *svobodný pán* 83c/23; **statečný** (9x): *statečný rytíř* 77c/19; **svatý** (6x): *Duch svatý* 78c/26; **urozený** (14x): *urozený rytíř* 77c/19; **zemský** (1x): *soudce zemský* 74b/14;

Akuzativ sg.:

Podoby slov s diftongizací (4x)

celej (4x): u pan táty byli celej den 104c/22;

Podoby bez diftongizace (21x):

bídný (3x): na tento bídný svět 77a/8; **celý** (4x): při tom celý čas 98a/3; **dobrý** (3x): dobrý život vedla 81a/3; **hrobový** (1x): dajíc hrobový kámen zvednout 121c/28; **hrozný** (1x): hrozný katar majíc 98a/4; **mramorový** (1x): mramorový lusthaus vystavěti dal 120c/27; **nebeský** (1x): nebeský život obdrželi 77a/1; **patnáctý** (1x): na patnáctý rok 113b/15; **šmelcovaný** (1x): dát šmelcovaný kříž 115b/10, **učiněný** (1x): na učiněný slib 103b/17; **věčný** (1x): věčný život obdrželi 77a/1; **zapsaný** (1x): má zapsaný křest 111a/3; **zlatý** (1x): dát zlatý kříž 115b/10;

Genitiv pl.:

Podoby slov s diftongizací (1x)

německejch (1x): okolo hodin německejch 102a/3;

Podoby bez diftongizace (12x):

božských (1x): hodna mnoha milostí božských 118a/2; **jiných** (2x): a jiných místodržících 105b/17; **milých** (1x): s dovolením milých rodičův 74a/3; **mých** (3x): s dovolením mých rodičův 74a/3; **německých** (2x): v 5 hodin německých 82c/23; **poctivých** (1x): z rodičův poctivých 81c/23; **vyvolených** (2x): i všech vyvolených božích 82b/19;

Lokál pl.:

Podoby slov s diftongizací (3x)

německejch (2x): v sedum hodin německejch 105b/13; **Šadovejch** (1x): na Šadovejch Lhoticích 78a/8;

Podoby bez diftongizace (13x)

svatých (8x): po těch milých svatých 77c/18; **Šadových** (4x): na Šadových Lhoticích 80a/3; **Velkých** (1x): na Velkých Horkách 80c/21;

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

Nominativ sg.:

Podoby slov s diftongizací (15x)

darovanej (1x): v Hradci darovanej 57a/7; *dobrej* (1x): z něho dobrej kůň bude 57a/10; *fendryskej* (1x): poloviční fendryskej fortel 67a/4; *hnědej* (1x): ten hnědej hřebec 57a/6; *milosrdnej* (1x): jest milosrdnej pán Bůh 87a/13; *nařizenej* (1x): nařizenej rytmistr 66a/3, *nenajatej* (1x): mlejn nenajatej 47b/20; *pozůstalej* (1x): statek pozůstalej 84a/10; *rotmistrskej* (1x): jeden rotmistrskej 66b/21, *upřímnej* (2x): Tvůj upřímnej bratr 51c/36; *velkej* (2x): Velkej pátek 82a/2, *volnej* (2x): Tvůj volnej bratr 51c/36;

Podoby bez diftongizace (8x)

celý (1x): trh celý a dokonalý 84a/8; *dokonalý* (1x): trh celý a dokonalý 84a/8; *Dubanský* (1x): Voldřich Dubanský 49b/19; *jmenovaný* (1x): jest často jmenovaný 84b/22; *odporný* (1x): tomu odporň býti neráčíte 60a/9; *pražský* (1x): Pražský Hrad 49a/1, *upřímňý* (1x): Tvůj upřímňý švagr 58b/24; *volňý* (1x): Tvůj volňý švagr 58b/24;

Akuzativ sg.:

Podoby slov s diftongizací (7x)

dobrej (1x): chci mu provaz udělati dobrej 46b/17; *dlouhej* (1x): za dlouhej čas 51c/33; *malobečvářskej* (1x): o rybník svůj malobečvářskej v jednání dáti mínil 63a/10; *někerej* (2x): vo některej kus 81b/25; *přirozenej* (1x): svůj přirozenej sekryt vědomě přitiskl 66c/34, *takovej* (1x): takovej mlejn chtěli 63a/13;

Podoby bez diftongizace (0)

Genitiv pl.:

Podoby slov s diftongizací (9x)

císařskejch (1x): zdání komisařův císařskejch 67a/3; *dobrejch* (1x): abych dobrejch jonákův ponoukl 53b/14; *mladejch* (1x): mladejch pozdravíte 77c/31; *poddanejch* (1x): mnoho poddanejch služeb 83a/5; *poslušnejch* (1x): mnoho poslušnejch služeb 81c/30; *povolnejch* (1x): mnoho povolnejch služeb 83b/15; *přidanejch* (1x): s radou přidanejch přátel 58b/20; *starejch* (1x): starejch pozdravíte 77c/31; *synovskejch*

(1x): mnoho synovskejch služeb 81c/30; **zlatejch** (1x): po stu zlatejch (míněno zlatých – dobové platidlo) 66b/20;

Podoby bez diftongizace (20x)

českých (5x): kop grošů českých 61b/15; **dobrých** (1x): sta kop grošův dobrých 84c/28; **křesťanských** (1x): přítomnosti křesťanských lidí 72b/15; **milých** (3x): těch milých přátel 111c/34; **míšeňských** (2x): sto kop míšeňských 51b/16; **nějakých** (1x): strany nějakých věcí 71a/4; **neostavených** (1x): šest telat neostavených 75a/12; **ostavených** (1x): telat ostavených jest tam 75a/9; **pražských** (1x): od ouředníkův pražských 74a/7; **uzených** (1x): půl kopy uzených 80b/24; **zemských** (3x): menších desk zemských 74a/8;

Lokál pl.:

Podoby slov s diftongizací (7x)

měsíčnejh (1x): na měsíčnejh žoldých 66b/23; **outratnejh** (1x): na outratnejh peněžích 66b/24; **pražskejh** (1x): na pražskejh peněžích 66b/24; **půjčenejh** (1x): na půjčenejh peněžích 66b/23; **rozdilnejh** (1x): na rozdilnejh peněžích 66b/23; **vyslanejh** (1x): po těch vyslanejh 81b/23;

Podoby bez diftongizace (2x)

Malých (1x): na Malých Bečvárkách 84a/11; **Velkých** (1x): na Velkých Bečvářích 84a/7;

Kromě těchto příznakových pádů se diftongizace ještě vyskytla:

Vokativ sg.:

Podoby slov s diftongizací (36x)

milej (26x): příteli můj milej 48a/5; **přemilej** (1x): můj přemilej příteli 89a/4; **statečnej** (2x): statečnej rytíři 63a/5; **urozenej** (7x): urozenej můj pane 53a/5;

Podoby bez diftongizace (15x)

milý (6x): můj zvláště milý pane 52a/4; **urozený** (9x): urozený rytíři 54a/5;

Dativ pl.:

Podoby slov s diftongizací (6x)

dobrej (1x): všem dobrejm přátelům 51c/32; **hanebnejm** (1x): těm hanebnejm Turkům 91a/12; **hodnejm** (1x): některým hodnejm 52a/9; **poctivejm** (1x): poctivejm lidem 53a/12; **ukrutnejm** (1x): těm ukrutnejm Turkům 91a/12; **vašnostivejm** (1x): Vašnostivejm věděti 83a/10;

Podoby bez diftongizace (1x)

zemským (1x): ke dskám zemským 85a/12;

Instrumentál pl.:

Podoby slov s diftongizací (7x)

fendryškejmi (1x): se fortely fendryškejmi 66b/20; **hotovejmi** (1x): s hotovejmi penězi 83c/26; **jízdnějmi** (5x): s jízdnějmi koňmi 66a/10;

Podoby bez diftongizace (2x)

dožádanými (1x): od stran dožádanými 84a/5; **mělnickými** (1x): s pány mělnickými 76b/18;

b) Pronomina (všechny rody)

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

Akuzativ sg.:

Podoby slov s diftongizací (3x)

ktorej (2x): hned patera vzal, ktorej dítě pokřtil 109b/12; **takovej** (1x): ráčila dát kříž, ktorej musím u sebe nosit 115b/10;

Podoby bez diftongizace (0):

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

Nominativ sg.:

Podoby slov s diftongizací (4x)

každej (1x): a každej den 76b/20; **ktorej** (3x): hřebec, ktorej 57a/6;

Podoby bez diftongizace (0)

Genitiv pl.:

Podoby slov s diftongizací (3x)

některejch (1x): abych některejch jonákův 53b/14; takovejch (2x): takovejch peněz 51b/21;

Podoby bez diftongizace (0)

Dativ pl.:

Podoby slov s diftongizací (0)

Podoby bez diftongizace (0)

Lokál pl.:

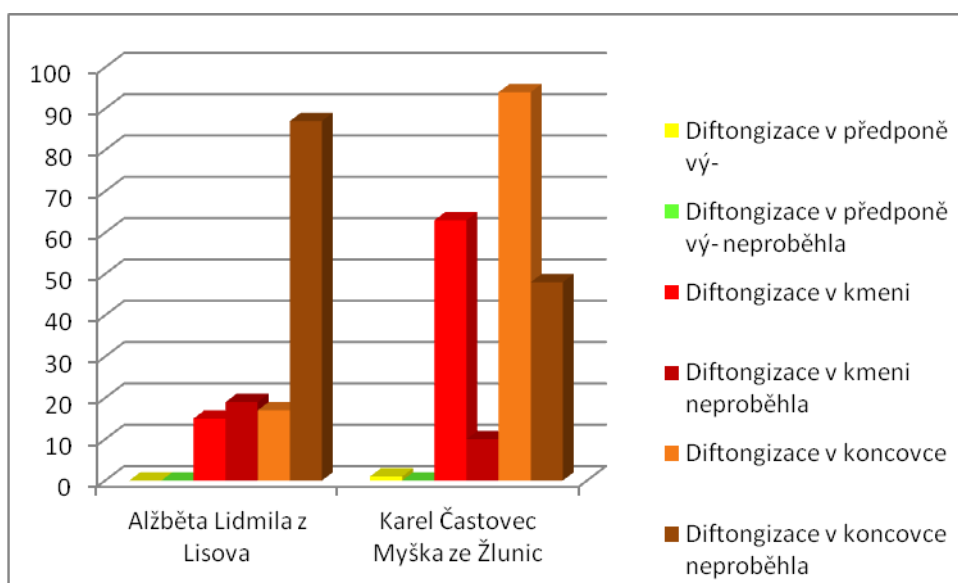
Podoby slov s diftongizací (0)

Podoby bez diftongizace (0)

Tabulka diftongizace $y > ej$

Diftongizace $y > ej$	Alžběta Lidmila z Lisova	Karel Častovec Myška ze Žlunic
Diftongizace v předponě vý-	0	1
Diftongizace v předponě vý- neproběhla	0	0
Diftongizace v kmeni	15	63
Diftongizace v kmeni neproběhla	19	10
Diftongizace v koncovce	17	94
Diftongizace v koncovce neproběhla	87	48

Graf diftongizace $y > ej$

6.1.4 Úženi $é > í$

Poslední změnu, kterou řadíme do hláskosloví, je úženi $é > í$. Tato změna patřila a patří k projevům mluvené češtiny a dodnes se hojně projevuje v běžné mluvě. Podle Lamprechta vychází tento jev z původního staročeského $é$, které mělo zavřenou výslovnost a tento úzký charakter postupně vedl ke změně $é > í$.³⁶ Také je pravděpodobné, že ke změně došlo prostřednictvím diftongizace $ó > uo$, jejímž vlivem ztratila samohláska $é$ protilehlou zadní samohlásku. Nejstarší doklady pocházejí ze 14. století, ale je jich velice málo.³⁷ Během 15. století doklady přibývají, ale k výraznému rozšíření dochází až v průběhu 16. století. Ovšem, jak uvádí Komárek, úženi do spisovného jazyka pronikalo velmi pomalu a ve značně omezené míře.³⁸ Ještě dnes je mnoho zúžených variant považováno za nespisovné (např. *dobré mléko > dobrí mlíko*). Dnešní spisovný stav se ustálil až na přelomu 16. a 17. století. Geografický rozsah zúženého $é$ je značný, změna byla důsledně provedena v českých a moravských nářečích vyjma nářečí východomoravského a moravskoslezského.³⁹

³⁶ LAMPRECHT, A. – ŠLOSAR, D. – BAUER, J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986.

³⁷ PORÁK, J. *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.

³⁸ KOMÁREK, M. *Historická mluvnice česká. Hláskosloví*. Praha: SPN, 1969.

³⁹ LAMPRECHT, A. – ŠLOSAR, D. – BAUER, J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986

Úženi $e > i$ také rozdělujeme podle místa, kde změna nastala. Jako první uvedeme úženi uprostřed slova, následně pak úženi v koncovce. Slova jsou pro přehled rozdělena podle slovních druhů. Ve všech případech uvedeme zúžené i nezúžené podoby nalezené v textu a výsledky opět uvedeme v tabulce a graficky znázorníme.

Uprostřed slova

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

Substantiva

Změna proběhla: (10x)

Masculina a neutra (10x)

líta (1x): *stáří půl druhého líta* 121a/9; *večír* (6x): *v půl devátý večír* 104c/24;

Vilím (3x): *pan Vilím z Talenberka* 74b/11;

Feminina (0)

Změna neproběhla: (43x)

Masculina a neutra (43x)

léta (39x): *léta páně* 1657 74a/1; *létu* (4x): *v témž létu* 74c/19; *večer* (1x): *čtvrtého septembris večer* 109c/26;

Feminina (0)

Verba

Změna proběhla: (1x)

uvíst (1x): *k ouvodu uvíst dala* 113a/3;

Změna neproběhla: (0)

Adverbia

Změna proběhla: (0)

Změna neproběhla: (0)

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

Substantiva

Změna proběhla: (10x)

Masculina a neutra: (2x)

líta (1x): *líta 1594 ho 91b/21*; *vičeru* (1x): *k vičeru přijedu 88a/7*;

Feminina: (8x)

kolíbce (1x): *tolikěž kolíbce 71a/13*; *kolíbku* (1x): *na kolíbku koupila 71a/12*;
líkařce (1x): *i tý líkařce 71b/17*; *Mandelína* (4x): *Mandelína Hrušková 73a/13*;
Mandelíny (1x): *od paní Mandelíny 73a/1*;

Změna neproběhla: (29x)

Masculina a neutra (24x)

léta (23x): *léta Páně 1552 48a/19*; *večeru* (1x): *až zítra k večeru domu přijedu 88a/7*;

Feminina (5x)

Mandaleně (5x): *urozený paní Mandaleně 76a/2*;

Verba

Změna proběhla: (2x)

prodlívati (1x): *tou věci prodlívati nebudete 59a/12*; *vznýsti* (1x): *soud zemský to vznýsti 85a/4*;

Změna neproběhla: (0)

Adverbia

Změna proběhla: (3x)

svívolně (1x): *sám svívolně škodu udělal 47b/22*,

Změna neproběhla: (0)

V koncovkách slov

V této části se budeme zabývat koncovkami tvrdých adjektiv a číslovek skloňovaných podle vzoru *mladý*, a také zájmena. Proto také tuto část rozdělíme na dvě skupiny. Do té první zařadíme adjektiva a číslovky a do druhé zájmena. Následně tyto skupiny ještě dále rozdělím podle pádů.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

a) Adjektiva a numeralia (všechny rody)

Nominativ sg.:

Změna proběhla: (25x)

andělský (1x): *to andělský dítě nebylo 118b/13*; *božský* (3x): *milosrdenství božský rač bejt 90c/19*; *daný* (4x): *jméno jí daný 79c/27*; *dobrý* (1x): *to dobrý dítě 113b/11*; *mdlý* (1x): *dítě hrozně mdlý 111c/20*; *jiný* (1x): *jiný panstvo 105c/26*; *nařízený* (1x): *jméno jí nařízený 79c/26*; *nesmírný* (2x): *nesmírný milosrdenství rač bejt pochváleno 90c/19*; *nestíhlý* (2x): *nestíhlý milosrdenství rač bejt pochváleno 90b/18*; *svatý* (2x): *jméno jeho svatý 86c/21*; *svolený* (1x): *jméno svolený 92b/15*; *umytý* (1x): *dítě nejsouc ani umytý 109b/13*; *velký* (4x): *kde je velký vokno 88b/16* (4x); *zlatý* (1x): *mý zlatý dítě 111a/1*;

Změna neproběhla: (1x)

příjemné (1x): *co by příjemné bylo 76b/12*;

Genitiv sg.:

Změna proběhla: (24x)

blahoslavený (1x): *přímluvu blahoslavený královny 89c/27*; *Císařský* (2x): *u J.M. Císařský 108a/8*; *devátý* (1x): *v půl devátý večír 104c/24*; *druhý* (1x): *v půl druhý hodiny 98a/6*; *jedný* (1x): *do jedný truhly 102b/13*; *jistý* (1x): *smrt tý jistý paní 115b/16*; *lidský* (2x): *z křehkosti lidský 79a/5*; *Mladý* (6x): *z města Mladý Boleslavě 79c/20*; *nebeský* (1x): *přímluvu královny nebeský 89a/27*; *německý* (2x): *okolo 10. hodiny německý 97b/16*; *pasovský* (1x): *obraz pasovský Panny Marie 90b/13*; *pátý* (1x): *v půl pátý 111b/13*; *Tengnaglový* (1x): *dožadovala se paní Tengnaglový 84a/3*; *velký* (1x): *z velký žalosti 90a/9*; *věčný* (2x): *do věčný slávy 79a/4*; *vzácný* (1x): *krom vzácný osoby 115b/14*;

Změna neproběhla: (70x)

bídného (1x): z tohoto bídného oudolí 85b/18; **boleslavského** (3x): hejtmana kraje boleslavského 89a/8; **bzenského** (2x): faráře bezenského 77b/16; **české** (1x): komory české 74b/11; **čtvrtého** (1x): čtvrtého septembris večer 109c/26; **důstojného** (1x): od důstojného pana 96a/7; **hradeckého** (1x): kraje hradeckého 74b/13; **mateřské** (1x): z křehkosti mateřské 97c/22; **Mladé** (1x): z Mladé Boleslavě 117b/10; **mladoboleslavského** (4x): kraje mladoboleslavského 86c/28; **mrtvého** (2x): u mrtvého těla 105a/8; **nadepsané**(1x): na místě nadepsané hrabinky 84a/5; **nadepsaného** (1x): nadepsaného pana France 88c/27; **nadřeceného** (1x): nadřeceného pana 87b/13; **nebeské** (3x): královny nebeské 76a/8; **nehodného** (2x): z nehodného života 85c/24; **neskonalé** (1x): do neskonalé slávy 76b/1; **nesmírného** (1x): dle nesmírného milosrdenství 95c/23; **pražského** (2x): prelát Hradu pražského 76a/2 (2x); **psaného** (3x): dne svrchu psaného 88b/15; **Slavíkovského** (1x): patera Johanesa Slavíkovského 81c/20; **statečného** (3x): statečného rytíře 82a/4; **svatého** (11x): Ducha svatého 78c/22 (11x); **šťastného** (3x): hlídačka šťastného porodu 95a/1; **urozené** (1x): na místě urozené paní 84a/2; **urozeného** (3x): urozeného rytíře 82a/4; **věčné** (1x): do věčné slávy 76b/14; **velikého** (1x): z velikého milosrdenství 109a/9;

Dativ sg.:

Změna proběhla: (7x)

čtvrtý (1x): k čtvrtý hodině 104c/22; **malý** (2x): dáti malý dcerušce 87b/14; **nebeský** (1x): královně nebeský 90b/13; **německý** (2x): až k třetí hodině německý 102c/22; **osmý** (1x): k osmý hodině 118c/23;

Změna neproběhla: (8x)

bolestné (1x): k bolestné Matičce 85c/22; **císařské** (1x): J.M. císařské 96 a/9; **jmenovanému** (1x): jmenovanému synáčku 78b/15; **milému** (1x): milému milému synáčku 84c/20; **nemocné** (1x): nemocné Anně Babrli 85b/13; **nešťastné** (1x): nešťastné mateři 97b/15; **strápené** (1x): mateři strápené 97b/15; **věrnému** (1x): vašemu věrnému otci 122a/4;

Akuzativ sg.:

Změna proběhla: (35x)

božský (16x): *božský požehnání dáti* 80c/25; **hojný** (3x): *hojný požehnání dáti* 80c/25; **mateřský** (1x): *dávám mateřský požehnání* 115a/4; **nehodný** (1x): *já mu nehodný požehnání dávám* 115a/4; **nesmírný** (2x): *za nesmírný milosrdenství* 112b/13; **pěkný** (1x): *milovala jsem to pěkný dítě* 120a/8; **přepěkný** (1x): *vyprovodilo to andělátka přepěkný* 120a/5; **svatý** (10x): *svý svatý hojný požehnání dáti* 80c/25;

Změna neproběhla: (15x)

božské (6x): *božské požehnání* 76a/9; **dobré** (1x): *dobré mínění* 86a/1; **hojné** (1x): *hojné požehnání* 76a/9; **hrozný** (1x): *hrozný lomcování působil* 97b/12; **nesmírné** (3x): *pro nesmírné milosrdenství* 74b/15; **staroboleslavského** (1x): *pana probošta staroboleslavského postavil* 83b/19; **svaté** (2x): *svaté požehnání* 76a/9;

Lokál sg.:

Změna proběhla: (33x)

císařský (2x): *v císařský bibliotéce/zahradě* 120c/19; **jmenovaný** (2x): *pak mi Pán Bůh vejš jmenovaný hodině ráčil pomocníkem býti* 102c/25; **milostivý** (1x): *po mý milostivý J.M. paní mámě* 94b/17; **milý** (2x): *po svý milý kmoťre* 94b/16; **svatý** (3x): *po svatý Anně/ Alžbětě/ Teresii* 79c/26; **svatým** (15x): *při křtu svatým* 77c/17; **těžkým** (2x): *po těžkým stonání* 106c/18; **velký** (1x): *po velký chvíli* 109a/9; **vysoký** (1x): *v sesličce vysoký* 90a/3; **zděný** (1x): *v kancelářce zděný* 118a/9;

Změna neproběhla: (7x)

nadepsaném (1x): *v nadepsaném létu* 85b/17; **snížené** (1x): *v snížené pokoře* 95a/3; **svaté** (2x): *při mši svaté* 83a/2; **svorné** (2x): *ve svorné lásce* 76b/10; **věrné** (1x): *ve věrné lásce* 76b/11;

Nominativ pl.:

Změna proběhla: (9x)

chudý (1x): *dvě chudý ženy* 101a/8; **jiný** (1x): *jiný věci* 73a/7; **jmenovaný** (1x): *vejš jmenovaný děti* 107c/29; **milý** (2x): *mý jmilý dcery Anna Babrle a Teresia*

Maximiliána pochovaný jsou 86b/11; rozličný (1x): rozličný věci 73a/7; svatý (1x): mše svatý se sloužily 105b/10; velký (1x): kde velký vokna 112b/16; zapsaný (1x): tyto zapsaný děti 107c/29;

Změna neproběhla: (0)

Akuzativ pl.:

Změna proběhla: (31x)

císařský (1x): císařský poklady viděla 120c/19; jaký (1x): jaký památky tam najdu 120c/21; jiný (1x): na jiný nemoci 112b/19; veliký (6x): pro mý veliký hříchy 95a/2; pěkný (1x): pěkný památky tam najdu 120c/24; rozdílný (1x): na rozdílný jiný nemoci 112b/16; svatý (15x): všechny svatý měl 78c/21; těžký (4x): pro těžký hříchy 104b/11; veliký (1x): pro veliký hříchy 95a/2;

Změna neproběhla: (1x)

jisté (1x): pro jisté příčiny 83b/15;

b) Pronomina

Nominativ sg.:

Změna proběhla: (4x)

který (2x): který dítě 73a/7; mý (2x): mý dítě 111a/1;

Změna neproběhla: (0)

Genitiv sg.:

Změna proběhla: (11x)

mý (2x): smert mý paní matere 73a/8; svý (4x): do svý slávy 79a/4; tvý (1x): z milosti tvý 86a/7; tý (4x): souc tý naděje 79a/7;

Změna neproběhla: (3x)

mého (1x): z mého života 85c/24; svého (1x): od svého nejvyššího 89a/4; tvého (1x): k oslavování jména tvého 101b/13;

Dativ sg.:

Změna proběhla: (19x)

mý (3x): *k mý dcerušce 103b/13*; *svý* (8x): *svý duši k spasení 93a/3*; *tý* (8x): *rač tý naší dcerušce 80c/24*;

Změna neproběhla: (11x):

mému (1x): *Bohu mému 83a/4*; *tvému* (1x): *synáčku tvému 95a/3*; *svý* (9x): *svý požehnání dáti 80c/25*;

Akuzativ sg.:

Změna proběhla: (16x)

který (1x): *Pán Bůh který dítě dáti ráčil 73a/6*; *mý* (1x): *mý požehnání mu dávám 115a/4*; *tvý* (2x): *za milosrdenství tvý 104b/12*; *svý* (12x): *svý požehnání dáti 80c/25*;

Změna neproběhla: (3x)

své (3x): *pro milosrdenství své 76a/7*;

Vokativ sg.:

Změna proběhla: (0)

Změna neproběhla: (0)

Lokál sg.:

Změna proběhla: (1x)

tý (1x): *v tý její nemoci 118c/21*;

Změna neproběhla: (2x)

tvé (2x): *vivé velebnosti 79a/9*;

Nominativ pl.:

Změna proběhla: (3x)

mý (2x): *mý dcery v kostele pochovaný jsou 86b/11*;

Změna neproběhla: (1x)

které (1x): bolesti a těžkosti mé, které jsem s nima vystála 85c/29;

Akuzativ pl:

Změna proběhla: (4x)

který (1x): ty 2 panny, který zvaly 106a/2; mý (3x): mý děti k sobě vzal 115a/15;

Změna neproběhla: (0)

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

a) Adjektiva a numeralia (všechny rody)

Nominativ sg.:

Změna proběhla: (3x)

cínový (1x): cínový nádobí je dodáno 80b/20; jiný (2x): při tom jiný všecko 77a/6;

Změna neproběhla: (0)

Genitiv sg.:

Změna proběhla: (38x)

božský (1x): z milosti božský 51c/32; červenýho (2x): dáti červenýho vína 80b/14; Český (1x): z země Český 51b/19; čížkovskýho (1x): fraucimeru čížkovskýho 76b/25; dobrýho (4x): žádá všeho dobrýho 51c/28; druhý (3x): vod druhý husy 75b/21; důvěrný (1x): jsem tý důvěrný naděje 79b/18; Hruškový (1x): od Mandelíny Hruškový 73a/1; jedný (2x): od jedný husy 75b/21; jinýho (2x): jinýho všeho dobrýho 53a/6; Malobečvářskýho (1x): opravu dvoru Malobečvářskýho 85c/26; nebeskýho (1x): od nebeskýho pána 77a/5; potěšitedlnýho (1x): všeho potěšitedlnýho 51c/28; svatý (5x): na pánu Bohu vinšuji, s milosti jeho svatý, předně zdraví podle duše i těla 83a/7; svatýho (2x): den svatýho Jiljí 50b/17; šťastnýho (1x): šťastnýho shledání 76c/29; upřímnýho (4x): z upřímnýho srdce 77a/7; věčnýho (1x): od věčnýho pána 77a/5; Vřesovcový (1x): od paní Barbory Vřesovcový 83a/4; vyslanýho (1x): od vyslanýho 80c/31; zlýho (2x): odevšeho zlýho ochraňovati 90b/19;

Změna neproběhla: (93x)

brunátného (1x): mohejru brunátného 71b/14; **celé** (1x): jsem k Vám celé naděje 55b/17; **českého** (3x): království českého 66a/6; **dobrého** (16x): vzkazuji všeho dobrého 48a/5; **dotčeného** (2x): reštu dotčeného 67b/14; **jiného** (13x): vzkazuji jiného všeho dobrého 48a/5; **jistého** (2x): bez jistého dovolení 84c/35; **mlynářského** (2x): řemesla mlynářského 47a/4; **nebeského** (3x): od nebeského pána 71a/6; **nového** (2x): vedle nového nařízení 84c/33; **oznámeného** (1x): času oznámeného 79a/10; **pilného** (1x): nemá pilného díla 75c/29; **plného** (2x): plného soudu 84c/36; **pominulého** (3x): ouroku pominulého 79a/8; **pražského** (6x): měštěnin Starého Města pražského 49a/6; **prospěšného** (1x): všeho prospěšného přejí 60a/5; **provaznického** (2x): řemesla provaznického 46a/4; **psaného** (1x): dne nahoře psaného 86a/5; **římské** (1x): obecenství církve římské 72a/12; **římského** (3x): císaře římského 56a/3; **sazského** (1x): kůru sazského 66a/6; **skrovného** (1x): statečku skrovného hleděl 53a/11; **slavné** (1x): slavné paměti 49a/4; **spasitedlného** (1x): s vinšováním všeho spasitedlného 47a/5; **Starého** (1x): měštěnin Starého Města pražského 49a/6; **statečného** (2x): od statečného rytíře 49a/13; **Suché** (1x): z Suché 58b/25; **svaté** (1x): obecenství církve svaté 72a/12; **svatého** (3x): požehnání svatého 47a/9; **svatojiřského** (1x): ouroku svatojiřského 79a/8; **šťastného** (3x): panování šťastného 47a/7; **upřímného** (2x): z upřímného srdce 46a/8; **urozeného** (2x): od urozeného rytíře 49a/13; **věčného** (3x): od věčného pána 71a/6; **Vchynského** (1x): od Jiříka Vchynského 84b/21; **zemského** (4x): vedle zřízení zemského 61b/14; **zlého** (1x): ode všeho zlého ochraňovati 77b/15; **zůstalého** (1x): z ostatku zůstalého 74a/9;

Dativ sg.:

Změna proběhla: (17x)

křesťanskýmu (1x): lidu křesťanskýmu 91a/13; **Křineckýmu** (1x): panu Jindřichovi Křineckýmu 61a/8; **malý** (2x): malý dceruše 87b/14; **milýmu** (1x): milýmu panu 59a/2; **Myškovy** (4x): paní Mandaleně Myškovy 76a/2; **nebeský** (1x): Královně nebeský 90b/13-14; **Pikhartový** (1x): paní Anně Pikhartový 79a/11; **svatý** (2x): jeho svatý milosti činím 89c/30; **urozený** (2x): urozený paní 72a/2; **urozenýmu** (2x): urozenýmu panu 59a/2;

Změna neproběhla: (68x)

Císařské (3x): Jeho Milosti Císařské 51a/3; **dědičné** (1x): paní dědičné 75a/3; **dobrému** (2x): jednomu dobrému příteli 56c/23; **dotčenému** (1x): dotčenému panu 66c/30;

důležité (1x): k důležité potřebě 60b/16; **křesťanskému** (1x): skutku křesťanskému 72a/13; **laskavému** (1x): panu laskavému 47a/3; **milé** (4x): panně sestře milé 70a/2; **milému** (12x): příteli milému 48a/3; **milostivé** (1x): paní milostivé 75a/3; **Pětipeské** (2x): paní Johance Pětipeské 74a/2; **statečnému** (6x): statečnému rytíři 46a/2; **svatému** (3x): k svatému Havlu 56b/14; **trhové** (1x): k trhové smlouvě 86a/3; **urozené** (11x): urozené paní Anně 69a/2; **urozenému** (17x): urozenému rytíři 46a/2; **věrnému** (1x): věrnému držiteli 66c/31;

Akuzativ sg.:

Změna proběhla: (14x)

dobrý (4x): všecho dobrý žádám 51a/6; **dobryho** (2x): někoho dobrýho nechati 90c/29; **pilný** (1x): na pilný psaní 80c/30; **potěšitelný** (1x): všecho potěšitelný žádám 51a/7; **smutný** (1x): můj smutný srdce obdarovati 90a/1; **šťastný** (1x): šťastný vítězství dáti 90b/21; **zlý** (4x): za zlý jmíti 46a/9;

Změna neproběhla: (0)

Lokál sg.:

Změna proběhla: (28x)

celým (1x): na celým orloji 58b/19; **dobrým** (9x): v dobrým zdraví 51c/33; **mírným** (2x): při mírným zdraví 77b/17; **moravským** (1x): v Markrabství moravským 56b/17; **potěšitelným** (2x): v potěšitelným zdraví 76c/29; **svatým** (6x): po svatým Jiljí 54b/15; **šťastným** (4x): v šťastným zdraví 87c/30; **těžkým** (1x): v těžkým vězení 90b/16; **velikým** (1x): ve velikým soužení 91a/2; **zemským** (1x): při soudu zemským 86a/2; **Žateckým** (1x): v Žateckým kraji 51c/31;

Změna neproběhla: (26x)

Bosyňském (1x): ve dvoře Bosyňském 75a/9; **Byšickém** (1x): v Byšickém dvoře 75b/14; **dobré** (4x): v dobré paměti 55a/7; **dobrém** (5x): v dobrém zdraví 59b/14; **hotové** (1x): na hotové sumě 55b/15; **možném** (1x): v možném 72c/21; **pražském** (1x): na Hradě pražském 61b/15; **svaté** (4x): při mši svaté 83a/2; **svatém** (4x): po svatém Bartoloměji 61a/12; **svorné** (2x): v svorné lásce 76b/11; **těžké** (1x): v těžké nemoci 85b/14; **věrné** (1x): v věrné lásce 76b/12;

Nominativ pl.:

Změna proběhla: (2x)

nehodný (1x): nehodný modlitby ráci přijíti 90b/24, zdravý (1x): byste zdravý byly 69a/8

Změna neproběhla: (0)

Akuzativ pl.:

Změna proběhla: (5x)

cerovský (1x): služby cerovský Vašnosti vskazují 81a/4; jistý (1x): pod jistý platy 84b/19; poslušný (2x): služby poslušný Vašnosti vskazují 81a/4; povolný (1x): služby povolný Vašnosti vskazují 81a/4;

Změna neproběhla: (0)

b) Pronomina

Nominativ sg.:

Změna proběhla: (1x)

mý (1x): jako by mý srdce bylo 90b/15;

Změna neproběhla: (0)

Genitiv sg.:

Změna proběhla: (25x)

jaký (1x): z jaký příčiny 71a/9; mý (6x): paní strejny mý 76b/24; mýho (4x): do domu švagra mýho 51b/18; svý (5x): z milosti svý 51c/32; takovýho (2x): takovýho moh zbaven bejti 59a/11; tý (6x): sem tý naděje 51c/26; Tvý (1x): peněz podlí Tvý žádosti neodsílám 51b/21;

Změna neproběhla: (0)

Dativ sg.:

Změna proběhla: (14x)

***mý** (6x): mý nejmilejší manželce 50a/6; **svý** (2x): pani mateři svý 69a/35; **svýmu** (3x): věřím svýmu milému 87a/13; **Tvý** (2x): k potřebě Tvý 51a/10; **tý** (1x): tý lékařce 71b/17;*

Změna neproběhla: (0)

Akuzativ sg.:

Změna proběhla: (9x)

***mý** (1x): mý srdce obdarovati ráčil 91a/1; **mýho** (1x): mýho švagra pozdravíte 77c/29; **ňáký** (2x): na ňáký psaní 80c/30; **svý** (1x): skrze psaní svý 79b/15; **svýho** (1x): jako svýho milého 92a/10; **Tvý** (2x): psaní Tvý dostal 51a/9; **Tvýho** (1x): Tvýho posla našel 51a/8;*

Změna neproběhla: (0)

Vokatív sg.:

Změna proběhla: (19x)

***mý** (19x): mý přemilý srdíčko 76a/4;*

Změna neproběhla: (0)

Lokál sg.:

Změna proběhla: (12x)

***mý** (1x): v potřebě mý 52a/10; **mým** (1x): po mým 79b/15; **svým** (6x): v domě svým 51a/9; **Tvý** (1x): při vůli Tvý 54a/11; **tý** (2x): v tý naději 57a/8; **týto** (1x): v týto smlouvě 85b/17;*

Změna neproběhla: (0)

Nominativ pl.:

Změna proběhla: (0)

Změna neproběhla: (0)

Akuzativ pl.:

Změna proběhla: (3x)

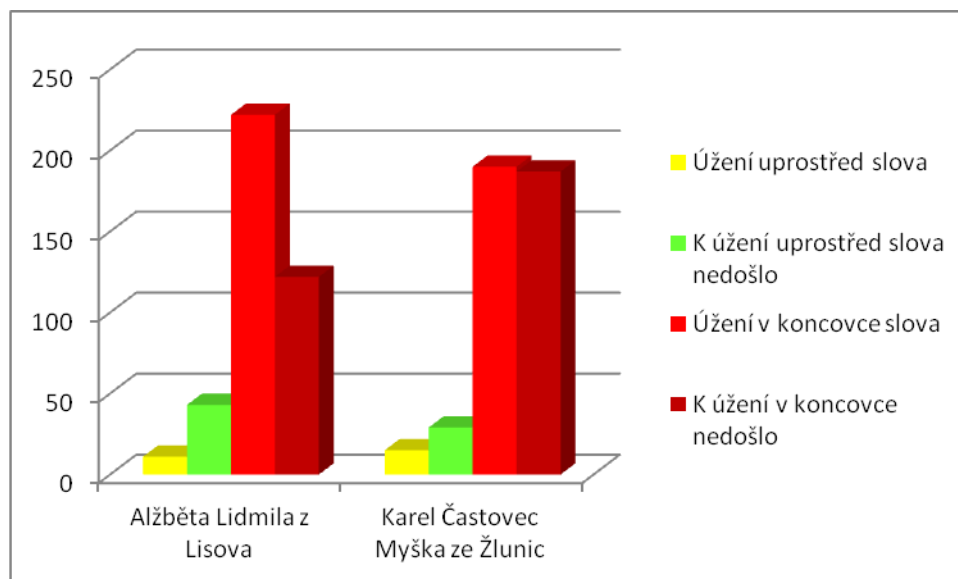
mý (1x): mý nejmilejší přáteli 91a/2; některý (1x): dal některý věci 76a/10; svý (1x): mezi přáteli svý 90c/28;

Změna neproběhla: (0)

Tabulka – Úženi e > i

Úženi e > i	Alžběta Lidmila z Lisova	Karel Častovec Myška ze Žlunic
Úženi uprostřed slova	11	15
K úženi uprostřed slova nedošlo	43	29
Úženi v koncovce slova	222	190
K úženi v koncovce nedošlo	122	187

Graf – Úženi é > i

4.5 Závěr hláskosloví

Z analýzy paměti a korespondence od Alžběty Lidmily z Lisova a Myšky ze Žlunic můžeme vyvodit tyto závěry.

Nejčastěji do těchto textů pronikaly tyto hláskoslovné jevy:

Úžení $\acute{e} > \acute{i}$: v pamětech Alžběty Lidmily z Lisova jsme objevili 233 slov s tímto úžením (**Vilím** (3x): *pan Vilím z Talenberka 74b/11*; **zlatý** (1x): *mý zlatý dítě 111a/1*; **mý** (2x): *smert mý paní mateře 73a/8*; v korespondenci Myšky ze Žlunic je to 205 slov s tímto zúžením (**kolíbku** (1x): *na kolíbku koupila 71a/12*; **zlýho** (2x): *odevšeho zlýho ochraňovati 90b/19*; **některý** (1x): *dal některý věci 76a/10*;

Když se na tento jev v našich textech podíváme podrobněji, zjistíme, že úžení se vyskytovalo v obou textech téměř ve stejném počtu. Uprostřed slova jsme našli o 4 příklady více v korespondenci, ale úžení v koncovce bylo početnější v pamětech, a to celkem o 32 slov. Z těchto zjištění vyplývá, že do textu Alžběty Lidmily z Lisova pronikaly v tomto jevu (úžení $\acute{e} > \acute{i}$ v zakončení adjektiv a jim deklinačně podobných slovních druhů) mluvenostní jevy o něco výrazněji, než je tomu v korespondenci Karla Myšky ze Žlunic. Působí zde i časový posun, paměti Alžběty v Lisova byly psány ve dvacetiletí od druhé poloviny 17. století (1657–1677), zatímco korespondence rodiny Myšků ze Žlunic spadá přibližně do doby o sto let starší. Dopisy vznikaly v období mezi lety 1552 – 1618.

Diftongizace $y > ej$: u Alžběty Lidmily z Lisova se tato diftongizace vyskytla u 32 slov (**jazejček** (1x): *jazejček měla podrostlý 103a/6*; **jinej** (1x): *a jinej Fraw Zimmer 105b/12*; **německejch** (2x): *v sedum hodin německejch 105b/13*;) a u Myšky ze Žlunic to bylo dokonce 157 slov (**vejmluvna** (1x): *u sebe vejmluvna mítí budete 53a/13*; **mlejna** (2x): *co se dotejče mlejna 47a/10*; **ukrutnejm** (1x): *těm ukrutnejm Turkům 91a/12*;

U tohoto jevu tomu bylo právě naopak než u úžení. Diftongizace proběhla v korespondenci několikanásobně vícekrát, konkrétně došlo k převýšení o 125 slov.

Faktorem, na který musíme brát zřetel, je rozdílná doba vzniku obou textů. Korespondence Myšky ze Žlunic zahrnuje období 2. poloviny 16. století a 1. desetiletí 17. století, kdežto paměti Alžběty Lidmily z Lisova pocházejí z 2. poloviny 17. století.

Přibývalo některých mluvenostních jevů. To vysvětluje vyšší počet úženi $\acute{e} > \acute{i}$ v pamětech. Na druhé straně u Myšky ze Žlunic se zase výrazněji projevila diftongizace $\acute{y} > \acute{ej}$, a to jak u slov s diftongizací v kmeni, tak i v koncovce. Početněji byla zastoupena diftongizace v zakončení adjektiv – konkrétně 94 slov v korespondenci Myškově a 17 slov v pamětech Alžběty z Lisova oproti diftongizaci v kmeni, která je zastoupena 63 slovy u Myšky a 15 u Alžběty z Lisova. Z analýzy pamětí Alžběty Lidmily a korespondence Myšky ze Žlunic můžeme vyvodit tyto závěry. Příčinou tohoto většího výskytu může být i to, že jde o běžnou korespondenci ve stylu prostě sdělovacím. Ještě musíme přihlédnout k jedné věci, a to k původu autorů textů. V obou případech se jedná o nižší šlechtu, ale v korespondenci je více autorů, z nichž někteří pocházeli i z prostého prostředí. Tedy i touto skutečností se mohl navýšit počet některých mluvenostních jevů v Myškově korespondenci.

Nejméně se vyskytující hláskoslovným jevem v našich textech byla **diftongizace** náslovného **ú-** > **ou-**: v pamětech Alžběty Lidmily z Lisova se objevila pouze 3 slova (*oudolí (1x): z tohoto plačtivého oudolí 85b/18; oumyslu (1x): jsem ale oumyslu 86b/14; ouvod (1x): dcerušku k ouvodu uvíst 113a/3;*). V korespondenci Myšky ze Žlunic jich proti tomu bylo více – 34 slova (*ouhoře (1x): ouhoře Vám dva posílám 76b/22; outerej/outerý (6x): tento outerej nejprv příští 58b/15; outratnejch (1x): penězích pražskejch outratnejch 66b/24;*). Vzhledem k tomu, že v pamětech nebylo žádné slovo s nediftongizovaným **ú-** a v korespondenci Myškově se vyskytla jen dvě slova s nezměněným **ú-**, lze však konstatovat, že tato změna byla na postupu.

Druhým nejméně zastoupeným jevem pak bylo **protetické v-**: v pamětech jsme našli pouze 9 slov s protezí (*voběda (1x): u voběda byla hraběnka 105c/27; vokno (5x): kde je velký vokno 88b/16; voltář (1x): položila jsem ho na voltář můj 90b/12;*), u Myšky však bylo toto zastoupení mnohonásobně vyšší – 85 slov (*vobláčků (1x): vo deset vobláčků 69a/11; Vobřístevský (1x): učinila statek Vobřístevský 74b/17; vosum (2x): vosum loket brunátného 71b/14;*). Z toho plyne, že v Myškově korespondenci byl vliv mluveného jazyka silnější než v pamětech Alžběty z Lisova.

6.2 Tvarosloví

Tvarosloví je nauka o mluvnických tvarech slov. Tvořením těchto tvarů vyjadřujeme v jazycích flektivního typu jejich vztahy k jiným slovům ve větě, tzn. gramatické významy.⁴⁰

Deklinace je latinský termín označující skloňování ohebných slovních druhů (substantiv, adjektiv, zájmen, číslovek) kromě sloves. U těchto slovních druhů určujeme pád, číslo, rod a vzor a následně je podle nich zařazujeme k deklinaci. Rozlišujeme tři druhy deklinace – jmennou, zájmennou a složenou.

6.2.1 Podstatná jména

Substantiva neboli podstatná jména podléhají jmenné deklinaci.⁴¹ Současný stav vychází z dlouhého vývoje českého jazyka, kdy se postupem času deklinační typy ustálily v dnešní podobě.⁴² Dříve se podstatná jména rozdělovala podle kmenů na dvě velké skupiny – vokalickou a konsonantickou. Vývojem vokalických kmenů vznikly dnešní vzory. Vokalické kmeny se dělily na *o*-kmeny, *a*-kmeny, *i*-kmeny, *u*-kmeny a *ū*-kmeny. Vzory, které známe dnes vznikly převážně z *o*- a *a*-kmenů (pouze vzor *kost* je *i*-kmenového původu a *kuře* konsonantického). Některé kmeny splynuly, jako např. *u*-kmeny se silnějšími *o*-kmeny. Výsledkem tohoto splnutí dnes máme v některých pádech synonymitu koncovek a shodnost koncovek v určitých pádech u různých rodů.

Dnes rozdělujeme substantiva podle deklinačních typů na principu rodovém. Třídíme je do tří velkých skupin podle rodů na rod mužský (maskulina), rod ženský (feminina) a rod střední (neutra). Maskulina dále dělíme podle životnosti na životná a neživotná. Mezi vzory rodu mužského životného patří vzor pán, muž, předseda a soudce. Mezi neživotná maskulina řadíme vzory hrad a stroj. Pro feminina používáme vzory žena, růže, píseň a kost. Pro neutra máme vzory město, moře, kuře a stavení.

⁴⁰ LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J. Historická mluvnická čeština. Praha: SPN, 1986.

⁴¹ Podrobněji tamtéž.

⁴² Více tamtéž.

Maskulina a neutra

U substantiv těchto rodů budeme sledovat příznakové koncovky určitých pádů. Především nás bude zajímat jak se realizuje koncovka 1. p. pl. u jmen, poté také koncovky 2. p. pl. a následně 6. a 7. p. pl. a jejich zakončení. Nejdříve se zaměříme na koncovky nominativu plurálu. V tomto pádě může mít čtyři možné koncovky: *-i*, *-í*, *-é*, *-ové*.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

Nominativ plurálu (45x)

V našem textu je nejvíce zastoupena koncovka *-ové*. Celkem jsme ji zde našli v 15 případech. Tato koncovka je typická pro životná maskulina. Druhou nejpočetnější koncovkou je *-i*, celkem 14 případů. Koncovka *-í* se v textu vyskytuje celkem 9x a poslední je koncovka *-e*, která měla v textu nejnižší zastoupení, celkem 7 případů.

Koncovka *-i*: (14x)

anjeli (3x): anjeli se za nás přimlouvati budou 85c/25; doktoři (1x): a doktoři odjeli 113a/1; Eminentí (2x): vysoce knížecí Eminentí 74a/6; kapucíni (1x): u mě dva kapucíni byli 83a/1; malíři (1x): malíři malovali 111a/7; páni (5x): páni místo královské držící býti ráčili 76a/5;

Koncovka *-í*: (9x)

místodržící (1x): jsouc páni místodržící 105c/26, svatí (7x): všichni svatí 88a/6;

Koncovka *-e*: (7x)

andělé (1x): andělé ať nám dopomohou 102b/17; přátelé (1x): přátelé naši milí 76a/6;

Koncovka *-ové*: (15x)

kmotrové (10x): kmotrové dáleji následují 77b/19; patronové (1x): svatí milí patronové 92a/3; rodičové (2x): my rodičové přimlouve míti budeme 79a/8; synové (1x): mý tři synové sou biřmováni 108b/12; ujcové (1x): páni ujcové moji milí 78a/6;

Genitiv plurálu (54x)

V genitivu plurálu se objevila archaická koncovka *-ův*. Tato koncovka je původem u-kmenová a v našem textu byla zastoupena velice hojně. Objevili jsme 33 případů koncovky *-ův*. Novější koncovku *-ů* jsme zaznamenali celkem 16x. Dále se ještě vyskytla koncovka *-ích/-ých* u 5 slov.

Koncovka *-ů*: (16x)

cavalirů (1x): *těž jiných vzácných cavalirů* 105b/18, *menovců* (2x): *svých svatých menovců* 101b/18; *pánů* (6x): *u pánů paterů paulínů* 102a/6; *paterů* (1x): *u pánů paterů paulínů* 102a/6; *patronů* (1x): *svých svatých patronů* 85a/1; *paulínů* (5x): *v Praze u Paulínů* 95c/19;

Koncovky *-uv/-ův*: (33x)

anjelův (1x): *počet vyvolených anjelův* 85b/19; *barvířův* (1x): *barvířův pražských* 100b/13; *klášterův* (1x): *opata klášterův* 96a/8, *menovcův* (5x): *zvláště jeho menovcův* 85a/7; *pánův* (6x): *ve sklípku pánův Bzenských* 79b/12; *patronův* (2x): *zvláště jeho patronův* 85a/6; *prelátův* (1x): *při přítomnosti pánův prelátův* 105b/15; *rodičův* (11x): *s dovolením mých rodičův* 74a/3; *věkův* (5x): *na věky věkův* 86a/9;

Koncovka *-ích/-ých*: (5x)

místodržících (1x): *a jiných místodržících* 105b/17; *svatých* (4x): *přímluvu všech svatých* 76a/8;

Lokál plurálu (2x)

Koncovka *-ech* se v našem textu neobjevila vůbec a koncovka *-ích/ých* pouze jednou. Jednou se také vyskytla špatně užitá koncovka *-ách*.

Koncovka *-ech*: (0)

není přítomna

Koncovky *-ích/-ých*: (1x)

oddavcích (1x): *při oddavcích* 76a/3;

Koncovka -ách: (1x)

skutkách (1x): *po mnoha skutkách 115a/3;*

Instrumentál plurálu (6x)

Zde jsme sledovali koncovky *-mi*, *-ami*, *-emi*, a dále duálové koncovky *-ma*, *-ama*, *-ema*, které se do textů dostávají vlivem mluveného jazyka, který podporuje unifikační tendenci ke stírání rodových rozdílů v plurálu. Ty se ale v našem textu téměř nevyskytly, jen v jediném případě se objevila koncovka *-ma*. Zaznamenaly jsme ale koncovku *-y*, ta se vyskytla u 5 případů.

Koncovka -ma: (1x)

psaníma (1x): *s dobrýma psaníma 112c/30;*

Koncovka -y: (5x)

anjely (2x): *anjely sobě vyvoluje 85c/24;* *instrumenty* (1x): *instrumenty majíc ho po smrti otevřít 90a/7;* *pány* (1x): *a některýma milýma pány přáteli 76c/21;* *přáteli* (1x): *a některýma milýma pány přáteli 76c/21;*

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

Nominativ plurálu (10x)

V tomto textu je nejvíce zastoupena koncovka *-i*. Celkem jsme ji zde našli v 5 případech. Druhou nejpočetnější koncovkou je *-í*, celkem 2 případy. Koncovky *-e*, *-é* a *-ové* se v textu vyskytují celkem 3x.

Koncovka -i: (5x)

berníci (1x): *berníci ode všech stavuov Království českého 49a/6;* *bratři* (1x): *moji nejmilejší páni bratři 90c/37;* *lokaji* (1x): *ke mně dva lokaji z Moravy přišli 54a/7;* *páni* (1x): *moji nejmilejší páni bratři 90c/37;* *potomci* (1x): *potomci a budoucí držitelé statku 85b/24;*

Koncovka -í: (2x)

bratří (1x): *páni bratří byli 48a/9;* *pání* (1x): *pání bratří byli 48a/9;*

Koncovka -e: (1x)

tisíce (1x): *dva tisíce krejcarů 66c/28;*

Koncovka -é: (1x)

držitelé (1x): *potomci a budoucí držitelé statku 85b/24;*

Koncovka -ové: (1x)

králové (1x): *králové Její Milosti 49a/4;*

Genitiv plurálu (58x)

V genitivu plurálu se objevila archaická koncovka *-ův*. Tato koncovka je původem u-kmenová a i v tomto textu byla zastoupena velice hojně. Objevili jsme 37 případů koncovky *-ův*. Novější koncovku *-ů* jsme zaznamenali celkem 21x. Z toho vyplývá, že zatím převažuje starší koncovka *-ův*.

Koncovka -ů: (21x)

grošů (6x): *2000 kop grošů českých 48a/8; listů* (2x): *i tolikéž listů zatýkajících 55a/12; lusků* posílám Vám drobet *lusků 78a/6; ouroků* (1x): *strany těch ouroků 59a/10; ouředníků* (1x): *od ouředníků prase zmrhalý 75b/18; pánů* (3x): *smrt některých pánů 48a/6; příbytků* (1x): *do příbytků svých se mohli navrátiti 90b/23; pstruhů* (1x): *nemajíc nyní víc pstruhů 80b/23; pŕhonů* (1x): *na nás pŕhonů dopustili 55a/11; soudků* (1x): *mám přes sto soudků 83c/28, sudů* (1x): *vína koštovati z těch dvou sudů 80b/14; tolarů* (2x): *k potřebě Tvý sto tolarů odeslal 51a/10; vojáků* (1x): *vod těch vojáků 81b/21;*

Koncovky -uv/-ův: (37x)

grošův (5x): *za sumu sta kop grošův 65a/6; dluhův* (1x): *nemálo dluhův odvésti 79a/12; dobytkův* (1x): *co se dobytkův dotejče 76b/15; jonákův* (1x): *abych jonákův k tomu ponoukl 53b/15; kommissarův* (1x): *na dobré zdání pánův komisařův 67a/3; krejcarův* (5x): *14 krejcarův 66b/26; měsícův* (3x): *sedm měsícův 66b/19; nábytkův* (1x): *co se nábytkův dotýče 85c/37; ouředníkův* (5x): *od pánův ouředníkův 66b/29; pánův* (8x): *u dobrých pánův byl 47c/29; přisudkův* (1x): *na nás se přisudkův dopustili 55a/12; rejtharův* (1x): *nařízeným rejtharův nejvyšším 66a/7; sejrův* (1x): *sejrův po třech za tejdén*

dělá 75b/16; **sirotkův** (2x): *sirotkův často jmenovaných* 85b/15; **tolarův** (1x): *tisíc tolarův půjčil* 56a/12;

Lokál plurálu (11x)

Objevila se pouze koncovka *-ích/ých*, která se vyskytla celkem v 11 případech.

Koncovky *-ích/-ých*: (11x)

králích (2x): *po Třech králích* 60b/19; **páních** (2x): *on při páních stavích Království českého* 67b/15; **penězích** (2x): *na půjčenejch penězích* 66b/23; **poddaných** (1x): *po poddaných poslati ráčíte* 80b/23; **sejřích** (1x): *po dvou sejřích dělati* 75b/14; **stavích** (1x): *on při páních stavích Království českého* 67b/15, **zlatejch** (1x): *po stu zlatejch* 66b/18, **žoldých** (1x): *na žoldých půjčenejch (správně asi žoldech)* 66b/24;

Instrumentál plurálu (20x)

Zde jsme sledovali koncovky *-mi*, *-ami*, *-emi*, a dále duálové koncovky *-ma*, *-ama*, *-ema*, které se do textů dostávají vlivem mluveného jazyka, který podporuje unifikační tendenci ke stírání rodových rozdílů v plurálu. Ty se ale v našem textu nevyskytly. Hojně se vyskytovala koncovka *-y* a to v 9 případech, dále koncovka jo-kmenová *-i* (ta se objevila pouze 1x) a koncovka *i*-kmenová *-mi* – celkem 9 příkladů.

Koncovka *-y*: (9x)

grunty (1x): *s těmi grunty, kteříž byly* 84b/20; **kleprlíky** (4x): *s dvěma kleprlíky* 66a/11; **pány** (1x): *před pány úředníky menších desk zemských* 85c/35; **pohany** (1x): *nad těmi ukrutnejmi a nemilostivejmi pohany* 90b/22; **úředníky** (1x): *před pány úředníky menších desk zemských* 85c/35, **vozy** (1x): *přijeli pro něj s vozy* 89c/27;

Koncovka *-i*: (1x)

penězi (2x): *mě takovými penězi zdržovati* 79b/17;

Koncovka *-mi*: (9x)

koňmi (9x): *deseti voznými koňmi* 66a/10;

Feminina

V této části zaměřené na podstatná jména rodu ženského jsme se zajímali o to, zda u těchto slov není jiné sklonění než dnes - hlavně u vzoru *duše*. Dále se podíváme na to, zda se v našich textech vyskytují feminina skloňována podle typu *lamentace*. Výskyt těchto adaptovaných přejímek z latiny, které se skloňují podle vzoru *laní*, je v našich textech minimální.⁴³

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

V případě tohoto textu převažují feminina (952x) nad maskuliny (107x). Autorka téměř výhradně dodržuje při skloňování stanovené paradigma. Proto uvádíme jen několik následujících příkladů.

chvíle (1x): *chvíle se lepšilo* (správně *chvíli se lepšilo*) 118b/20; *dušem* (1x; *správně má být duším*) 118a/8 – tvar podle vzoru *kost*; *kaple* (12x): *v kaple stranovský* 75a/2 – tvar je podle vzoru *žena* (*kapla, kaply*).

Celkem se objevily 4 odchylky od normy.

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

I v tomto textu je vidět jasná převaha podstatných jmen ženského rodu, svým počtem převyšují maskulina několikanásobně - maskulin je 99 a feminin je 627. Ačkoliv je zde tolik substantiv ženského rodu, skoro všechna jsou vyskloňována správně. Z tohoto důvodu uvádíme pouze tato feminina:

sestra (1x): *sestra má milá* 70a/5 (správně *sestro*); *teta* (1x; *teto*) *urozená panno* *teta* 72a/5 (v těchto případech dochází k záměně 1. a 5. pádu); *desk* (3x): *do desk zemských* 84c/37; *dckám* (1x; *dskám*) 74b/20 (zde dochází ke krácení – správně *k deskám*); *kvintaci* (1x): *na tu kvintaci* 70a/8 (skloňování dle typu *lamentací*);

Jediné femininum skloňované podle typu *lamentace* se objevilo v tomto textu. Jinak se vyskytlo celkem 7 odchylek od normy.

⁴³ VÁŽNÝ, V. *Historická mluvnice česká II. Tvarosloví, 1. část, Skloňování*. Praha: SPN, 1964.

6.2.2 Přídavná jména

Adjektiva nebo-li přídavná jména se skloňují podle složené deklinace. Ta je geneticky nejmladším typem deklinace a složená se nazývá, protože vznikla z adjektivních koncovek jmenných a postponovaných tvarů zájmen *j, ja, je*.⁴⁴ Některá přídavná jména můžeme skloňovat podle deklinace jmenné (vzory *pán, žena a město*). Takto skloňujeme jmenné tvary adjektiv. Složené adjektivní skloňování můžeme rozdělit na tvrdé a měkké. Máme dva vzory této deklinace, vzor *mladý* pro tvrdá adjektiva a vzor *jarní*, který užíváme pro měkká adjektiva. Tvrdá deklinace se odlišuje od měkké tím, že rozlišuje skloňování podle rodu, měkká rody nerozlišuje.

K této kapitole připojíme i pojednání o zájmenech.⁴⁵ Budeme si všimnout zájmen, jejichž deklinace podléhá složenému skloňování, a jde tedy o skloňování shodné s adjektivním. Zároveň připojujeme i číslovky skloňované podle adjektivní složené deklinace.

V naší práci se zaměříme na příznakové pády tvrdé složené deklinace, kterými tentokrát jsou genitiv, dativ a lokál singuláru všech rodů, a potom nominativ, akuzativ a instrumentál plurálu všech rodů.

1. Adjektiva přivlastňovací

Přídavná jména přivlastňovací se mohou skloňovat podle různých typů skloňování. Buďto je můžeme skloňovat podle deklinace složené nebo jmenné. Výjimečně se může vyskytnout tradiční podoba nominativu singuláru, jako např. *bojovník Kristů*.

Tato adjektiva se v našich textech téměř nevyskytovala. Objevila se jen dvě skloňovaná podle jmenné deklinace.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova (1x)

Victorlin (1x): Victorlin kmotr umřel 104b/14;

⁴⁴ LAMPRECHT, A. – ŠLOSAR, D. – BAUER, J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986.

⁴⁵ Zájmena můžeme rozdělit na bezrodá a rodová. Dále je pak dělíme podle druhů na osobní, ukazovací, přivlastňovací, tázací, vztažná, neurčitá a záporná. Bezrodá zájmena mají složitý systém skloňování, protože jsou historicky starší. Sem bychom zařadili osobní zájmena *já, ty, my, vy, se*. Při deklinaci se uplatňuje nejen připojování přípon, ale i změny slovních základů. Rodová zájmena mají všechny tři rody. U těchto zájmen rozlišujeme dvojí skloňování jako u adjektiv: tvrdé se vzorem *ten* a měkké se vzorem *náš*. Některá zájmena se skloňují pomocí složené deklinace jako adjektiva.

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic (2x)

Vašnostina (2x): *Vašnostina dcera 83c/31*;

2. Složená tvrdá deklinace u maskulin a neuter

Podle složené deklinace tvrdé se skloňují nejen adjektiva, ale i některé tvary zájmen přivlastňovacích, novější druhy zájmen a řadové číslovky. Zařazujeme je podle typu deklinace do jedné skupiny. Nazýváme je syntaktická adjektiva. Musíme zde také uvést, že jako slova příznaková chápeme slova s provedeným úžením *é > í* v zakončení ajektiv. Tato situace může nastat v těchto pádech:

a) genitiv singuláru: *-ého > -ýho*;

b) dativ singuláru: *-ému > -ýmu*;

c) lokál singuláru: *-ém > -ým/-ym*.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

Syntaktických adjektiv bylo v textu opravdu hojně. Celkový počet je 198 případů. Poměr zakončení v genitivu singuláru byl **72:26** ve prospěch správných tvarů. V dativu singuláru bylo příkladů méně, celkem 13. Z toho vzešel poměr **3:10** – tentokrát ve prospěch nesprávných tvarů. Posledním příznakovým pádem byl lokál. Ani ten nebyl tak častý jako genitiv, celkem se objevilo 61 adjektiv s poměrem **4:57** ve prospěch nesprávných variant.

a) genitiv singuláru: (98x)

-ého: (71x)

bezenského (3x): *od faráře bezenského 77b/16*; *boleslavského* (3x): *hejtman kraje boleslavského 92c/22*; *Bzenského* (1x): *pana Adama Jiřího Bzenského 82a/4*; *čtvrtého* (1x): *čtvrtého septembris 109c/26*; *desátého* (1x): *do desátého Juny 66b/16*; *devadesátého* (2x): *devadesátého léta 66b/17*; *druhého* (1x): *druhého pak dne 92a/2*; *důstojného* (1x): *od důstojného pana 96a/7*; *hradeckého* (1x): *purkrabí kraje hradeckého 74b/13*; *chrudimského* (1x): *hejtman kraje chrudimského 78a/2*; *jmenovaného* (2x): *vejš jmenovaného sklípku 102b/14*; *mého* (2x): *pana otce mého 76a/4*; *minulého* (1x): *od minulého Michala 113b/14*; *mladoboleslavského* (4x): *děkana mladoboleslavského 86c/28*; *mrtvého* (2x): *u mrtvého těla 105a/8*; *nadepsaného* (1x): *nadepsaného pana France 88c/27*; *nadřečeného* (1x): *nadřečeného pana 87b/13*; *nehodného* (2x): *z nehodného života 85c/24*; *nesmírného* (1x): *dle nesmírného milosrdenství 95c/23*;

padesátého (1x): léta Božího padesátého 49a/9-10; **pátého** (2x): pátého léta 66b/17; **pětistého** (1x): léta Božího pětistého 49a/9-10; **sedmého** (1x): léta Božího sedmého 49a/9-10; **pražského** (3x): prelát Hradu pražského 76a/2; **psaného** (3x): dne svrchu psaného 88b/15; **statečného** (2x): poddaný statečného rytíře 82a/4; **strenického** (1x): od faráře strenického 79c/24; **svatého** (17x): v kapli svatého Václava 76a/2; **svého** (2x): od svého nejvyššího 89a/4; **šťastného** (3x): hlídačka šťastného porodu 95a/1; **tvého** (1x): zásluhy tvého umučení 89c/25; **urozeného** (2x): poddaný urozeného rytíře 82a/4; **velikého** (1x): z velikého milosrdenství 109a/9;

-ýho: (26x)

Dobřanskýho (1x): rada doktora Dobřanskýho 100b/12; **Jizernýho** (1x): ze Vtelna Jizernýho 92a/8; **Lysauskýho** (1x): Lysauskýho sklípku 102b/14; **milýho** (2x): milýho pána 73a/9; **mýho** (14x): pád mýho pána 73a/9; **nehodnýho** (1x): z nehodnýho života 95b/7; **pražskýho** (1x): od arcibiskupa pražskýho 108b/12; **rytířskýho** (1x): stavu rytířskýho 106a/2; **Slavíkovskýho** (1x): od pátera Johanesa Slavíkovskýho 83a/9; **svatýho** (2x): u svatýho Františka 86b/15; **svýho** (1x): u svýho ženicha 106b/13;

b) dativ singuláru: (13x)

-ému: (3x)

jmenovanému (1x): jmenovanému synáčku 78b/15; **milému** (1x): milému synáčku 84c/20; **tvému** (1x): synáčku tvému 95a/3;

-ýmu: (10x)

svatýmu (3x): k svatýmu Kajitánu 103b/14; **žádnýmu** (1x): nedajíc si žádnýmu zabránit 113c/25; **velkýmu** (1x): k velkýmu potěšení 117c/22; **mýmu** (5x): mýmu nejmilejšímu pánu 108a/5;

c) lokál singuláru: (61x)

-ém: (4x)

časném (1x): po životě časném 77a/1; **českém** (1x): v království českém 74a/9; **nadepsaném** (1x): v nadepsaném létu 85b/17; **psaném** (1x): v prv psaném létu 86b/11;

-ým: (57x)

bezenským (1x): v kostele bezenským 79b/11; **bolestným** (1x): po bolestným porodu 109a/6; **klenutým** (4x): v klenutým pokoji 83a/5; **kterým** (1x): znamení na kterým 92a/6; **moudrým** (1x): v moudrým věku 113c/23; **mým** (3x): po panu otci mým 92b/18; **náramným** (1x): po náramným stonání 106c/17; **nebezpečným** (1x): po nebezpečným stonání 106c/17; **Novým** (4x): na Novým Stránově 73a/4; **Pražským** (7x): na hradě

Pražským 74a/5; *staroboleslavským* (1x): *po proboštu staroboleslavským* 84b/13; *staroměstským* (1x): *na staroměstským rynku* 121c/23; *Starým* (3x): *v Starým Městě* 102a/6; *stranovským* (3x): *v zámku stranovským* 77b/15; *svatým* (13x): *na křtu svatým* 77c/17; *svým* (4x): *po svým panu otci* 92b/17; *těžkým* (4x): *po těžkým stonání* 106c/17; *velkým* (4x): *ve velkým pokoji* 103a/3;

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

V tomto textu jsme našli celkem 221 syntaktických adjektiv. Poměr zakončení v genitivu singuláru byl **91:29** ve prospěch správných tvarů. Zde se shoduje tento text s prvním textem v převaze správných variant v příslušném pádě. V dativu singuláru bylo příkladů méně, celkem 52, ale zároveň mnohem více než v pamětech. Z toho vzešel poměr **44:8** opět ve prospěch správných tvarů. Posledním příznakovým pádem byl lokál. Ten byl nejméně častý, celkem se objevilo 49 tvarů s poměrem **13:36**, ve prospěch nesprávných variant.

a) genitiv singuláru: (120x)

-ého: (91x)

brunátného (1x): *mohejru brunátného* 71b/14; *českého* (3x): *království českého* 66a/6; *dobrého* (16x): *vzkazují všeho dobrého* 48a/5; *dotčeného* (2x): *reštu dotčeného* 67b/14; *jiného* (13x): *vzkazují jiného všeho dobrého* 48a/5; *jistého* (2x): *bez jistého dovolení* 84c/35; *mlynářského* (2x): *řemesla mlynářského* 47a/4; *nebeského* (3x): *od nebeského pána* 71a/6; *nového* (2x): *vedle nového nařízení* 84c/33; *oznámeného* (1x): *času oznámeného* 79a/10; *pilného* (1x): *nemá pilného díla* 75c/29; *plného* (2x): *plného soudu* 84c/36; *pominulého* (3x): *ouroku pominulého* 79a/8; *pražského* (6x): *městěnin Starého Města pražského* 49a/6; *prospěšného* (1x): *všeho prospěšného přejí* 60a/5; *provaznického* (2x): *řemesla provaznického* 46a/4; *psaného* (1x): *dne nahoře psaného* 86a/5; *římského* (3x): *císaře římského* 56a/3; *sazského* (1x): *kůru sazského* 66a/6; *skrovného* (1x): *statečku skrovného hleděl* 53a/11; *spasitedlného* (1x): *s vinšováním všeho spasitedlného* 47a/5; *Starého* (1x): *městěnin Starého Města pražského* 49a/6; *statečného* (2x): *od statečného rytíře* 49a/13; *svatého* (3x): *požehnání svatého* 47a/9; *svatojiřského* (1x): *ouroku svatojiřského* 79a/8; *šťastného* (3x): *panování šťastného* 47a/7; *upřímného* (2x): *z upřímného srdce* 46a/8; *urozeného* (2x): *od urozeného rytíře* 49a/13; *věčného* (3x): *od věčného pána* 71a/6; *Vchynského* (1x): *od Jiříka Vchynského* 84b/21; *zemského* (4x):

vedle zřízení zemského 61b/14; **zlého** (1x): ode všeho zlého ochraňovati 77b/15; **zůstalého** (1x): z ostatku zůstalého 74a/9;

-ýho: (29x)

červenýho (2x): dáti červenýho vína 80b/14; **čížkovskýho** (1x): fraucimeru čížkovskýho 76b/25; **dobrýho** (4x): žádá všeho dobrýho 51c/28; **jinýho** (2x): všeho jinýho 53a/6; **malobečvářskýho** (1x): opravu dvoru malobečvářskýho 85c/26; **mýho** (4x): do domu švagra mýho 51b/18; **nebeskýho** (1x): od nebeskýho pána 77a/5; **potěšitelnýho** (1x): žádá všeho potěšitelnýho 51c/28; **svatýho** (2x): den svatýho Jiljí 50b/17; **šťastnýho** (1x): šťastnýho shledání 76c/29; **takovýho** (2x): takovýho moh zbaven bejti 59a/11; **upřímnýho** (4x): z upřímnýho srdce 77a/7; **věčnýho** (1x): od věčnýho pána 77a/5; **vyslanýho** (1x): od vyslanýho 80c/31; **zlýho** (2x): odevšeho zlýho ochraňovati 90b/19;

b) dativ singuláru: (52x)

-ému: (44x)

dobrému (2x): jednomu dobrému příteli 56c/23; **dotčenému** (1x): dotčenému panu 66c/30; **křesťanskému** (1x): skutku křesťanskému 72a/13; **laskavému** (1x): panu laskavému 47a/3; **milému** (12x): příteli milému 48a/3; **statečnému** (6x): statečnému rytíři 46a/2; **svatému** (3x): k svatému Havlu 56b/14; **urozenému** (17x): urozenému rytíři 46a/2; **věrnému** (1x): věrnému držiteli 66c/31;

-ýmu: (8x)

křesťanskýmu (1x): lidu křesťanskýmu 91a/13; **Křineckýmu** (1x): panu Jindřichovi Křineckýmu 61a/8; **milýmu** (1x): milýmu panu 59a/2; **svýmu** (3x): věřím svýmu milému 87a/13; **urozenýmu** (2x): urozenýmu panu 59a/2;

c) lokál singuláru: (49x)

-ém: (13x)

bosyňském (1x): ve dvoře bosyňském 75a/9; **byšickém** (1x): v byšickém dvoře 75b/14; **dobrém** (5x): v dobrém zdraví 59b/14; **možném** (1x): v možném 72c/21; **pražském** (1x): na Hradě pražském 61b/15; **svatém** (4x): po svatém Bartoloměji 61a/12;

-ým: (36x)

celým (1x): na celým orloji 58b/19; **dobrým** (9x): v dobrým zdraví 51c/33; **mírným** (2x): při mírným zdraví 77b/17; **moravským** (1x): v Markrabství moravským 56b/17; **mým**

(1x): *po vyslaným mým* 79b/15; **potěšitedlným** (2x): *v potěšitedlným zdraví* 76c/29; **svatým** (6x): *po svatým Jiljí* 54b/15; **svým** (6x): *v domě svým* 51a/9; **šťastným** (4x): *v šťastným zdraví* 87c/30; **těžkým** (1x): *v těžkým vězení* 90b/16; **velikým** (1x): *ve velikým soužení* 91a/2; **zemským** (1x): *při soudu zemským* 86a/2; **Žatackým** (1x): *v Žatackým kraji* 51c/31;

3. Tvrdá deklinace u feminin

U feminin opět dochází k úžení é > í v některých příznakových pádech. Jsou to:

- a) genitiv singuláru: -é > -ý;
- b) dativ singuláru: -é > -ý/-ej;
- c) lokál singuláru: -é > -ý/-ej.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

Syntaktických adjektiv⁴⁶ rodu ženského jsme v tomto textu objevili celkem 107. Nejčastějším pádem byl tentokrát dativ, zahrnoval 63 příkladů a poměr zakončení byl **13:28** ve prospěch správných tvarů. V genitivu singuláru bylo příkladů méně, celkem 28. Z toho vzešel poměr **15:13** opět ve prospěch správných tvarů. Posledním příznakovým pádem byl lokál. Ten byl nejméně častý, celkem se objevilo 16 příkladů s poměrem **7:9**, ve prospěch nesprávných variant. Navíc se ještě našli varianty s -ej a to celkem 2x v dativu singuláru.

a) genitiv singuláru: (28x)

-é: (15x)

božské (4x): *jeho velebnosti božské* 82c/26; **císařské** (1x): *J.M. císařské* 96a/9; **mateřské** (1x): *z křehkosti mateřské* 97c/22; **Mladé** (1x): *z Mladé Boleslavě* 117b/10; **nadepsané** (1x): *na místě nadepsané J.M.* 84a/4-5; **nebeské** (3x): *přímluvu královny nebeské* 76a/8; **neskonalé** (1x): *do neskonalé slávy* 76b/15; **svaté** (1x): *podle svaté vůle* 76c/28; **věčné** (1x): *do věčné slávy* 76b/15; **žádné** (1x): *žádné moci* 76b/14;

-ý: (13x)

blahoslavený (1x): *přímluvu královny blahoslavený* 89c/27; **Císařský** (2x): *u J. M. Císařský* 108b/8; **hrozný** (1x): *bez hrozný bolesti* 112c/24; **jedný** (1x): *do jedný truhly*

⁴⁶ Podle složené deklinace tvrdé se skloňují nejen adjektiva, ale i některé tvary zájmen přivlastňovacích, novější druhy zájmen a řadové číslovky. Zařazujeme je podle typu deklinace do jedné skupiny. Nazýváme je syntaktická adjektiva.

102b/13; **každý** (1x): smrti každý paní 115b/15; **lidský** (1x): z křehkosti lidský 86a/4; **Mladý** (3x): z Mladý Boleslavě 107a/8; **mý** (2x): smrt mý paní matere 73a/8; **nebeský** (1x): přímluvu královny nebeský 89c/27; **německý** (1x): v půl německý 121b/19; **svý** (3x): do slávy svý 97b/17; **tvý** (1x): z milosti tvý 86a/7; **tý** (3x): souc tý naděje 79a/7; **věčný** (1x): do věčný slávy 95b/10; **vzácný** (1x): krom vzácný osoby 115b/14;

b) dativ singuláru: (63x)

-é: (13x)

bolestné (1x): k bolestné Matičce 85c/22; **božské** (1x): co by velebnosti božské bylo 76b/13; **nebeské** (1x): Královně nebeské 95a/5; **nemocné** (1x): nemocné Anně Babrli 85b/13; **nešťastné** (1x): nešťastné mateři 97b/15; **strápené** (1x): mateři strápené 97b/15; **svaté** (2x): chvála Trojici svaté 88b/13; **tvé** (7x): k tvé cti 85a/3;

-ý: (28x)

dobrý (2x): dobrý paměti 105c/25; **malý** (2x): malý dcerušce 87b/14; **milý** (6x): milý dcerušce 94b/18; **mý** (2x): k mý dcerušce 103b/13; **nebeský** (1x): Královně nebeský 90b/13-14; **německý** (1x): k hodině německý 118c/24; **osmý** (1x): k osmý hodině 118c/23; **svý** (6x): svý duši k spasení 104a/1; **tý** (7x): rač tý dcerušce 80c/24; **týto** (1x): k týto milosti 115b/14;

-ej: (2x)

milosrdnej (1x): tej milosrdnej královně 90b/13; **tej** (1x): tej milosrdnej královně 90b/13;

c) lokál singuláru: (16x)

-é: (7x)

nebeské (1x): v radosti nebeské 98c/20; **snížené** (1x): v snížené pokoře 95a/3; **svaté** (1x): při mši svaté 83a/2; **svorné** (2x): v svorné lásce 76b/11; **té** (3x): v té naději 85c/25; **těžké** (1x): v těžké nemoci 85b/14; **tvé** (1x): v tvé velebnosti 79b/9; **věrné** (1x): v věrné lásce 76b/12;

-ý: (9x)

císařský (2x): v císařské bibliotéce 120c/19; **milý** (3x): po milý Alžbětě 94b/15; **Mladý** (1x): v Mladý Boleslavě 107c/30; **německý** (1x): po hodině německý 98b/14; **svatý** (2x): po svatý Alžbětě 94b/15; **svý** (2x): v svý nemoci 118b/15; **tý** (1x): v tý nemoci 118c/21; **týto** (1x): v týto knize 73a/1;

-ej: 0

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

V tomto textu jsme objevili celkem 89 syntaktických adjektiv. Nejčastějším pádem byl opět dativ, zahrnoval 41 příkladů a poměr zakončení byl **24:17** ve prospěch správných tvarů. V genitivu singuláru bylo příkladů méně, celkem 30. Z toho vzešel poměr **5:25** tentokrát ve prospěch nesprávných tvarů. Posledním příznakovým pádem byl lokál. Ten byl nejméně častý, celkem se objevilo 18 případů s poměrem **13:5**, ve prospěch správných variant. V tomto textu se neobjevilo zakončení na *-ej*.

a) genitiv singuláru: (30x)

-é: (5x)

celé (1x): *jsem k Vám celé naděje* 55b/17; *římské* (1x): *obecenství církve římské* 72a/12; *slavné* (1x): *slavné paměti* 49a/4; *Suché* (1x): *z Suché* 58b/25; *svaté* (1x): *obecenství církve svaté* 72a/12;

-ý: (25x)

božský (1x): *z milosti božský* 51c/32; *druhý* (3x): *vod druhý husy* 75b/21; *Hruškový* (1x): *od Mandelíny Hruškový* 73a/1; *jaký* (1x): *z jaký příčiny* 71a/9; *mý* (6x): *paní strejny mý* 76b/24; *svý* (5x): *z milosti svý* 51c/32; *tvý* (1x): *podlí Tvý žádosti* 51b/21; *tý* (6x): *sem tý naděje* 51c/26; *Vřesovcový* (1x): *od paní Barbory Vřesovcový* 83a/4;

b) dativ singuláru: (41x)

-é: (24x)

Císařské (3x): *Jeho Milosti Císařské* 51a/3; *dědičné* (1x): *paní dědičné* 75a/3; *důležité* (1x): *k důležité potřebě* 60b/16; *milé* (4x): *panně sestře milé* 70a/2; *milostivé* (1x): *paní milostivé* 75a/3; *Pětipeské* (2x): *paní Johance Pětipeské* 74a/2; *trhové* (1x): *k trhové smlouvě* 86a/3 *urozené* (11x): *urozené paní Anně* 69a/2;

-ý: (17x)

malý (2x): *malý dcerušce* 87b/14; *mý* (6x): *mý nejmilejší manželce* 50a/6; *svatý* (2x): *Svatý milosti činím* 89c/30; *svý* (2x): *paní materi svý* 69a/3; *tvý* (2x): *k potřebě Tvý* 51a/10; *tý* (1x): *tý líkařce* 71b/17; *urozený* (2x): *urozený paní* 72a/2;

-ej: (0)

c) lokál singuláru: (18x)

-é: (13x)

dobré (4x): v *dobré paměti* 55a/7; **hotové** (1x): na *hotové sumě* 55b/15; **svaté** (4x): při *mši svaté* 83a/2; **svorné** (2x): v *svorné lásce* 76b/11; **těžké** (1x): v *těžké nemoci* 85b/14; **věrné** (1x): v *věrné lásce* 76b/12;

-ý: (5x)

mý (1x): v *potřebě mý* 52a/10; **tvý** (1x): při *vůli Tvý* 54a/11; **tý** (2x): v *tý naději* 57a/8; **týto** (1x): v *týto smlouvě* 85b/17;

-ej: (0)

4. Zakončení v instrumentálu plurálu adjektiv, zájmen a číslovek skloňovaných podle deklinace složené

V některých případech je místo náležitého zakončení *-ými/-ími* užit příznakový formant *-ýma/-íma*.

Příklady z pamětí Alžběty Lidmily z Lisova (3x)

-ými: 0

-ýma (3x):

milýma (1x): s *milýma pány* 76c/23; **některýma** (1x): s *některýma pány* 76c/23;

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic (6x)

-ými: (1x)

všelijakými (1x): v *všelijakými službami* 80b/16;

-ýma: 0

Nastala také třetí možnost:

-ejmi: (5x)

milejmi (1x): s *milejmi pány, paními, pannami* 77a/11; **svejmi** (3x): se *všemi svejmi* 51c/27; **Tvejmi** (1x): se *všemi Tvejmi* 51a/7;

6.2.3 Slovesné tvary

V souvislosti se slovesnými tvary (slovesy) se musíme zmínit o konjugaci. Konjugace je oddíl morfologie pojednávající o slovesných tvarech.⁴⁷ Slovesné tvary

⁴⁷ LAMPRECHT, A. – ŠLOSAR, D. – BAUER, J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986.

dělíme na určité a neurčité. Infinitiv, přechodníky a přičestí jsou slovesné tvary neurčité, všechny ostatní pak slovesné tvary určité. Určité tvary slovesné mají schopnost vyjadřovat osobu, číslo, čas, způsob, rod, vid. Slovesné tvary můžeme také dělit na jednoduché (např. *spím*) a složené (např. *spala jsem*). Složené tvary se skládají z více částí – většinou je to plnovýznamové sloveso a pomocné sloveso být.

My se zaměříme na vyjadřování příznakových tvarů, kterými jsou infinitiv, přechodníky, přítomný a minulý čas, podmíňovací způsob a trpný rod.

1. Koncovky v 1. osobě plurálu indikativu přezenta

Prézens nebo také přítomný čas patří k jednoduchým a určitým slovesným tvarům. Vyjadřuje děj, který se odehrává v okamžiku promluvy. Tvary sloves v přítomném čase se řídí podle pravidel příslušných konjugačních typů. Slovesné třídy prošly během historického vývoje různými změnami, které vedly k tomu, že dnes máme pět slovesných tříd podle kmene prezentního a dělíme je především podle kmenotvorné přípony, kterou najdeme ve 3. os. sg. indikativu přezenta. V současné spisovné češtině 1. třída je zakončena na *-e*. Sem bychom zařadili vzory *nese, bere, maže, peče* a *umře*. 2. třída je zakončena na *-ne* a jejími vzory jsou *tiskne, mine* a *začne*. 3. třída končí ve 3. os. sg. na *-je* a má vzory *kryje, kupuje*. 4. třída je zakončena na *-í* a patří k ní vzory *prosí, trpí, sází*. Poslední 5. třída má ve 3. os. sg. koncovku *-á*, vzor *dělá*. Některá slovesa nemůžeme přiřadit k jednotlivým třídám. Jedná se o slovesa původem tzv. atematická (*být, jíst, vědět, mít, jít*). Nepravidelná jsou dále *chtít, vidět*.

V nominativu plurálu jsme zkoumali výskyt původních koncovek 1. osoby plurálu *-me* nebo *-m*:

- a) **-me**: pouze tuto koncovku mají slovesa atematická (*vědět, dáti, jíst, býti, jmi*), protože pokud by se u nich vyskytovala i koncovka **-m**, docházelo by k záměně s 1. osobou čísla jednotného (sg. *jím* vedle pl. *jíme*);
- b) **-m**: slovesa tematická mohou využívat obě zakončení **-me**, nebo také **-m** (např. *tancujeme* i *tancujem*). Ovšem u těch sloves, kde v 1. osobě singuláru vznikla též koncovka **-m** (*prosím* namísto staršího *prošu*), se pro plurál koncovka **-m** neuzívá (ze stejného důvodu jako u sloves atematických).

Následující přehled ukazuje, že v textech převládá koncovka *-me*.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

V tomto textu je poměr koncovek **4:0**. Jednoznačně převládá koncovka *-me*.

a) **-me**: (4x)

budeme (1x): *přímluvce míti budeme 79a/8*; ***dostaneme*** (1x): *my se dostaneme 79b/9-10*; ***máme*** (1x): *šest jich v nebi máme 109c/20*;

b) **-m**: (0)

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

V tomto textu opět jednoznačně převládá koncovka *-me*. Poměr koncovek je **11:1** ve prospěch koncovky *-me*.

a) **-me**: (11x)

činíme (1x): *známo činíme tímto listem 49a/12*; ***dáváme*** (1x): *k tomu příčinu dáváme 74b/15*; ***chceme*** (2x): *i my tak učiniti chceme 58b/19*; ***jsme*** (2x): *jsme podle svolení přijali 49a/12*; ***kvitujeme*** (1x): *my dotčeného pana Smila z toho kvitujeme 49b/17*; ***nevíme*** (1x): *nevíme kde jest 73a/11*; ***pokládáme*** (1x): *na den svatého Vavřince pokládáme 58b/16*; ***začínáme*** (1x): *právem naříkati začínáme 74b/14*; ***zůstáváme*** (1x): *při mírným zdraví zůstáváme 77b/17*;

b) **-m**: (0x)

2. Slovesa ve 3. osobě plurálu indikativu přítomnosti

Pronikání mluvenostních unifikovaných koncovek 3. os. plurálu sloves i-kmenových (tedy sloves 4. tř.). V našich textech se tato slovesa v této osobě nevyskytovala.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova (0)

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic (0)

3. Pomocné sloveso být vyskytující se v préteritu

Préteritum, které se také nazývá složený čas minulý, se vytváří spojením participia I-ového s indikativem prezenta slovesa býti.⁴⁸ Ve 3. osobě singuláru se tyto tvary často vyskytují bez pomocného slovesa *býti*.

Tento jev se v námi zkoumaných textech téměř nevyskytoval. Jediný příklad jsme našli v korespondenci Myšky ze Žlunic.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova (0)

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic (1x)

přijela jest (1x): jest zase do našeho kraje v dobrém zdraví přijela 80a/10-11;

4. Infinitiv

Infinitiv neboli neurčitek zařazujeme mezi slovesné tvary neurčité a slovesné tvary jednoduché. Nečasuje se, a tak ani nevyjadřuje osobu, číslo, čas a způsob. V češtině se infinitiv tvoří pomocí koncovek *-t* (např. *psát*), *-ci* nebo *-ct* (např. *pomoci*, *pomocť*). Ve staré i ve střední češtině se používaly koncovky *-ti* (např. *spáti*, *dáti*) nebo *-ci*, slovesa takto zakončená jsou dnes považována za archaická.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

V našem textu byla nejčastějším infinitivním zakončením koncovka *-ti*, ta se objevila celkem 45x. Druhou nevíce užívanou byla koncovka *-t*, celkem 9 slov. Zakončení na *-ci* se v textu nevyskytlo.

Zakončení na *-ti* (45x)

býti (27x): býti ráčili 74a/15; dáti (43x): který dítě dáti ráčil 73a/6; odchovati (7x): k tvé cti je odchovati 86a/1;

Zakončení na *-t* (9x)

bejt (2x): nesmírný milosrdenství božský rač bejt 90b/19; dělat (1x): já nevědouc leknutím co dělat 111b/10; dívat (1x): kdežto sem se schválně šla dívat 120c/20; nosit (1x): kříž, kterež u sebe musím nosit 115b/11, sloužit (2x): vzácné rekvijem sloužit 115b/18; stonat (1x): večer opravdu začnouc stonat 115c/26; otevřít (1x): majíc ho po smrti otevřít 90a/8; zdvihnout (1x): dajíc hrobový kámen zdvihnout 121c/28, znát (1x): děťátko nejmíně živo býti nebylo při dítěti znát 109a/8;

⁴⁸ LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986.

Zakončení na -ci (0)

doklady v textu nejsou

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

V tomto textu opět převládlo zakončení na *-ti*, vyskytlo se celkem 245x. Ostatní koncovky se téměř neobjevily. Zakončení na *-t* jsme našli pouze jedno a *-ci* 2x.

Zakončení na -ti (105x)

Uvádíme nejčastější slovesa užívaná v textu: (56x)

býti (10x): *to nemůže býti 47b/19; dáti* (30x): *rač Vaší Milosti dáti zdraví 46a/6; dělati* (2x): *k Vaší Milosti dělati budu 46a/12; míti* (8x): *mohli své nad tím zalíbení míti 47c/35; přijeti* (3x): *sám přijeti obmeškal 51a/12; odsluhovati* (3x): *všelikterak se odsluhovati nepominu 52a/11;*

Zakončení na -t (1x)

dělat (1x): *k Vaší Milosti dělat budu 46a/10;*

Zakončení na -ci (2x)

řici (1x): *sami potom ráčíte řici 47c/28; pomoci* (1x): *manželce šťastně pomoci 50a/7;*

5. Konjugace kondicionálního komponentu

Podmiňovací způsob (kondicionál) se skládá z aoristu pomocného slovesa *býti* – *bych, by* a 1-ového přičestí významového slovesa (např.: *nesl bych*).⁴⁹ Pro 2. osobu singuláru se od 17. století objevuje tvar kondicionálního komponentu *bys*.⁵⁰ Tvar aoristu pro 2. osobu plurálu je *byste*, ale v našich textech se objevovaly také tvary *byšte* (potažmo *abyšte*).

Příklady z pamětí Alžběty Lidmily z Lisova (4x)

V tomto textu se kondicionál vyskytl pouze v 1. osobě plurálu a to celkem u 4 příkladů.

⁴⁹ VÁŽNÝ, V. *Historická mluvnice česká II. Tvarosloví, 1. část, Skloňování*. Praha: SPN, 1964.

⁵⁰ LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986.

Singulár (0)

Plurál (4x)

1. osoba

- místo bychom je **abychom** (1x): *A potom abychom se spolu do věčné a neskonale slávy dostali. 76b/14-15; abychme* (3x): *..., tak abychme v milosti a bázni boží v svorné a věrné lásce spoluživí byli,...* 76b/11;

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic (38x)

V tomto textu se kondicionál vyskytoval hojněji, především v 1. osobě singuláru, celkem 30 případů. V plurál jsme našli celkem 8 příkladů. Ve 2. osobě singuláru se objevil tvar *bys* (potažmo *abys*).

Singulár (30x)

1. osoba

abych (3x): *Strany pily, ..., abych já ji témuž nynějšímu mlynáři spravil,...* 47b/24;
bych (19x): *..., věrně bych Vám přál* 48a/5;

2. osoba

abys (1x): *... prosí, abys jí šest dížek pro dojení koupila* 71b/15;

3. osoba

by (7x): *Srozumívám tomu, že by mi se zhroziti chtěl a já koudele nakoupil.* 46b/15

Plurál (8x)

1. osoba

abychme (2x): *..., a k tomu příčinu podávala, abychme, nejsouce než sami dvě dcery, ...* 74a/12; **abychom** (1x): *..., dá-li pán Bůh, v sobotu tím raněji na Kostelec abychom jeli* 54a/13;

2. osoba

abyšte (3x): *..., abyšte na mě svou laskavou paměť měli* 52a/7; **byste** (byšte) (2x): *... Vás žádal, jestli byšte pacholat dosti měli,...*; *nebo bych Vám tolik přála, byšte zdravý byli* 69a/8;

3. osoba (0)

6. Přechodníkové tvary

Přechodníky řadíme k slovesným tvarům jednoduchým a neurčitým. V dnešní době z jazyka téměř vymizely a neuvžívají se. Jsou již pocit'ovány jako archaismus. Označují současně probíhající nebo navazující děje. Původně přechodníky sloužily ke zhuštění obsahu věty. Můžeme je rozdělit na přechodníky přítomné a minulé:

a) přechodník přítomný (participium *nt-ové*) se v současné spisovné češtině tvoří od prezntního kmene sloves nedokonavých příponami: *-a* pro maskulina, *-ouc* pro feminina a neutra, *-ouce* pro množné číslo všech rodů od sloves 1. a 2. třídy, a příponami *-e*, *-íc*, *-íce* a jejich variantami od sloves 3., 4. a 5. třídy. Použijeme ho, pokud chceme vyjádřit děj současný s hlavním dějem.

b) přechodník minulý (participium *s-ové*) vytváříme od sloves dokonavých z *l-*ového participia příponami: *-v* pro maskulina, *-vši* pro feminina a neutra, *-vše* pro množné číslo všech rodů od sloves, jejichž kmen končí na samohlásku, a příponami *-o*, *-ši*, *-še* od sloves s kmenem na souhlásku. Tímto přechodníkem vyjadřujeme předčasnost před dějem hlavním.

V našich textech budeme sledovat, zda autoři uvívají přechodníky a jejich tvary správně.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova

V tomto textu převládají tvary přechodníku přítomného, je zde zastoupen 89 příklady. Nejčastěji se objevoval přechodník přítomný rodu ženského. To souvisí s tím, že autorem textu je žena a podává výpověď o svém životě. Celkem jsme našli 66 těchto přechodníků – poměr **57:9** ve prospěch správných tvarů. Rod mužský se objevil 1x a byl utvořen nesprávně. Plurál přechodníku přítomného jsme zaznamenali 22x. Z toho vznikl poměr **3:19** ve prospěch nesprávných tvarů. Z těchto 89 případů však bylo celkem 29 přechodníků utvořeno nesprávně – neodpovídal rod podmětu. Přechodník minulý se vyskytl pouze jednou – tvar byl správný. Přechodník pro rod střední je už shodný s přechodníkovým tvarem pro rod ženský.

Přechodník přítomný (95x)

Singulár: (67x)

a) rod mužský:

Tvary správně utvořené: (0)

Tvary nesprávně utvořené: (1x)

uznávaje (1x): já hříšná máte, nejsouc hodna mnoha milostí božských pro mý těžký hříchy, uznávaje ale mimo mý zasloužení mnoho milostí milýho Boha 118b/2;

b) rod ženský a střední:

Tvary správně utvořené: (57x)

dávajíc (5x): tobě ji Matko milosti za dceru dávajíc 95a/1(podmět nevyjádřený – Alžběta); děkujíc (2x): za veliké a nesmírné milosrdenství sniženě děkujíc 104b/13 (ona, Alžběta); hejbajíc (1x): v tom okamžení dítě se hejbajíc 90b/16; jedouc (2x): k domu pana doktora Cetla jedouc (ona, Alžběta) 98c/28; jsouc (8x): jsouc tý naděje (Alžběta) 79a/7; majíc (4x): já Alžběta Lidmila z Lisova ... veselí majíc 76a/1; nechajíc (1x): nechajíc v Kolíně psaní (Alžběta) 121b/15; nejsouc (11x): nejsouc já jen její hlídačka 95a/1; nepochybujíc (1x): nepochybujíc, že on za to bude děkovat (Alžběta) 90c/20; nespajíc (1x): dceruška celou noc nespajíc 97b/11; nevědouc (1x): já mateř nevědouc leknutím co dělat 90a/8; odevzdajíc (1x): Královně nebeský ho odevzdajíc (Alžběta) 90b/13; odstoupíc (1x): chůva odstoupíc od něho 90a/3; prosíc (1x): Královně nebeský ho odevzdajíc a prosíc (já, Alžběta) 90b/13; přijedouc (2x): přijedouc až do Kolína (Alžběta) 120b/17; připojíc (1x): já mateř připojíc mou žalost 85c/22; slehnouc (1x): s tí dítětem zimnicí slehnouc (Alžběta) 97a/8; slíbíc (1x): slíbíc to svatýmu Antoni (Alžběta) 111c/25; srovnávajíc (2x): vůli mou s vůlí boží srovnávajíc (Alžběta) 79a/6; stonajíc (1x): ihned k dítěti stonajíc (Alžběta) 88b/12; stoníc (3x): dítě na smrt stoníc 90a/5; trvajíc (2x): až do poslední hodiny trvajíc (ona) 97b/13; vezmouc (1x): já přece ho vezmouc (Alžběta) 90b/11; začnouc (2x): začnouc stonat (Alžběta) 82c/28; zachovajíc (1x): milostí svatou nás zachovajíc dopomáhej 86a/8; žádajíc (1x): poníženě tě Bože žádajíc (Alžběta) 86a/2;

Tvary nesprávně utvořené: (9x)

činíc (1x): *však z lásky k Matce boží my rodiče to činíc 94b/14*; **dajíc** (1x): *a ty všechny do jedny truhly dajíc 102b/13* (podmět - *my rodiče*); **jsouc** (1x): *jsouc bohabojný a dobrý člověk 82a/5* (podmět – *kostelník* – z předcházející věty); **napadnouc** (1x): *psotník ho dvakrát napadnouc 109c/17*; **navštěvujíc** (1x): *a jinej Fraw Zimmer moc navštěvujíc mě v mém zármutku 105b/12*; **nedajíc** (1x): *nedajíc si žádnýmu zabránit* (podmětem – *syn*)113c/24; **podávajíc** (1x): *ručičky podávajíc volal 90b/16*; **převrhrouc** (1x): *naznak se převrhrouc* (podmětem je *kůn* – *Hengšt*)100a/7; **učiníc** (1x): *na Hengšta se posadil, kterýžto sepnutí jako svíčka nahoru učiníc 100a/6*;

Plurál: (22x)

Tvary správně utvořené: (3x)

jsouce (1x): *spolu živi jsouce 76c/26*; **modlice** (1x): *kapucíni se za mě Pánu Bohu modlice 83a/2*; **otevřice** (1x): *na prosbu mou bránu mi otevřice (oni) 98c/27*;

Tvary nesprávně utvořené: (19x)

držice (1x): *držice ho vnitřně psotník 109b/16*; **chodice** (1x): *ve dne chodice (Alžběta) 109a/3*; **chtice** (1x): *chtice zase z Vidně do Čech (Alžběta) 121a/5*; **jdouce** (1x): *můj pán od doktora Cetle jdouce na Henšgšta se posadil; 100a/5*; **majice** (2x): *já mateř majice vás již devět dítek před trůnem božím 121a/29*; **mínice** (1x): *mínice ji spolu s druhejmi vyzdvihnouti (Alžběta) 95c/17*; **myslíce** (1x): *myslíce, že se jí v Praze pomůže (Alžběta) 118b/17*; **nejsouce** (1x): *a tak šťastného porodu hodna nejsouce 101c/22*; **nemohouce** (1x): *paní mateře sestra nemohouce sama přijeti 80b/9-10*; **porazice** (1x): *porazice mou mámu šlak 98a/2-3*; **přijdouce** (1x): *přijdouce děťátko na svět 109a/7*; **přijedouce** (1x): *Martin z Prahy na Stránov přijedouce 98c/24*; **stonice** (4x): *v sobotu stonice k dítěti 102c/22*; **vsednouce** (1x): *na vůz vsednouce pospíchala 98c/25*; **vyjdouce** (1x): *paní Katrle před dům vyjdouce 100a/2*;

Přechodník minulý (1x)

Singulár

Tvary správně utvořené: (1x)

nebyvši (1x): *nebyvši tak šťastného porodu hodna 97a/4*;

Tvary nesprávně utvořené: (0)

Plurál (0)

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic

V našem druhém textu se přechodník přítomný vyskytl celkem v 32 případech. Nejčastější byl přechodník přítomný plurálu – celkem 18 případů. Z toho 14 přechodníků bylo utvořeno nesprávně – poměr **4:14**. V singuláru se objevil pouze rod ženský a střední – celkem 14 příkladů a všechny utvořené nesprávně. Přechodník minulý se objevil 12x. Mužský rod singulár se objevil 1x a byl utvořen nesprávně. Rod ženský a střední se objevil celkem 5x – poměr **1:4** ve prospěch nesprávných tvarů. Plurál přechodníku minulého se objevil 1x a byl utvořen správně. Z poměru přechodníků **32:7** je evidentní, že opět převládá přechodník přítomný. Jako v předchozím textu, i zde byly některé přechodníky utvořené nesprávně – celkem 32x.

Přechodník přítomný (32x)

Singulár: (14x)

a) rod mužský: (0x)

b) ženský a střední rod: (14x)

Tvary správně utvořené: (0)

Tvary nesprávně utvořené: (14x)

***chodíc** (1x): po ležení chodíc, nemohli dobytku najíti (oni) 77b/24; **majíc** (2x): majíc paměť na žádost Tvou (on, Vilém) 56a/8; **nemajíc** (1x): nemajíc nyní víc pstruhů (Jan) 80b/23; **nemenujíc** (1x): nemenujíc jemu osob které chtě-li by půjčiti (Vilém) 56b/22; **nevědouc** (1x): nevědouc, co sem Vám zadržel 70a/8; **pravíc** (1x): pravíc, že by to učinil 56a/13; **posílajíc** (1x): posla k Vám posílajíc (Jan) 52a/8; **uznávajíc** (1x): uznávajíc potřebu Tvou (Jiří) 51b/14; **vinšujíc** (2x): všeho dobrého vinšujíc (Jindřich) 63a/7; **žádajíc** (3x): všeho dobrého žádajíc (Jaroslav) 50a/5;*

Plurál: (18x)

Tvary správně utvořené: (4x)

dadouce (1x): *tehdy strany dadouce sobě věděti najíti se daly* 85a/9; **chtějice** (1x): *chtějice rádi sloužiti* 54a/8; **nejsouce** (1x): *nejsouce než sami dvě sestry* 74a/12; **nepřestávajice** (1x): *nepřestávajice budeme prositi a prosíme* 91b/14;

Tvary nesprávně utvořené: (14x)

budouce (1x): *budouce s Vámi Vás žádal* 52a/6; **chtíce** (1x): *sestra, chtíce ode mě* 74a/8; **jsouce** (4x): *jsouce té vůle (Jaroslav)* 50a/9; **majíce** (1x): *majíce ku pánu Bohu naději (Kateřina)* 91b/16; **nemohouce** (1x): *schválně Vám toto psaní posílám, nemohouce se tomu nadýmiti (Marjána)* 79a/7; **nepozůstávajice** (1x): *dědicům a budoucím nepozůstávajice (nic)* 84c/27; **nepřejice** (1x): *nepřejice jemu tak veliký škody (Kateřina)* 91a/9; **předložice** (1x): *předložice příčiny (Myška)* 85a/4; **snešouce** (1x): *snešouce paměť Vaší Milosti (Vondřej)* 60a/9; **vinšujice** (1x): *vinšujice, žádám Vaší Milosti* 47a/5; **vobávajice** (1x): *vobávajice se vždy nějaké škody (Jan)* 77b/14;

Přechodník minulý (12x)

Singulár: (11x)

a) mužský rod: (1x)

Tvary správně utvořené: (0)

Tvary nesprávně utvořené: (1x)

byv (1x): *byv cera, poslala* 69a/12;

b) ženský a střední rod: (5x)

Tvary správně utvořené: (1x)

žádavši (1x): *žádavši od pána Boha zdraví (Kateřina)* 89b/25;

Tvary nesprávně utvořené: (4x)

přečetši (1x): *přečetši, jsem porozuměl* 53a/8; **prijevši** (2x): *syn Váš, prijevši ke mně* 63a/8; **zaručivši** (1x): *zaručivši, jeho v spravování a opatrování vešel* 84a/4;

Plurál: (1x)

Tvary správně utvořené: (1x)

podepsavše (1x): vlastními rukami se podepsavše dali 86a/4;

Tvary nesprávně utvořené: (0)

7. Préteritum

Préteritum, které se také nazývá složený čas minulý, se vytváří spojením participia *l*-ového s indikativem prezenta slovesa *býti*.⁵¹ Řadíme ho ke slovesným tvarům určitým. Vyjadřuje děj, který se už stal. Ve 3. os. sg. i pl. se tvar slovesa *být (jest)* vypouští. Přípony jsou *-l, -la, -lo* pro singulár a *-li, -ly, -la* pro plurál.

Příklady se v textech téměř nevyskytly. Jediný příklad preterita je z paměti Alžběty Lidmily z Lisova a pomocné sloveso je vypuštěno.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova (1x)

vyprosili (1x): aby nám vyprosili od Boha milost 109c/21;

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic (0)

8. Opisné tvary pasivní

Trpný rod nazýváme latinsky *pasivum* a řadíme ho ke složeným slovesným tvarům, jinak též k tvarům opisným. Tyto tvary tvoříme spojením tvarů slovesa *být* s přičestím trpným (např. *je brán, je chápán, byl slyšen*). Skutečné tvary opisného pasiva se všal v našich textech nevyskytují. Deverbální adjektiva vzniklá z participia *n*-ového, případně *t*-ového mají pouze význam rezultativní, nikoli dějový, chápeme je proto jako součást přísudku jmenného se sponou.

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova (19x)

V tomto textu jsme našli celkem 20 příkladů, kde nejde ve skutečnosti o opisné *pasivum*, neboť všechna slovesná adjektiva jsou utvořena od sloves dokonavých, některá ve tvaru jmenném, jiná ve tvaru složeném. Jsou součástí přísudku jmenného se sponou.

⁵¹ LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986.

Singulár: (15x)

1. osoba 0

2. osoba 0

3. osoba (16x)

***dáno jest** (1x): na křtu svatým dáno jest 77c/17; **daný jest** (3x): naši dcerušce jest jí při křtu svatým daný 103b/11; **okřtěna jest** (5x): dceruška okřtěna jest 79c/24; **pochován jest** (1x): jest pochován můj pan otec 105b/14; **pochována** (1x): paní sestra jest pochována 102a/5; **pochovaný jest** (1x): jest v kostele pochovaný 79b/11-12; **vokřtěn jest** (4x): synáček vokřtěn jest 77b/15;*

Plurál: (4x)

1 osoba 0

2 osoba 0

3 osoba

***daný jsou** (2x): jména po svatých daný jsou 77c/17; **pochovaný jsou** (1x): dcery v kostele pochovaný jsou 86b/14; **postaveny jsou** (1x): mrtvý těla postaveny jsou 102b/13;*

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic (4x)

Ani v tomto textu jsme nenalezli opisné pasivum. Jedná se o deverbální adjektiva s významem rezultativním ve tvaru jmenném, která jsou součástí přísudku jmenného se sponou, nebo jsou to adjektiva primární či odvozená, která jsou také součástí přísudku jmenného se sponou. Celkem uvádíme 13 případů.

Singulár: (4x)

1. osoba 0

2. osoba 0

3. osoba (4x)

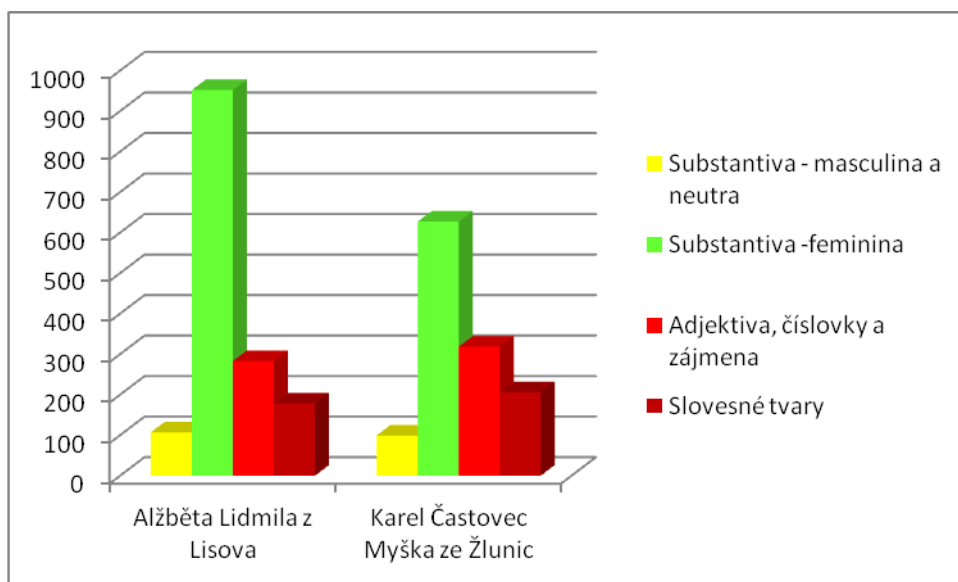
svolena jest (1x): nad berní, kteráž jest svolena 49a/7; narozené jest (1x): nemluvňátko narozené jest 72a/11; rozpálena jest (1x): Maržinka na hlavičce rozpálena jest 87a/12; uveden jest (1x): komorníkem uveden jest 84a/13;

Plurál: (0)

Tabulka – Ohebné slovní druhy

Ohebné slovní druhy	Alžběta Lidmila z Lisova	Karel Častovec Myška ze Žlunic
Substantiva - masculina a neutra	107	99
Substantiva -feminina	952	627
Adjektiva, číslovky a zájmena	283	318
Slovesné tvary	178	206

Graf – Ohebné slovní druhy

6.2.4 Neohebné slovní druhy

1. Příslovce

Adverbia (příslovce) jsou slovním druhem neohebným, ale plnovýznamovým, to znamená, že vyjadřují okolnosti substancí.⁵² Mohou to být okolnosti místní, časové, způsobové a příčinné. Adverbia vznikají z jiných slovních druhů pomocí odvozování. Vytvářejí se tak ze substantiv (např.: *doma, večer*); z adjektiv (např.: *dlouho, teplo*); ze zájmen – pomocí zájmen ten (např.: *tam*), kdo (např.: *kde*), onen (např.: *onehdy*), sen (např.: *sem*), jenž (např.: *jak*), jiný (např.: *jinam*), všechen (např.: *všude*), mnohý (např.: *mnohdy*); z číslovek – pomocí krát či sufixu **-mo** (např.: *desetkrát, dvojmo*); ze sloves – (např.: *mlčky*);

2. Předložky

Předložky jsou slovním druhem, který se podílí na syntaktických i nesyntaktických významech jmen. Jsou tak synsémantickým slovním druhem.⁵³ Pojí se s různými pády a podle jejich vzniku je můžeme rozdělit na primární (původní) a sekundární, čili druhotně vytvořené – vznikají z jiných slovních druhů.

3. Spojky

Spojky jako slovní druh slouží ke spojování slov, částí vět či celých vět v souvětí. Jsou neplnovýznamovým slovním druhem.

4. Částice

Částice jsou slovním druhem nesamostatným, to znamená, že nemohou existovat o samotě, ale jen ve spojení s dalšími komponenty věty. Obtížně se rozlišují, protože některé částice se kryjí s jinými slovními druhy (např.: se spojkami). Můžeme je rozdělit do několika skupin na modální, intenzifikační, výtýkací, modifikační, odpověďové, negační a přací.⁵⁴

⁵² Podrobněji *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž.

5. Citoslovce

Citoslovce stojí stranou ostatních slovních druhů. Jsou zvláštním slovním druhem, který vyjadřuje nějaké bezprostřední reakce. Mohou vyjadřovat emoce, zvuk, mluvčí jimi může navázat kontakt.

1. Příslovce

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova (171x)

a) příslovce místa: (24x)

dáleji (3x): *dáleji nás zachovávajíc 86a/8; dole* (1x): *okřtěna, dole na schodech 103a/8; dolů* (1x): *dolů jsem přišla 111a/8; kam* (1x): *nevědouc kam se obrátit 90a/9; kde* (1x): *na schodech, kde mše bejvá 117a/9; nahoru* (2x): *jako svíčka nahoru učiníc 100a/6; naznak* (1x): *naznak převrhnuoc se 100a/6-7; svrchu* (1x): *dne svrchu psaného 88b/15; tam* (2x): *zde časně i tam věčně 112b/15; vejš* (1x): *tyto vejš jmenovaný 107c/29; vnitřně* (1x): *držice ho vnitřně psotník 109b/17; zatím* (2x) *zatím postavena jest 97c/25; zde* (3x): *zde časně i tam věčně 112b/15;*

b) příslovce času: (49x)

budoucně (1x): *budoucně dopomáhej 86a/5; časně* (7x): *a pomoc zde časně 109c/22; dlouho* (1x): *neměla jsem dlouho radost 118b/17; dnes* (2x): *i dnes těžká byla 112c/23; dříve* (1x): *dříve pater ceremonije vykonal 113a/3; ihned* (5x): *ihned se za mě modlíce 83a/1; kdy* (3x): *kdy jsem veselí měla 73a/5; konečně* (1x): *konečně jsouce milostivej pán 83b/16; navěky* (2x): *Trojice svatá navěky požehnaná 76b/16; nedlouho* (1x): *nedlouho před památkou svatého Josefa se narodil 88a/7; nenadále* (1x): *nenadále porazice paní mámu šlak 98a/2; nikdy* (4x): *nikdy Boha nehněvala 82b/12; potom* (6x): *potom nám rodičům odrostl 89b/18; právě* (4x): *právě u mě dva kapucini byli 82c/29; tehdy* (1x): *tehdy slib učinil 103b/14; večera* (1x): *včera večír sem se rozstonala 112b/18; večír* (2x): *v půl devátý večír 104c/24; věčně* (1x): *zde časně i tam věčně 112b/15; vždycky* (5x): *svatý vždycky před očima měla 82b/13-14;*

c) příslovce způsobu: (88x)

bezeškody (1x): *v zdárnosti bezeškody zrostla 101b/12; bolestně* (2x): *dítě bolestně rodila 103a/2-3; ctnostně* (1x): *ctnostně živa byla 112a/3; dobře* (1x): *dobře život začíná 115a/1; hrozně* (1x): *dítě hrozně mdlý 111c/20; hrubě* (5x): *dítě hrubě rodila 103a/2; jak* (1x): *jak dobře život začína 115a/1; jinak* (1x): *a jinak nemyslit 90c/22; lecjaks* (1x): *Marije lecjaks zavírala 111b/11; milostivě* (1x): *rač mi milostivě odpustiti 97c/22;*

náramně (1x): po náramně bolestným porodu 109a/5; **nenadále** (1x): nenadále porazice paní mámu šlak 98a/2; **nepochybně** (6x): nepochybeně vyprošen byl 88a/9; **osobně** (3x): osobně přjeti dožádaly se 80b/10; **patrně** (1x): patrně skrze veliký pád můj se poznati může 88b/11; **podobně** (1x): podobně za kmotra od nás prošen 83c/20; **pomalu** (2x): stonice pomalu celou noc 109a/2; **poniženě** (1x): poniženě tě Bože žádajíc 86a/2; **předně** (3x): k spasení předně 89b/18; **rozdílně** (1x): rozdílně spravovali 106a/9; **schválně** (1x): schválně jsem se šla dívat 120c/20; **smrtelně** (1x): smrtelně na petejče stonal 86a/6; **sníženě** (3x): za milosrdenství sníženě děkujíc 104b/12-13; **spolu** (3x): spolu všichni boží svatí 102c/27; spolu živi jsouce 76c/27; **šťastně** (27x): šťastně vokřtěn jest 77b/15; **tak** (3x): s kterým dítětem tak stonala 102c/22; **tělesně** (1x): tělesně jakož mateř dost truchlím 113b/15-16; **těžce** (12x): těžce na zimnici se rozstonaly 85b/11; **tuze** (1x): tuze hrubě těžká byla 112c/23; **ustavičně** (1x): ustavičně se radovati 86a/9; **vysoce** (4x): Jeho vysoce knížecí Eminentí 74a/7; **zarmouceně** (1x): zarmouceně do Prahy přijeli 121c/24; **zvláště** (3x): zvláště jeho patronův 85a/6; **živi** (1x): spolu živi jsouce 76c/27;

d) příslovce míry: (10x)

hrozně (1x): dítě hrozně mdlý 111c/20; **mnohem** (1x): mnohem hroznější novinu přinesly 100a/2; **mnoho** (2x): mnoho milostí milýho Boha 118a/3; **mnohokráte** (1x): mnohokráte jako umírala 118b/16; **náramně** (1x): po náramně bolestným porodu 109a/5; **nejméně** (1x): nejméně živo býti 109a/8; **velmi** (2x): velmi těžce nemocna jsouce 97b/12; **více** (1x): více mrtvá nežli živá 121b/13;

e) příslovce důvodu a příčiny: (0)

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic (369x)

a) příslovce místa: (37x)

daleji (1x): daleji se prosím přimluv 73a/7; **doma** (4x): v tým dni doma budeme 83b/19; **domů** (8x): ráčíte sami domů přijeti 75c/26; **nahoře** (2x): jakž nahoře jmenováno 85a/13; **tam** (7x): ráčí tam vostat 71b/16; **vejš** (3x): sirotkům vejš jmenovaným 84b/25; **vejše** (2x): sirotkův vejše jmenovaných 85b/16;

b) příslovce času: (114x)

brzo (1x): rač popřítí brzo schledání 78a/2; **brzy** (1x): račte brzy přijeti 83b/21; **časněji** (1x): tím časněji k večeri přijeti 72b/18; **často** (1x): jest často jmenovaný 84b/22; **dnes** (2x): do Prahy dnes posílám 75b/16; **dokudž** (1x): dokudž sám nejsem 47b/25; **hned** (9x): hned záplatu přijmu 66c/28; **ihned** (3x): ihned k Vaší Milosti přijdu 46a/12; **ještě** (10x): ještě žádám 51b/23; **kdy** (2x): kdy záplatu přimu 66c/29; **konečně** (4x): v pátek

konečněv Praze bejti musím 51b/15; **nejprve** (2x): nejprve v Praze bejti musím 51b/15; **někdy** (1x): pozůstalých po někdy panu Myškovi 85b/20; **nikdy** (4x): nikdy sem nebyla 74b/25; **nyní** (7x): nyní nemá pilného díla 75c/29; **potom** (2x): potom ráčíte říci 47c/27; **prve** (2x): o tý prve ouředník psal 75a/12; **předešle** (3x): předešle žádám 51b/23; **předně** (6x): žádám předně zdraví 47a/7; **předtím** (1x): den předtím přijeti 72b/18; **přítom** (1x): přítom prosím učiníte 73a/4; **raněji** (2x): tím raněji přijedete 50a/11; **ráno** (3x): vždycky ráno schází 76b/21; **ted'** (1x): k Vám ted' posílám 48a/11; **tehdy** (4x): tehdy věděti 85a/10; **týhodne** (1x): toho týhodne přijdu 46a/12; **záhy** (1x): záhy nemohla vypraviti 71b/16; **zase** (14x): zase za jednoho postaviti 48a/10; **zítra** (2x): jestli by se zítra nemohla vypraviti 71b/15;

c) přísloce způsobu: (153x)

bezpečně (1x): bezpečně kupovati 84c/36; **cerovsky** (1x): cerovsky prošen 81c/34; **dobře** (7x): že mi bude dobře řezati 47c/27; **hrubě** (2x): to sem hrubě rád uslyšel 76a/7; **jistě** (1x): jistě ráda přála 89a/7; **jmenovitě** (1x): a to jmenovitě za sumu 84c/26; **lakomě** (1x): lakomě se poroučím 81c/29; **laskavě** (1x): paní manželky laskavě pozdravíte 89b/22; **lépe** (1x): jest mu lépe 87b/25; **náležitě** (1x): že mne chcete náležitě vyvaditi 55a/11; **náležitěji** (1x): mně náležitěji jest 53a/10; **naschválně** (1x): naschválně k Vašnosti posílám 81a/9; **ničemně** (1x): velmi ničemně 82a/3; **nově** (1x): co nově přijde 70a/8; **pěkně** (1x): pěkně zaplat' 71b/17; **pocitivě** (3x): pocitivě se choval 47c/28; **poniženě** (1x): Vašnosti poniženě prosím 81b/23; **poslušně** (2x): Vašnosti poslušně prosím 83a/10; **přátelsky** (16x): přátelsky odplatiti chci 48b/17; **sestersky** (1x): sestersky porovnat se chtěla 74a/11; **schválně** (1x): schválně Vám toto psaní činím 79a/6; **silně** (1x): Bohu silně věřím 91a/10; **služebně** (10x): služebně odměniti nepominu 50a/14; **snadně** (1x): tu já sobě spravím snadně 47c/26; **spěšně** (1x): datum spěšně na Dlašimě 82a/1; **spolu** (2x): spolu v dobrým zdraví 76c/29; **svívolně** (1x): sám svívolně škodu udělal 47b/22; **šťastně** (3x): manželce šťastně pomoci 50a/7; **upřímně** (23x): upřímně chovati se chci 47b/17; **věrně** (25x): věrně chovati se chci 47b/7; **vlastně** (1x): jako sama vlastně sobě 81a/8; **volně** (2x): se dali volně najíti 76b/18; **znamenitě** (1x): znamenitě vymišuje 85b/17;

d) příslovce míry: (64x)

dostatečně (3x): dostatečně promluvil 56a/11; **dosti** (1x): dosti málo jim zůstalo 77b/20; **málo** (2x): dosti málo jim zůstalo 77b/20; **nejvíce** (1x): nejvíce prošeně bejti 90c/33; **nevelmi** (1x): sem ji nevelmi zdrávu odjela 89a/13; **převelmi** (2x): se o ní převelmi starám 89b/16; **velice** (10x): velice pozdravuje 51c/27; **velmi** (2x): velmi ničemně píše

82a/3; **víc** (1x): *nemajíc víc pstruhů 80b/22; více* (2x): *vo čem více poroučeti ráčili 75c/28; víceji* (3x): *víceji sedm měsícův 66b/21; zvláště* (36x): *strejci zvláště milému 50a/3;*
e) příslovce důvodu a příčiny: (1x)

proč (1x): *proč se statek prodati musel 85a/5;*

Předložky

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova (897x)

a) vlastní (873x)

s genitivem: **beze** (4x): *beze škody na těle jejím 96c/20; do* (34x): *do věčné a neskonale slávy 76b/15; od* (34x): *od pana patera 81b/17; ode* (2x): *žalost ode mě 86a/3; po* (43x): *po tomto životě 77a/1; u* (25x): *u tebe Bože 79a/8; z* (113x): *pánem z Lysau 73a/4; ze* (5x): *ze Vtelna Jizernýho 92a/8;*

s dativem: **ke** (23x): *ke cti Nejsvětější trojici 78b/18; k* (68x): *k potěšení odrost 78b/19; ku* (14x): *ku potěšení odrostla 82b/11;*

s akuzativem: **pro** (13x): *pro nesmírné milosrdenství 74b/15; za* (24x): *za kmotry pozvané 80a/8;*

s lokálem: **na** (192x): *na Novým Stránově 73a/4; při* (27x): *při té přípovědi 74a/6; v* (150x): *v této knize 73a/1; o* (3x): *právě o polednách 79b/15; ve* (9x): *ve sklípku pánův Bzenských 79b/11;*

s instrumentálem: **nad** (5x): *v pokojíčku nad mostem 83a/5; před* (31x): *před 1. němekou 77a/5; s* (54x): *s urozeným panem 73a/3;*

b) nevlastní (26x)

s genitivem: **krom** (1x): *krom vzácný osoby 115b/14; podle* (1x): *podle jeho svaté vůle 76c/29; vedle* (1x): *vedle Jeho Knížecí Eminentí 83c/20;*

s dativem: 0

s akuzativem: **mimo** (2x): *ale mimo můj zasloužení 118a/3; skrze* (14x): *skrze zásluhy Krista pána 81a/5;*

s lokálem: 0

s instrumentálem: **mezi** (5x): *mezi lvem a panou 77b/11;*

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic (893x)

a) vlastní (855x)

s genitivem: **bez** (8x): *bez rukojmí žádného 47b/18; do* (21x): *do téhož mlejna 47b/14; od* (42x): *odpovědi od Vaší Milosti 47c/34; ode* (14x): *žádost ode mne 46a/3; z* (71x): *z upřímného srdce 46a/8; u* (16x): *u Jeho Milosti 46a/11; ze* (53x): *Janovi Jindřichovi Myškovi ze Žlunic 47a/3;*

s dativem: **k** (46x): *k Vaší milosti 46a/10; ke* (7x): *pane ke mně laskavý 46a/5; ku* (5x): *paměti Vaší Milosti 47a/10;*

s akuzativem: **na** (19x) *na shlídnutí jeho 56b/17; o* (12x): *o osobu tvou 58a/12; pod* (4x): *pod jeho ochranu 47c/35; pro* (17x): *pro příčinu tu 47b/20; v* (41x): *v pondělí přijdu 46a/10; za* (44x): *za mnohá léta 46a/7;*

s lokálem: **na** (150x): *na tomto panování 46a/7; o* (24x): *ráčili o ní mluvit 47b/24; po* (47x): *po narození panny Marije 48b/19; při* (33x): *při přítomnosti Její Milosti 49a/8; v* (76x): *abych se měl v čem vynášeti 47c/29; posla v domě svým našel 51a/9; ve* (6x): *ve čtvrtek 54b/14;*

s instrumentálem: **nad** (18x): *nad tím zalíbením 47c/34; před* (8x): *před nimiž čten bude 49a/11; přede* (1x): *slove přede všemi 49a/11; s* (72x): *s vinšováním 47a/5;*

b) nevlastní (38x)

s genitivem: **dle** (2x): *dle uvolnění 66b/19; okolo* (1x): *okolo Královic 127b/20; podle* (15x): *podle toho 46a/8; vedle* (4x): *vedle toho 47a/9;*

s dativem: **proti** (2x): *já proti tomu chci 51b/25;*

s akuzativem: **skrz** (2x): *skrz dobrodiní své 60a/8; skrze* (7x): *skrze zlé lidi 47b/19;*

s lokálem: (0)

s instrumentálem: **mezi** (5x): *mezi tím a svatým Jiřím 56b/16;*

Spojky

Příklady z paměti Alžběty Lidmily z Lisova (486x)

a) souřadící (422x)

a (317x): *svobodným pánem z Lysau a na Novým Stránově; smrt pana otce a sestry 73a/4; ale* (10x): *Jsme ale oumyslu bohda je vyzdvihnouti a do našeho sklípku v Praze ... pochovati dáti 86b/14; a potom* (1x): *A potom abychom se spolu do věčné a neskonale slávy dostali. 76b/14; a tak* (1x): *..., a tak šťastného porodu od Pána Boha 101c/21; i* (63x): *jako i J. M. pan Vilím z Talenberka 74b/13; jakož* (2x): *... zase z Vídně do Čech jeti,*

jakož jsem taky jela, ... 121a/6; pak (1x): ... ten den se na svatýho Josefa narodil, druhého pak dne památka svatého Joachyma byla 92a/2; pak také (7x): ... ona pak také z lásky sobě k Bohu chudobu, čistotu zvolila 81c/25; potom (2x): ..., potom nám rodičům ... odchována byla, ... 87b/18; totiž (17x): Dne 10. májí, totiž v pátek před 10 hodinou německou večer ... 77a/4; však (1x): ... v svém tak mladým, však v těch málo letech moudrým věku ... 113c/23;

b) podřadicí (76x)

a jak (1x): ... a jak můj praděd, totiž mého otce matere otec Tycho Brahe ... zanechal... 120c/23; a pokudž (1x): ... milost svou svatou tomuto synáčku našemu na duši i na těle dáti, a pokudž jeho svatá vůle v tom býti ráčí, aby ... odrostl 78b/17; a poněvadž (1x): ..., a poněvadž pro jisté příčiny sám přijeti k nám nemohl... 83b/15; aby (14x): ..., co by velebnosti božské příjemné bylo, aby ďábel žádné moci nad námi neměl 76b/13; ačkoliv (3x): Ačkoliv tu největší žalost z křehkosti lidský majíc,... 79a/4; jak, tak (1x): ..., jak zde časně, tak tam věčně... 85c/27; jestli (17x): požehnání a milost svou svatou dáti; aby šťastně, jestli jeho svatá vůle... 80c/26; když (5x): ...,když elevati bejti měla, Pán Bůh šťastně mi pomohl 83a/3; (je)-li (4x): ... aby ona ho svému synáčku obětovala a, je-li Bohu ke cti a jeho duši spasení 90b/15; pokudž (2x): ..., pokudž mně na Pánu Bohu synáčka vyprosí, Franc Antonín Ignatius po nich říkati dáti slíbila 84b/17; poněvadž (7x): ..., poněvadž se ten den na svatýho Josefa narodil,... 92a/1-2; protože (3x): ..., kmotr je jiný, protože Victorlin kmotr umřel 104b/17; takže (5x): ... ku Praze jsem pospíchala, takže na prosbu mou bránu mi otevřice, ... 98c/27; že (12x): Potom těžkým duchem přivřenýma očima, tak že barvíř s instrumenty majíc ho po smrti otevřít jen čekal, ... 90a/7;

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic (651x)

a) souřadicí (430x)

a (318x): urozenému a statečnému rytíři 46a/2; a nebo (6x): Nebo kdyby pán Bůh povodeň a nebo něco jinšího skrze zlé lidi dopustil,.. 47b/21; ale (7x): Velice se pan omluvna činil, pravíc že by to ze srdce rád pro Tebe učinil, ale že k svatému Havlu 56b/14; a potom (3x): ... k tobě na noc chci přijeti a potom, dá-li pán Bůh, v sobotu tím raněji na Kostelec abychom jeli. 54a/13; a protož (2x): A protož my dotčeného pana Smila z toho kvitujeme. 49b/16; a tak (3x): A tak se Vašnosti poslušně poručím 83c/28; bud', nebo (2x): ... to při vůli Tvý bud', nebo jest při panu Šemberovi byl ... 54a/11; i (62x): i s Její Milostí 47a/8; nebo (10x): Vaší Milosti jsem připověděl, že v pondělí minulej k Vaší

Milosti dělat přijdu, toho sem vykonati nikteráž nemohl, protože u Jeho Milosti pána svého na Byšicích dělati sem musil, tomu dosti učinil, nebo chci mu provaz udělati dobrej a pevnější než první byl. 46b/17; **protož** (9x): Protož věřím, že mě u sebe vejmluvna míti budete, že žádosti Vaší na ten čas vykonati nemohu. 53a/12; **totiž** (2x): ..., kterémužto skutku křesťanskému sem den, totiž v neděli po svatém Janu Křtiteli obral. 72a/13; **však** (6x): Však nic méně uznávajíc potřebu tvou toho bytí, ve čtvrtek a nebo v pátek konečně nejprve příští sám v Praze bejti musím. 51b/14;

b) podřadicí (221x)

a když (1x): A když by již tak dovolení od Jich Milostí bylo, tehdy strany ... najíti se daly. 85a/8; **a pokudž** (1x): A pokudž to cínový nádobí z Čížkovic jest k Vaší Milosti dodáno, prosí služebně manželka má, že takový nádobí ... poslati ráčíte. 80b/20; **poněvadž** (2x): A poněvadž žádný statek sirotčí, kterýž se prodává,... 84c/34; **aby** (37x): Za to žádám, že ho ráčíte napomenouti, aby co se mnou smluvil. 46b/16; **abych** (2x): A co se dotýče přívozníka, se mnou smluvil, abych mu provaz učinil a udělal a koudele dobrý koupil. 46b/14; **ač** (4x): ... mají jemu odevzdány bejti, ač bych tomu hrubě rád byl, abych se s Tebou sám, dřív než ze země Český vyjdeš, schledati mohl. 51b/18; **což** (3x): ..., o kterýžto mlejn dne včerejšího s Její Milostí paní bylo rozmlouváno, poněvadž jsem Vaší Milosti doma nemohl najíti, což Její Milost paní na Vaši Milost ráčila odložiti. 47a/12; **jak** (2x): A jak jste ráčili praviti, že bez rukojmí žádného neráčíte přijíti, ... 47b/17; **jestli** (7x): Tak jakož sem onehdejšího dne budouce s Vámi Vás žádal, jestli byste pacholat dosti měli, abyšte na mě svou laskavou paměť měli. 52a/6; **kdybych** (2x): Kdybych sobě mlejn spravil, lidi navedl, potom byste oužitek ráčili poznati ... 47c/31; **když** (2x): Ale když pak k tomu přicházeti ..., tak jsem učinila, statek Vobřístevský k rozdělení dvěma cedulemi dílčími jsem rozepsati dala ... 74a/13; **kteří** (1x): ..., když jiný propuští, kteří při něm toho hledají a dobrého člověka na svém místě nechají. 90c/32; **-li** (13x): ... k tomu bych nemohl přistoupiti, než popřeje-li pán Bůh zdraví. 47c/31; **než** (9x): A jak jste ráčili praviti, že bez rukojmí žádného neráčíte přijíti, než aby Vaší Milosti skrze rukojmí za škodu slíbil, ... 47b/17; **pokudž** (5x): A tak, můj zvláště milej pane strejče jsouce té vůle, pokudž mi pán Buoh zdraví popříti ráčí, témuž děfátku křtem svatým dáti posloužiti ... 50a/9; **poněvadž** (4x): ..., o kterýžto mlejn dne včerejšího s Její Milostí paní bylo rozmlouváno, poněvadž jsem Vaší Milosti doma nemohl najíti, což Její Milost paní na Vaši Milost ráčila odložiti. 47a/12; **protože** (1x): Vaší Milosti jsem připověděl, že v pondělí minulej k Vaší Milosti dělat přijdu, toho sem vykonati nikteráž nemohl, protože u Jeho Milosti pána svého na Byšicích dělati sem musil, tomu dosti učinil, nebo chci mu provaz udělati dobrej a pevnější

než první byl. 46a/11; **takže** (2x): *Od té chvíle pak Vy, ani pan syn Váš, mi nic neříkáte, takže se nevím čím spraviti. 63a/13; že* (123x): *Vaší Milosti prosím, že mi neráčíte za zlý míti. 46a/9;*

Citoslovce

Příklady z pamětí Alžběty Lidmily z Lisova (0)

Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic (0)

Částice

Příklady z pamětí Alžběty Lidmily z Lisova (2x)

bohdá (1x): *Jsme ale oumyslu bohdá je vyzdvihnouti a do našeho sklípku v Praze pochovati dáti 86b/14; pak* (1x): *druhého pak dne památka svatého 92a/2;*

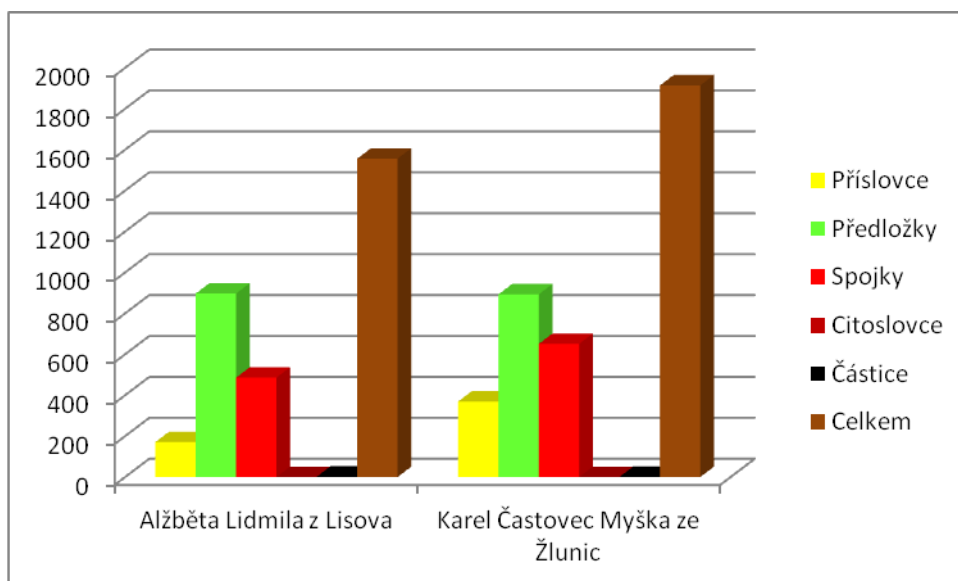
Příklady z korespondence Karla Myšky ze Žlunic (1x)

tehdy (1x): *tehdy strany dadouce sobě věděti 85a/9;*

Tabulka – Neohebné slovní druhy

Neohebné slovní druhy	Alžběta Lidmila z Lisova	Karel Častovec Myška ze Žlunic
Příslovce	171	369
Předložky	897	893
Spojky	486	651
Citoslovce	0	0
Částice	2	1
Celkem	1556	1914

Graf – Neohebné slovní druhy

Neohebné slovní druhy a jejich výsledky jsme zhodnotili v tabulce a v grafu. V obou textech se nevyskytla žádná citoslovce. Naopak zde bylo mnoho příslovčí a hlavně předložek a spojek. Hodnoty jsou uvedené v tabulce.

ZÁVĚR

V této poslední části práce shrnujeme výsledky našich analýz. Cílem diplomové práce byla komparace dvou textů od dvou autorů z různé doby: paměti Alžběty Lidmily z Lisova ze 2. poloviny 17. století a korespondence Karla Častovce Myšky ze Žlunic ze 2. poloviny 16. století a počátku 17. století. Oba texty patří ke stylu prostě sdělovacímu, proto jsme předpokládali, že by se zde mohlo vyskytnout větší množství mluvenostních jevů, typických pro tento styl.

Nejprve jsme podali základní charakteristiku období humanismu a baroka, dvou období, ve kterých žili autoři našich textů. Také jsme připomněli vybrané jazykové příručky humanistických a barokních autorů. V další kapitole jsme blíže charakterizovali deníky, paměti a osobní korespondenci, které jsou významnými historickými prameny přibližujícími každodenní život. Další dvě kapitoly byly pak věnovány životům našich autorů a tématům jejich dokumentů.

Jazykovou analýzu jsme začali nejprve v **rovině hláskoslovné**. Jako první jsme vždy u jednotlivých jevů rozebírali paměti Alžběty z Lisova a následně korespondenci Myšky ze Žlunic. Na základě rozborů textů o stejném počtu stránek jsme zjistili, že příznakové jevy se víceméně vyskytovaly v obou textech v hojném množství. Výsledky v hláskosloví, k nimž jsme dospěli, můžeme stručně charakterizovat takto:

U obou autorů nastává diftongizace *ú > ou* na počátku slova (*oudolí, ouřednice, ouroky*), i když slov s náslovným *ú-* je málo. Zároveň se objevila i slova s počátečním *ú-* (*úřad, úředník*). Stalo se tak pouze u dvou příkladů, a to v dopisech Myšky ze Žlunic. Můžeme tak říci, že diftongizace počátečního *ú-* je změnou, která už v době vzniku paměti do textů pronikla v plné míře, narozdíl od starší korespondence, kde se ještě slova bez diftongizace objevovala. Musíme také uvést, že to byla početně nejméně zastoupená změna v obou textech; více se objevovala v korespondenci.

Protetické *v-* na počátku slova bylo v našich textech poměrně časté (*voltář, vosm, vostat, vo*). Objevovalo se u několika slovních druhů – u podstatných jmen, přídavných jmen, zájmen, číslovek, sloves, příslovcí a předložek. Častěji se vyskytovalo v dopisech Myšky ze Žlunic. Domníváme se, že v korespondenci se objevilo více těchto příznakových slov proto, že některé z dopisů psali lidé z nižších vrstev, kteří měli různé pracovní vztahy

k panu Myškovi, ale byli to i lidé domácí, pokrevně spříznění, takže se tu projevovala i běžná mluva užívaná spontánně v soukromém styku.

Diftongizace $y > ej$ (*vejmluvna, bejt, sejra*) proběhla v mnohem hojnějším počtu než předcházející změny. Zjistili jsme, že byla druhou nejpočetněji zastoupenou změnou. Zaměřovali jsme se na diftongizaci provedenou v předponě **vy-** (zde se téměř nevyskytla), diftongizaci ve kmeni a v koncovkách slov. Tentokrát byl rozdíl mezi texty ve výskytu tohoto jevu velice výrazný. Počet změnou zasažených slov byl hojný zejména v Myškově korespondenci a několikanásobně převyšoval jejich počet v pamětech Alžběty z Lisova. Nejčastěji se vyskytovala diftongizace v zakončení adjektiv a slovních druhů (zájmen, číslovek) se stejnou deklinací.

Naopak při analýze úžení $e > í$ jsme došli k závěru, že výsledky bádání o tomto jevu v našich textech byly srovnatelné. Dokonce jsme v pamětech Alžběty z Lisova objevili více těchto příznakových jevů než v korespondenci. Konkrétně zde bylo o 26 případů více. Zaměřovali jsme se na úžení uprostřed slova, které se nevyskytovalo příliš často, a na úžení v zakončeních slov. Úžení uprostřed slova (*večír, líta, uvíst*) jsme našli v pamětech 11x a v korespondenci 15x, jeho výskyt byl tedy poměrně vyrovnaný. V zakončení adjektiv, zájmen a číslovek se úžení objevilo v pamětech 222x a v korespondenci 190x (*mý mateře, dobrý paměti, chudý ženy*).

V rovině morfologické jsme také našli mluvenostní příznaky, ale v menší míře:

U substantiv jsme zjistili, že v obou textech výrazně převažují feminina nad maskuliny a neutry a to několikanásobně. U maskulin byla v nominativu pl. nejčastější koncovkou v pamětech koncovka **-ové** (celkem 15; *kmotrové, ujcové, rodičové*), v korespondenci to pak byla koncovka **-i** (celkem 5; *berníci, lokaji, páni*). V genitivu pl. se oba texty shodují v užívání nejpočetnější koncovky **-ův** (celkem 33x v pamětech a 37x v korespondenci – *anjelův, rodičův, prelátův*), která je starší než koncovka **-ů**, která byla druhou nejpočetnější (celkem 16x v pamětech a 21x v korespondenci – *cavalirů, pánů, menovců*). Starší koncovka tedy převládala v obou textech, ale novější koncovka **-ů** je na postupu. V instrumentálu pl. se v obou textech vyskytovala koncovka **-y** (*grunty, anjely*), vyjimečně se objevily koncovky **-ma** (*psaníma*), **-mi** (*koňmi*), **-i** (*penězi*). Ostatní pády už se vyskytovaly jen minimálně.

U feminin jsme uvedli jen ta substantiva, která měla nějakou odchylku ve sklonění (*dušem, desk, kvintaci*). V pamětech jsme objevili čtyři odchylky od normy a v korespondenci sedm. V té jsme také našli jediné slovo skloňované jako typ *lamentace* (*na tu kvitanci*).

U adjektiv jsme zjistili, že v textech se nejčastěji vyskytovala adjektiva podle složené tvrdé deklinace. Zaměřovali jsme se na všechny slovní druhy skloňované podle složené adjektivní deklinace, tedy i na taková zájmena a číslovky. Důležité pro nás byly u maskulin a neuter příznakové pády : genitiv (*-ého > -ýho*), dativ (*-ému > -ýmu*) a lokál singuláru (*-ém > -ým/-ym*). Právě tyto pády byly typické tím, že v jejich zakončení proběhlo úžení (*milýho, svatýmu, zlýho*). Nejčastějším pádem u maskulin a neuter obou textů byl genitiv singuláru (v pamětech 98x a v korespondenci 120x). U feminin pro nás byly důležité opět výše uvedené pády, v kterých také probíhalo úžení (*z křehkosti lidský, nebeský dítě, milý dcerušce*). Nejčastějším pádem v obou textech byl dativ (v pamětech 63x a v korespondenci 41x). Přivlastňovací adjektiva se vyskytla minimálně (*Victorlin kmotr, Vašnostina dcera*). V neposlední řadě jsme se zaměřili na instrumentál pl. adjektiv, zájmen a číslovek téže deklinace, kdy v některých případech je místo náležitého zakončení *-ými/-ími* užit příznakový formant z běžné mluvy *-ýma/-íma*. Těchto slov se ale v našich textech mnoho nevyskytovalo. Koncovka *-ýma/-íma* byla užitá pouze v pamětech (celkem 2x: *některýma, milýma*). Naopak v korespondenci se objevilo náležité systémové zakončení *-ými/-ími* (1x: *všelijakými*), ale na druhé straně pronikla z běžné mluvy koncovka s diftongizací *-ejmi* (celkem 5x: *milejmipáni, paními a pannami*).

Většinu slovesných tvarů užívali autoři v obou textech stejně. V 1. osobě plurálu se objevoval pouze tvar se starší koncovkou *-me* (*budeme, chceme, dáváme*), oba také upřednostňovali starší infinitivní koncovku *-ti* (v pamětech 45x a v korespondenci 105x; *býti, dáti, míti*). Novější koncovka *-t* byla spíše výjimečná. Zastaralé užívání pomocného slovesa *býti* v préteritu téměř nenacházíme (pouze 1x v korespondenci *přijela jest*). Důležité ovšem bylo, že v obou textech se vyskytlo velké množství přechodníků (*dávajíc, držíce, nebyvši*), ale z nich bylo velké procento utvořeno nesprávně. Utvořený přechodník rodem neodpovídal podmětu. Častější byl přechodník přítomný a nejčastěji autoři v textech užívali přechodníkové tvary pro rod ženský a střední, ale jak už jsme výše uvedli, byly vytvořeny nesprávně. Skutečné tvary opisného pasiva se však v našich textech nevyskytují. Deverbální adjektiva vzniklá z participia *n-ového*, případně *t-ového* mají

pouze význam rezultativní, nikoli dějový. Chápeme je proto jako součást přísudku jmenného se sponou.

V textech nebyly zastoupeny všechny neohebné slovní druhy. Nevyskytla se žádná citoslovce a částic bylo jen poskrovnu. Zato se dalo nalézt mnoho příslovcí (v pamětech 171 a v korespondenci 369 příslovcí – *poníženě, vždy, dole*). Nejčastěji se vyskytovala příslovce způsobu. V textu bylo také hojně předložek (celkem v pamětech 897x, v korespondenci 893x; z toho vlastních v pamětech 873 – *od pana patera, ke cti, při přípovědi*; nevlastních 26 – *krom vzácný osoby, mimo zasloužení, mezi lvem a panou*; v korespondenci – vlastních předložek 855 – *do mlejna, ku paměti, pro příčinu*; nevlastních předložek 38 – *dle uvolnění, proti tomu, skrz dobrodini*). Souřadící spojky převažovaly nad podřadícími (spojky souřadící v pamětech 422x; v korespondenci 430 – nejčastější byla spojka *a* v obou textech – *pana otce a mateře; totiž, však*; spojky podřadící v pamětech 76x; v korespondenci 221x – *a jak – a jak můj praděd, pokudž – pokudž mně na Pánu Bohu synáčka vyprosí, aby – aby d'ábel žádné moci nad námi neměl*)

Závěrem můžeme říci, že jsme stanovené cíle splnili. V korespondenci Myšky ze Žlunic se objevovalo až na výjimky více příznakových mluvenostních jevů, než tomu bylo v pamětech Alžběty z Lisova. Jak jsme uvedli výše, vliv na to mělo rozdílné autorství v korespondenci.

PRAMENY

MAREŠ, P., *Karel Častovec Myška ze Žlunic. Život předbělohorského rytíře ve světle rodinné korespondence*. Albis international, Ústí nad Labem 2000.

RATAJOVÁ, J., *Alžběta Lidmila z Lisova. Rodinné paměti*. Scriptorium, Dolní Břežany 2002. Edice *Manu propria*, sv. 1. /Alžběta Lidmila z Lisova (1639-1698), Rodinné paměti české šlechtičny z let 1657-1677 a ukázky z její knihy kuchařských, lékařských a veterinárních receptů./

LITERATURA

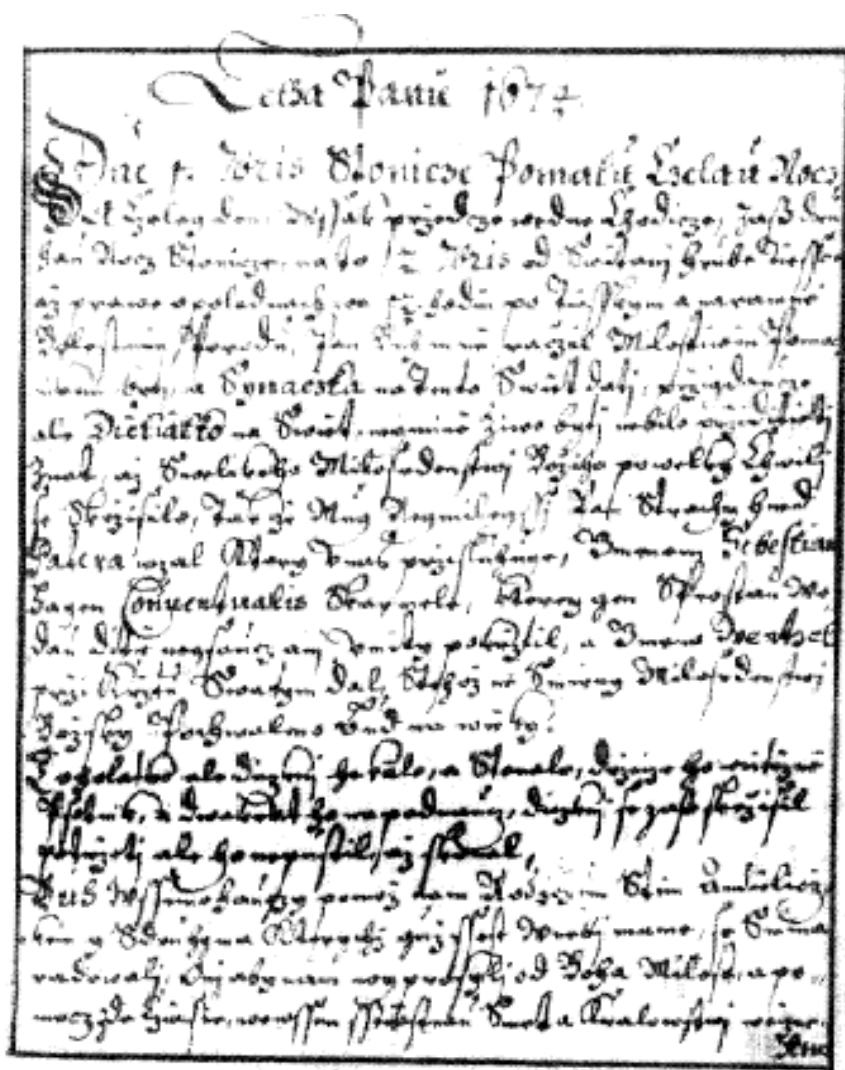
- BEČKA, J. V.: *Česká stylistika*. Československá akademie věd, Praha 1992.
- BĚLIČ, J. – KAMIŠ, A. – KUČERA, K.: *Malý staročeský slovník*. Praha: SPN, 1978.
- CUŘÍN, F.: *Vývoj spisovné češtiny*. SPN, Praha 1985.
- ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E.: *Současná stylistika*. NLN, Praha 2008.
- DAVID, M. (ed.): *K jazyku a stylu českých barokních textů I, II*. České Budějovice: PF JU, 1998, 2000.
- DOLEŽEL, L., FILIPEC, J., HAVLOVÁ F.: *Slovník spisovného jazyka českého*. Československá akademie věd, Praha 1964.
- GEBAUER, J.: *Historická mluvnice jazyka českého III. Tvarosloví I. Skloňování*. Československá akademie věd, Praha 1958.
- GEBAUER, J.: *Historická mluvnice jazyka českého III. Tvarosloví II. Časování*. Československá akademie věd, Praha 1958
- GREPL, M. A KOL.: *Příruční mluvnice češtiny*. NLN, Praha 2003
- HOLUB, J. – KOPEČNÝ, F.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1952.
- HORÁK, F. (ed.): *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší a dokonce XVIII. století*, díl II., tisky z let 1501 – 1800, část VIII, ročník XVI, sešit 221-235, Praha: ČSAV, 1963.
- HRABÁK, J.: *Studie ze starší české literatury*. Praha: SPN, 1956.
- JAKLOVÁ, A. (ed.): *Komunikace – styl – text*. České Budějovice: FF JČU, 2006.
- JANEČKOVÁ, M. *K jazyku českého baroka. Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*. Praha: Nakladatelství ARSCI, 2009.
- JUNGSMANN, J. *Slovník česko-německý*. Praha: Academia, 1990.
- KALISTA, Z.: *České baroko: studie, texty, poznámky*. Evropský literární klub, Praha 1941.
- KALISTA, Z. *Století andělů a d'áblů*. Jinočany: H&H, 1994.
- KOMÁREK, M.: *Historická mluvnice česká, Hláskosloví*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1962
- KONSTANC, J., *Lima linguae Bohemicae. To jest Brus jazyka českého ... (1667)*. K 04307. Kopie tisku, Zlatá Koruna, odd. speciálních fondů SE.Id3.

- KOPECKÝ, M.: *Český humanismus*. Praha 1988.
- KOUPIL, O. (ed.), *Matouš Benešovský zvaný Philomonus, Grammatica Bohemica/Gramatika česká. Knížka slov českých vyložených*. KLP, Praha 2003.
- KOUPIL, O.: *Grammatikáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533 – 1672*. Karolinum, Praha 2007
- LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D., BAUER, J.: *Historická mluvnice češtiny*. SPN, Praha 1986.
- LENDEROVÁ, M., KUBEŠ, J. (edd.): *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, FHS, Suppl. 9, 2004, s. 5 – 20.
- LYER, S.: *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem ke slovům kulturním a cizím*. Praha: SPN, 1992.
- MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia, 1971.
- MICHÁLEK, E.: *Z dějin předobrozenské češtiny. Naše řeč* 59, 1976, s. 21–25.
- PLESKALOVÁ, J., KRČMOVÁ, M., VEČERKA, R., KARLÍK, P. (edd.), *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007.
- PORÁK, J.: *Humanistická čeština, Hláskosloví a pravopis*. Univerzita Karlova, Praha 1983
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 2000.
- ŠTEJER, M. V., *Žáček, aneb Výborně dobrý způsob jak se má dobře po česku psátí neb tisknouti*. Ed. D. Nečas. Akropolis, Praha 2001.
- TRÁVNÍČEK, F., *Historická mluvnice československá*. Praha 1935.
- VÁŽNÝ, V. *Historická mluvnice česká II. Tvarosloví, 1. část, Skloňování*. Praha: SPN, 1964.
- VINTR, J., *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*. Listy filologické, 121, 1998, s. 341-346.
- VLNAS, V. (ed.): *Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*. Praha: Národní galerie, 2001

PŘÍLOHY

Seznam příloh

Příloha č. 1: Ukázka záznamu z rodinných paměti Alžběty z Lisova. Záznam z roku 1674 o narození a smrti dítěte.

Ukázka záznamu z rodinných paměti Alžběty z Lisova.
Záznam z roku 1674 o narození a smrti dítěte.

Příloha č. 3: Ukázka textu rodinných pamětí – rok 1676, přijetí Alžběty z Lisova do náboženského bratrstva.

Acta 1676. Die 1. Mage, gsem lú
 Milost doššabla, od V. M. Exaratorny Dvorny, kteras mne
 racila dat listy spolecnany kras, kteraz vseho nodycni;
 mýsm, nesel, gšude přigala do Dvornyho Bratřina,
 Smilost krasit, talomeg kras V. M. Exaratorna sama
 listy, aty Dlegwzaca nejss; Panj, a wloem krasitm Brate,
 stvni, gšau. Kraso Milost gšude přigala mneho, krom wac
 ky Gšoy, do Dvorny krasy Panj ktera ten kras ma, Dleg
 dals kras krasit kras odewsdance, a Dmri ky gšitý Panj
 krasit, tu V. M. Exaratorna da sama dat tu Panj
 Smilost Milostiwé a wzacne krasit gšau. A
 Dvorny krasit to Dleg přednégss; Panjewa a Dmri
 kras krasda Panj ktera ge wloem krasitm ge krasitma
 da wmlau Panj dat; 2. Dleg Bratry krasit.

Ludomilla Alžběta z Lis
 sa. Krasna Lengnag lom
 1676

Ukázka textu rodinných pamětí - rok 1676, přijetí Alžběty z Lisova do náboženského bratrstva.